

На правах рукопису

МАРМУРА ОЛЕГ ЗІНОВІЙОВИЧ

УДК: 343.21 (477)

**СИСТЕМА ОЗНАК, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ЗЛОЧИН
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент

Марін Олександр Костянтинівич

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальні засади дослідження системи ознак, що кваліфікують злочин.....	10
1.1. Стан дослідження ознак, що кваліфікують злочин в науці кримінального права.....	10
1.2. Зарубіжний досвід регламентації ознак, що кваліфікують злочин	18
Висновки до розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. Поняття та види ознак, що кваліфікують злочин.....	35
2.1. Ознаки, що кваліфікують злочин: поняття, системність.....	35
2.2. Законодавче закріплення системи ознак, що кваліфікують злочин, у чинному Кримінальному кодексі України.....	62
2.3. Класифікація елементів системи ознак, що кваліфікують злочин....	75
Висновки до розділу.....	94
РОЗДІЛ 3. Проблеми системи ознак, що кваліфікують злочин, у чинному Кримінальному кодексі України та шляхи її вдосконалення.....	97
3.1. Проблема відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин.....	97
3.2. Теоретичне обґрунтування законодавчої техніки конструювання кваліфікованих складів злочину в законі про кримінальну відповідальність.....	111
3.3. Шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність в частині використання ознак, що кваліфікують злочин.....	147
Висновки до розділу.....	186
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ.....	227

ВСТУП

Актуальність теми. Ознаки, що кваліфікують злочин, без сумніву, є найбільш широко застосовуваним засобом диференціації кримінальної відповідальності. Водночас міра диференціації, здебільшого, є доволі суттєвою, а відтак передбачає значні зміни стосовно становища особи, яка вчинила злочин, щодо видів та розмірів покарань, що можуть бути застосовані, можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, строків припинення судимості тощо. Однак чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України має надзвичайно багато недоліків, що стосуються саме ознак, що кваліфікують злочин, з-поміж яких: надмірна різноманітність, неаргументована вибірковість у їх використанні в статтях, непов'язаність із реальним зростанням суспільної небезпеки, необґрунтованість поєднання ознак у диспозиціях, відсутність єдності чи багатозначність термінології тощо. Про це, зокрема, свідчать численні публікації, присвячені критиці ознак, що кваліфікують злочин. Більше того, з аналізу внесених змін до КК України очевидно, що ці недоліки не лише не усуваються, але і з'являються нові. Своєю чергою, така недосконалість законодавства позначається і на правозастосуванні та подекуди стає причиною неправильної кваліфікації, а в окремих випадках – навіть необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності.

Звісно, науковці провадять роботу, спрямовану на усунення таких недоліків. Майже кожне дослідження, присвячене відповідальності за той чи інший злочин, завершується пропозиціями удосконалення кваліфікованих складів злочину. Однак таке вирішення проблеми, ізольоване у межах конкретного випадку, не в змозі вирішити проблеми системи ознак, що кваліфікують злочин, загалом. Унесення змін до однієї статті, зокрема, зумовлюватиме неузгодженість із іншими статтями, порушуватиме системність регламентації ознак, що кваліфікують злочин, сприятиме збільшенню різноманітності ознак. Це свідчить про необхідність комплексного наукового

підходу до вирішення проблеми на основі ґрунтовних теоретичних знань про ознаки, що кваліфікують злочин, як окремий кримінально-правовий феномен.

Найбільш комплексні фундаментальні напрацювання в цьому напрямі наведено у роботах Л. Л. Круглікова та Т. О. Леснієвські-Костаревої, які, без сумніву, зробили вагомий внесок у створення теорії ознак, що кваліфікують злочин. Однак наукові положення сформульовані не на законодавстві України, а відтак не враховують національних традицій законотворчості та не містять проектування на КК України. Окремим питанням у межах загальнотеоретичного вивчення ознак, що кваліфікують злочин, приділили увагу Д. С. Азаров, К. А. Вакаріна, О. М. Войтюк, О. В. Ільїна, Е. М. Кісілюк, А. П. Козлов, С. Є. Кротов, О. К. Марін, В. О. Навроцький, І. М. Наконечна, Т. О. Плаксина, О. І. Свінкін, А. І. Трахов, З. А. Тростюк, М. І. Хавронюк та інші, однак навіть у сукупності праці цих учених не дають цілісного вчення про ознаки, що кваліфікують злочин, а відтак не можуть уважатися достатніми для ефективної та всебічно правильної їх регламентації в законодавстві.

З огляду на наведене, комплексне теоретичне дослідження ознак, що кваліфікують злочин, а також розроблення та обґрунтування пропозицій щодо системного удосконалення ознак, що кваліфікують злочин, є надзвичайно актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах тем науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0115U006501), «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – створення теоретичної моделі системи ознак, що кваліфікують злочин. Для досягнення цієї мети визначено такі *задачі*:

– проаналізувати стан дослідження проблематики системи ознак, що кваліфікують злочин, у науці кримінального права;

– вивчити зарубіжний досвід формування системи ознак, що кваліфікують злочин, у законодавстві;

– встановити істотні ознаки поняття ознак, що кваліфікують злочин, і на їх основі сформулювати його визначення; з'ясувати обсяг поняття ознак, що кваліфікують злочин; запропонувати вирішення проблеми термінологічного позначення поняття ознак, що кваліфікують злочин; з'ясувати сутність сукупності ознак, що кваліфікують злочин;

– оцінити ефективність системи ознак, що кваліфікують злочин, передбаченої КК України;

– здійснити класифікацію ознак, що кваліфікують злочин;

– розробити систему критеріїв, які б давали змогу здійснювати ефективний відбір обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин;

– сформулювати спеціальні правила законодавчої техніки, яких слід дотримуватися під час регламентації ознак, що кваліфікують злочин;

– розробити напрями удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Об'єкт дослідження – засоби диференціації кримінальної відповідальності.

Предмет дослідження – система ознак, що кваліфікують злочин, за кримінальним правом України.

Методи дослідження. У рамках окреслених мети та задач дисертаційної роботи використано такі методи: *порівняльно-правовий метод* – під час порівняння кримінального права України та кримінального права інших держав (підрозділ 1.2); *структурно-функціональний та структурно-системний методи* – для дослідження ознак, що кваліфікують злочин, як системи взаємопов'язаних елементів, визначення їх сутності та ролі у правовому регулюванні, класифікації (підрозділи 2.1, 2.3); *метод системного аналізу* – для дослідження формування системи ознак, що кваліфікують злочин, у КК України, виявлення відтак закономірностей та недоліків (підрозділ 2.2); *метод*

термінологічного аналізу дав змогу дослідити зміст окремих ознак, встановити внутрішні зв'язки між цими ознаками, їх ієрархію і на цій основі виокремити випадки зайвої різноманітності та надлишки (підрозділи 2.2, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням проблем системи ознак, що кваліфікують злочин. Основними результатами, висновками та пропозиціями з-поміж викладених у дисертації, які містять ознаки новизни, є такі:

уперше:

– доведено допустимість та доцільність нормативного закріплення у Загальній частині КК України, як типових, щонайменше одинадцяти ознак, які передбачені в Особливій частині чинного КК України, із вказівкою на злочини, щодо яких вони мають бути застосовані;

– запропоновано нормативно закріпити механізм визначення санкції кваліфікованого складу злочину, утвореного ознаками, що можуть бути регламентовані в Загальній частині, через використання відповідних коефіцієнтів відносно санкції норми про основний склад злочину;

– запропоновано нормативно закріпити особливі правила кримінально-правової оцінки замаху на злочин із кваліфікованим складом, в якому наявні ознаки закінченого злочину, із основним чи із нижчого ступеня суспільної небезпеки кваліфікованим складом злочину. Доведено, що межі покарання у цьому разі мають бути вищими, ніж визначені у ч. 3 ст. 68 КК, і становити $\frac{3}{4}$ від меж покарання передбачених санкцією статті за вчинення такого закінченого злочину;

– обґрунтовано недоцільність використання в диспозиціях норм про кваліфіковані склади злочину відсильних конструкцій «ті самі діяння» і «діяння, передбачені» через неоднозначність їх змістового навантаження та запропоновано вживати замість них «такий самий злочин» та «злочин, передбачений статтею...»;

удосконалено:

– визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин, шляхом включення до нього всіх виявлених під час дослідження істотних ознак цього поняття; з'ясовано обсяг цього поняття, зокрема шляхом відмежування таких ознак від інших засобів диференціації покарання, пов'язаних із градацією покарання;

– підходи до класифікації ознак, що кваліфікують злочин; здійснено поділ ознак за різними критеріями, зокрема класифіковано ознаки за відображуваним ступенем суспільної небезпеки, на основі коефіцієнтів, отриманих за результатами відношення середнього значення (медіани) розмірів найбільш суворих покарань у санкціях норми про кваліфікований склад злочину та норми про основний;

– класифікацію кваліфікованих складів злочину: залежно від кількості таких складів щодо одного злочину, запропоновано поділяти їх на склади першого, другого, третього чи четвертого ступенів суспільної небезпеки;

– критерії відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, відтак згруповано їх у дворівневу систему, яка передбачає спочатку встановлення можливості обставини бути узагальненою в ознаці, що кваліфікує злочин, загалом, а далі – встановлення можливості обставини бути регламентованою у вигляді вказаної ознаки у конкретному складі злочину;

– спеціальні правила законодавчої техніки, пов'язані з регламентацією ознак, що кваліфікують злочин, які були поділені на декілька груп: правила структуризації відповідного правового матеріалу, правила формулювання тексту відповідних диспозицій, правила використання термінології та правила встановлення логічних зв'язків між правовими нормами;

дістали подальший розвиток:

– ідея щодо розуміння під ознаками, що кваліфікують злочин, таких, з якими пов'язане зростання суспільної небезпеки, і тих, з якими пов'язане її зниження. Це підтверджено: підпорядкуванням останніх загальному вченню про ознаки, що кваліфікують злочин; критеріями відбору таких обставин; правилами законодавчої техніки тощо;

– трактування сукупності ознак, що кваліфікують злочин, як системи. Доведено наявність у цієї сукупності всіх істотних ознак системи;

– напрям на уніфікацію положень КК України шляхом обґрунтування недоцільності використання синонімії при регламентації ознак, що кваліфікують злочин. Обґрунтовано переваги та пропозиції щодо вибору одного терміна замість кількох тотожних чи схожих за значенням; уніфікацію граматичних конструкцій, зокрема вживання прийменника «щодо» для опису потерпілого, «якщо предметом цього злочину були» – предмета злочину, «що супроводжувалося (-лася, -лися)» – діяння, «що спричинив (-ла, -ли, -ло)» – суспільно небезпечного наслідку «з використанням» – засобів чи знарядь злочину; використання переліків ознак, що кваліфікують злочин, у диспозиціях статей КК за єдиними принципом – в традиційному для науки порядку аналізу ознак складу злочину.

Отримані у процесі дослідження наукові результати знайшли втілення у розроблених автором пропозиціях щодо змін та доповнень до чинного КК України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, викладені в роботі, можуть бути використані у науково-дослідній роботі – для більш ґрунтовного дослідження системи ознак, що кваліфікують злочин, як певний етап розвитку у пізнанні цих явищ і, найголовніше, під час вивчення окремих ознак, кваліфікованих складів чи вирішення питання диференціації відповідальності за той чи інший злочин; у законотворчості – для вдосконалення норм КК України, які стосуються диференціації кримінальної відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин; у правозастосовній діяльності – для правильного встановлення виду складу злочину та з'ясування змісту ознак, що кваліфікують злочин; у навчальному процесі – під час вивчення дисципліни «Кримінальне право України».

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, викладені у дисертації, оприлюднено на: III Міжнародній науково-практичній конференції

«Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витoki сьогодення» (Київ, 2010 р.), Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2011 р.), Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань» (Львів, 2011 р.), Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (Львів, 2012 р.), Звітній науково-практичній конференції факультету з підготовки слідчих (Львів, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні засади протидії злочинності в сучасних умовах» (Львів, 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у п'яти наукових статтях у фахових виданнях, зокрема одному закордонному, та шести тезах виступів на науково-практичних заходах.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОЗНАК, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ЗЛОЧИН

1.1 Стан дослідження ознак, що кваліфікують злочин в науці кримінального права

Згадування про ознаки, що кваліфікують злочин, наявні у наукових виданнях, починаючи вже з другої половини ХІХ століття [19, 175], однак їх активне дослідження розпочинається лише у другій половині ХХ століття. При цьому головна увага зосереджується на вивченні конкретних ознак, передбачених у законодавстві чи ознак окремих складів злочинів. Перші вагомі загально-теоретичні дослідження ознак, що кваліфікують злочин, з'явилися в 70-х роках минулого століття, і хоча й не були численними, все ж мали своїм результатом вагомі напрацювання, які й стануть вихідним пунктом нашого дослідження.

Для цього, на основі аналізу відповідних наукових праць, слід визначити які аспекти досліджуваної проблеми та як глибоко були вивчені, виявити які питання потребують дослідження, з'ясувати які положення знайшли загально наукове схвалення, а які, в свою чергу, є дискусійними.

Мабуть найактивнішою, в цьому плані, була дискусія щодо сутності ознак, що кваліфікують злочин, у їх співвідношенні з обставинами, які обтяжують покарання, передбаченими загальною частиною законодавства про кримінальну відповідальність. Тут існують дві протилежні позиції. Зміст першої полягає в ототожненні правової природи ознак, що кваліфікують злочин, та обставин, які обтяжують покарання. Дослідження в цьому напрямі особливо характерні для 70 – 80 років ХХ століття, хоча в окремих випадках мають місце і в наш час. Така позиція відображена, зокрема, в проаналізованих працях М. І. Бажанова [10, С. 428–434], А. П. Козлова, ранніх роботах Л. Л. Круглікова [99, С. 36]. А. П. Козлов з цього приводу зазначає: «по-перше,

обидві групи обставин характеризують або ступінь вираження елемента складу злочину, або ознаки злочину, що знаходяться за межами основного складу злочину; по-друге, обидві групи обставин, як правило, не мають універсального характеру; і по-третє, і ті, і інші обставини, як правило, відносяться не до одного, а до декількох видів злочинів» [78]. На думку автора, необхідно розмежовувати не види обставин, що обтяжують покарання, а види застосування таких обставин: тобто їх застосування в одному випадку при призначенні покарання, а в іншому – при кваліфікації злочину.

Серед сучасних дослідників, ідею спільності правової природи ознак, що кваліфікують злочин, та обставин, які обтяжують покарання, передбачених загальною частиною законодавства про кримінальну відповідальність, підтримують Г. К. Буранов, О. В. Ільїна [64], О. А. Міхаль [128]. Перший в авторефераті дисертації констатує: «ті і інші обставини єдині за своїм походженням, утворюють групу не дефінітивних ознак злочину, одноіменні – ідентичні за змістом (за деякими винятками), впливають на кару суворо одно направлено (обтяжують), обов'язково (безумовно), підвищують небезпеку як діяння, так і особи винного [21, с. 16-16].

Ідея розрізнення правової природи ознак, що кваліфікують злочин, та обставин, передбачених загальною частиною законодавства про кримінальну відповідальність лежить в основі більшості сучасних наукових досліджень, які в більшій чи меншій мірі стосуються теми ознак, що кваліфікують злочин. У своїх більш пізніх дослідженнях Л. Л. Кругліков пише: «все ж таки, на нашу думку, ні змішувати, ні тим більше ототожнювати порівнювані явища є недопустимим» [100, с. 92]. Обґрунтовуючи дане твердження, він зазначає, що обставини, які обтяжують та пом'якшують покарання є засобами суду для призначення справедливого покарання особам, винним у вчиненні злочинів, і за своєю природою, дані обставини є невіддільними від процесу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання. Спеціальні ж обставини, на його думку, входять у склад злочину, тобто є ознаками складу злочину, володіють певною сукупністю рис, притаманних ознакам складу злочину, і чим якісно

відрізняються від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання [100, с. 92-93]. Схоже з цього приводу висловився О. О. Дудоров: «Вказані в Загальній частині КК обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання треба відрізнати від передбачених Особливою частиною КК однойменних (схожих) ознак основних, привілейованих і кваліфікованих складів злочинів. Якщо кваліфікуючі та привілейовані ознаки є засобом здійснюваної законодавцем диференціації кримінальної відповідальності і належать до кримінально-правового інституту складу злочину, то обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, будучи складовою інституту призначення покарання, є засобом здійснюваної судом індивідуалізації покарання [45]. Зі слів ще одного активного дослідника ознак, що кваліфікують злочин, Т. О. Леснієвські-Костаревої – «ми далекі від думки штучно розірвати процеси диференціації і індивідуалізації відповідальності; ці явища логічно пов'язані і в часі йдуть одне за одним; тим не менше ці процеси мають різну правову природу» [111, с. 35].

Не склалося в кримінально-правовій теорії і єдиної думки щодо термінологічного позначення ознак, що складають предмет цього дослідження. Паралельно використовуються такі терміни як кваліфікуючі (привілеюючі ознаки) [5; 111, с. 229; 142], кваліфікуючі обставини [98, с. 4], обтяжуючі (пом'якшуючі обставини) [62; 128; 125, с. 19] тощо. До того ж автори часто паралельно використовують різні з зазначених термінів. Різноманітністю поглядів знаменується і розуміння змісту та обсягу поняття ознак, що кваліфікують злочин, однак більш детально про це мова йтиме у наступних розділах дисертації.

Порушеною у кримінально-правовій науці є і тема сукупності ознак, що кваліфікують злочин. В деяких окремих дослідженнях згадується про «систему ознак, що кваліфікують злочин [32, с. 14-15; 63], а ще в деяких – про інститут ознак, що кваліфікують злочин [20; 21 с. 9; 23, с. 59; 111, с. 230; 97, с. 146; 184, с. 33].

Ідею виникнення інституту ознак, що кваліфікують злочин, у кримінальному законі та інституту обставин, що кваліфікують злочин, у науці кримінального права висловила Т. О. Леснієвські-Костарева: «інтеграція правової матерії в сфері ознак, що кваліфікують злочин, веде до формування інституту ознак, що кваліфікують злочин» [111, с. 230]. Даний правовий інститут автор віднесла до типу функціональних комплексних інститутів, які причиною свого утворення мають необхідність наскрізної регламентації окремих операцій у правовому регулюванні, що стосуються багатьох різновидів відносин, і які вже регламентовані предметними інститутами [82; 111, с. 233]. Своє твердження Т.О. Леснієвські-Костарева обґрунтовує тим, що відповідна асоціація норм володіє притаманними вказаному типу інституту ознаками: дана асоціація норм наділена самостійним специфічним предметом правового регулювання, і становить собою сукупність відносин у сфері правового регулювання, що характеризуються однорідними обставинами, які істотно змінюють ступінь суспільної небезпеки вчиненого; така асоціація містить множинність юридичних норм; блок норм, які утворюють даний правовий інститут, наділений властивостями цілісності, відносної завершеності, що дає можливість одноманітно регулювати певні суспільні відносини [111, с. 234].

Заперечуючи ідею існування інституту ознак, що кваліфікують злочин, в законодавстві про кримінальну відповідальність, О.В. Ільїна посилається на те, що ці ознаки не передбачаються окремими правовими нормами, які, поєднуючись, утворюють собою певну однорідність, а натомість передбачені правовими нормами, які відносяться до різних інститутів кримінального права. На основі цього автор робить висновок, що групування ознак, які кваліфікують злочин, може відбуватися лише в науковій, абстрактній площині, тому їх можна визначити як «групу однотипних юридичних фактів» [61, с. 8].

Порушувалося в науковій літературі питання про вимоги до змісту ознак, що кваліфікують злочин, та про критерії відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин. Здебільшого, це питання науковцями вирішувалось частково – на рівні пропозицій таких окремих критеріїв чи

критеріїв регламентації конкретних ознак [97, с. 150-152; 120; 130, с. 450; 165]. Комплексний підхід до цієї проблеми втілений лише у працях Т. О. Леснієвські-Костаревої та Л. Л. Круглікова.

В цьому плані Л. Л. Кругліков веде мову про змістовні правила конструювання кваліфікованих складів злочинів [105, с. 181]. Відповідно систему вищевказаних вимог даний автор представляє дворівневою. Так він виділяє найзагальнішу вимогу – «лише суттєвий перепад в рівні суспільної небезпеки діяння у порівнянні з відображеним у основному складі злочину, дає підстави для конструювання його різновиду у кримінальному законі», та п'ять додаткових вимог, які називає умовами. Такими умовами є: 1) фактична чи можлива поширеність на практиці даного більш небезпечного варіанту поведінки (типовість); 2) не характерність оцінюваного більш небезпечного варіанту злочинної поведінки для більшості діянь, зафіксованих в основному складі злочину; 3) безумовність (обов'язковість) перепаду ступеня суспільної небезпеки діяння у випадках, коли його супроводжує відповідна обставина, яка претендує на роль ознаки, що кваліфікує злочин; 4) суворо визначена направленість впливу тих кваліфікуючих обставин, на базі яких планується створення кваліфікованого складу злочину; 5) зв'язок з часовими рамками посягання [105, с. 181-185; 104, с. 99-105].

Говорячи саме про критерії відбору обставин для їх регламентації в законі у вигляді таких, що кваліфікують злочин, Т.А. Леснієвські-Костарева, «виходячи із змістовної та формально-змістовної характеристик кваліфікуючої ознаки» розділила їх на три блоки: критерії, які формулюють вимоги до змісту ознаки, що кваліфікує злочин, багато в чому зумовлені змістом відображеної в даній ознаці обставини; критерії, що формулюють вимоги до так званої змістовної форми та обумовлені властивостями ознаки, що кваліфікує злочин як ознаки складу злочину; та умовно формальні критерії, або додаткові [111, с. 252]. Як вимоги до змісту автор пропонує: 1) істотний вплив на ступінь суспільної небезпеки діяння та обов'язковість такого впливу; 2) відносну поширеність обставини серед злочинів певного виду; 3) обставина повинна

характеризувати лише злочин, або одночасно злочин та особу винного [111, с. 253-271]. До змістовно-формальних критеріїв (вимог) включення обставин до числа таких, що кваліфікують злочин, Т.А. Леснієвські-Костарева відносить: 1) необхідність і можливість формулювання обставини у достатньо абстрактній формі; 2) існування реальної можливості оцінки законодавцем зміни ступеня суспільної небезпеки вчиненого у випадку наявності обставини, що кваліфікує злочин; 3) існування реальної можливості установаження обставини конкретної кримінальної справи, що відповідає передбаченій в законі ознаці, що кваліфікує злочин [111, с. 271-272]. В свою чергу до додаткових (умовно-формальних) критеріїв відбору ознак, що кваліфікують злочин, автор відносить врахування правосвідомості суспільства та відношення громадськості до посилення кримінальної репресії, традицій правового регулювання ознак, що кваліфікують злочин, та практики їх застосування [111, с. 272].

Як бачимо, спільними для обох авторів є лише вимога істотного перепаду у рівні суспільної небезпеки діяння, у порівнянні з відображеним в основному складі злочину.

Неодноразово в літературі висловлювалася ідея про «винесення» ознак, що кваліфікують злочин, в Загальну частину законодавства про кримінальну відповідальність. Із числа проаналізованих праць, вперше вона знайшла відображення в роботі А. П. Козлова, як ідея «уніфікації обставин, що кваліфікують злочин, і обставин, які обтяжують покарання, та зведення їх в єдиний перелік». Посилаючись на те, що не всі обставини, що кваліфікують злочин, передбачені у переліку обставин, які обтяжують покарання, автор запропонував всі обставини першої із зазначених груп відобразити в переліку обставин другої групи, передбаченому в Загальній частині кримінального закону [79]. Дещо по-іншому, дану ідею розвинула Т. О. Леснієвські-Костарева. Вона запропонувала винести в Загальну частину КК лише найбільш поширені ознаки, що кваліфікують злочин. Дані ознаки, за словами автора, слід регламентувати в інститутах множинності злочинів, співучасті у злочині та обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання. В межах перших двох

Т. О. Леснієвські-Костарева запропонувала регламентувати ознаки, що кваліфікують злочин, із блоків «повторність» та «група осіб», а в межах третього – виділення групи обставин, які особливо сильно впливають на відповідальність та їх уніфікацію з однойменними обставинами, що кваліфікують злочин. Під уніфікацією в цьому випадку автор розуміє скорочення переліків обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання і об'єднання однойменних обставин на правах ознак, що кваліфікують злочин, нормалізувавши їх зміст і зафіксувавши в законі ступінь впливу на типове покарання [83, с. 13-14]. У свою чергу В. І. Ткаченко, в цілому підтримуючи зазначену ідею, запропонував подати в Загальній частині КК перелік лише тих ознак, які відносяться до злочину (такі як повторність, тяжкі наслідки, особлива жорстокість тощо). Автор навіть запропонував коефіцієнт підвищення покарання при наявності таких ознак, який мав би бути закріплений в КК – 3 [180]. Ідею регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність підтримали і ряд інших вчених [184, с. 32; 189].

Останнім часом у вітчизняних наукових колах точиться усна дискусія з приводу того, щоб відмовитись від ознак, що кваліфікують злочин, в Особливій частині КК України взагалі, перенісши усіх тих, що заслуговують на те, в Загальну частину КК України.

Попри зацікавленість ідеєю регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність, конкретного цілісного концепту її реалізації в законодавстві ніхто так і не запропонував.

Ідея винесення ознак, що кваліфікують злочин, характерних для злочинів з однаковим родовим об'єктом, в окремі статті на початку глав Особливої частини була запропонована Т. О. Леснієвські-Костаревою [83, с. 13], однак популярності, на відміну від ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині вона не здобула.

В аспекті дослідження теорії ознак, що кваліфікують злочин, варто згадати також і те, що попри визнання диференціації кримінальної відповідальності шляхом використання таких ознак пріоритетним напрямком кримінально-правової політики більшістю вчених, в науковій літературі була висвітлена також і кардинально протилежна думка. Так за необхідність відмови від кваліфікованих складів злочинів та кваліфікуючих обставин виступав радянський вчений А.А. Тер-Акопов. Напрямок кримінально-правової політики на їх використання вважав «безвихідним шляхом» розвитку кримінального законодавства, оскільки «перелік таких обставин є безмежним, і ними можуть бути в кожному випадку різні ситуації, які використовуються злочинцем для досягнення своїх цілей». Крім цього, на думку автора, використання кваліфікуючих обставин при конструюванні складів злочинів вимагає їх співрозмірення за ступенем суспільної небезпеки, що зробити практично не можливо [176].

Отже, ознаки, що кваліфікують злочин, як окремий правовий феномен, незважаючи на невелику кількість праць безпосередньо йому призначених, є доволі досліджуваним в науці правовим феноменом. Наявні дослідження торкалися сутності таких ознак, співвідношення із іншими засобами диференціації кримінальної відповідальності, правил їх використання в тексті закону.

Таким чином використання ознак, що кваліфікують злочин, як засобу диференціації кримінальної відповідальності, в наукових колах, в цілому, є схвальним. До недискусійних моментів теорії ознак, що кваліфікують злочин, можна віднести також ідею регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність, адже противників такої, при аналізі наукових праць, не виявлено. Проте більшість питань, які стосуються ознак, що кваліфікують злочин, не знайшли свого однозначного вирішення. Немає єдиної позиції навіть стосовно їх співвідношення із обставинами, що обтяжують покарання та термінологічного позначення. Дискусійним є питання трактування сукупності ознак, що

кваліфікують злочин, де можна виділити три позиції – механічна сукупність, система, правовий інститут. В плані реалізації ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в загальній частині кримінального законодавства серед науковців теж немає єдиного бачення: одні пропонують «винести» в загальну частину всі ознаки, інші ж виступають за перенесення туди лише частини з них. Окремі важливі моменти ознак, що кваліфікують злочин, як окремого правового феномену взагалі не знайшли дослідження. Це, насамперед, стосується зарубіжного досвіду побудови системи ознак, що кваліфікують злочин, класифікації таких ознак за різними критеріями, що безумовно є необхідним для цілісності вчення та міцного підґрунтя для його практичної реалізації у практиці законотворення. Окремо не акцентувалася увага на виокремленні та обґрунтуванні всіх істотних ознак поняття ознак, які кваліфікують злочин, без чого однозначне відмежування даного правового феномену від інших схожих, видається неможливим. Попри загальне сприйняття ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, немає жодної праці, яка б пропонувала та обґрунтовувала концепт її втілення в законодавстві.

1.2 Зарубіжний досвід регламентації ознак, що кваліфікують злочин

Наступним після правової теорії та традицій національної законотворчості чинником, який впливає на процес законотворчості безумовно є зарубіжний досвід. А відтак вивчення диференціації відповідальності шляхом використання ознак, що кваліфікують злочин, у законодавстві іноземних держав, в межах нашого дослідження, має фундаментальне значення, а отримані результати можуть бути використані для формулювання кінцевих висновків, а в подальшому – для удосконалення національного кримінального законодавства.

Для аналізу взято чотири групи кодексів. Першу становлять кримінальні кодекси пострадянських держав, які, очевидно, мають чимало спільного. Другу

групу кодексів становлять кримінальні кодекси держав західної та центральної Європи. Зважаючи на велику кількість держав, увагу приділено лише кодексам Болгарії, Королівства Іспанія (далі – Іспанії), Королівства Нідерландів (далі – Нідерландів), Республіки Польща (далі – Польщі), Французької Республіки (далі – Франції), Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН), Швейцарської конфедерації (далі – Швейцарії) та Королівства Швеція (далі – Швеції), які географічно рівномірно представляють Європу. Окремо інтерес викликали кодифікації кримінального законодавства держав із прецедентною системою права. Тут проаналізовано Модельний кримінальний кодекс США, на основі якого побудовані ряд кримінальних кодексів окремих штатів США, а також інших держав. Другим проаналізованим кодексом цієї групи є КК Каліфорнії, який істотно відрізняється від попереднього, в тому числі за підходами до диференціації кримінальної відповідальності. Четверту групу кодексів становили КК держав Далекого Сходу, серед яких виділено Китайську Народну Республіку (далі – КНР), як найбільшу за розміром, та Японську Державу (далі – Японія) і Республіку Корею (далі – Корея), як найбільш розвинені економічно.

Як і очікувалося, КК держав пострадянського простору концептуально найбільш близькі із КК України: використовується переважно ті ж ознаки, що кваліфікують злочин; такі самі конструкції побудови диспозицій; самі ознаки мають переважно узагальнений та універсальний характер; кваліфіковані склади, за окремими винятками, регламентуються у одній статті з основним. Проте певні особливості можна видіти і у цій групі.

Зокрема можна говорити про різні масштаби використання ознак, що кваліфікують злочин: в більшій мірі такі ознаки використовуються у КК Азербайджанської Республіки [192], КК Республіки Молдова [199], КК Республіки Таджикистан [203], КК Російської Федерації [205], КК Республіки Узбекистан [204] (приблизно на рівні КК України); дещо менше – у Кримінальному Законі Латвії [191], КК Республіки Білорусь [197], КК Республіки Вірменія [196], КК Туркменістану [206]; і найменше – у

Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки [145]. Приблизно так само перелічені кодекси можна розділити і за різноманітністю використаних ознак, що кваліфікують злочин.

Є істотні розбіжності і в плані деталізації диференціації відповідальності: так у Пенітенціарному кодексі Естонії, як правило, щодо одного основного складу злочину передбачається лише один кваліфікований склад; у КК Вірменії, КК Азербайджану, КК Білорусії, Кримінальному Законі Латвії – 1-2 кваліфіковані склади; в середньому 2 кваліфіковані склади регламентуються в статтях КК Таджикистану, КК Туркменістану, КК Узбекистану, КК Молдови, КК Російської федерації; і найбільш детально диференціюється відповідальність, із числа проаналізованих – у КК Казахстану [200] – в середньому представлено 2-3 кваліфіковані склади (при обчисленні до уваги бралися лише статті, відповідальність в яких диференціюється взагалі).

Найбільша кількість ознак, що кваліфікують злочин, у межах однієї частини статті серед кодексів аналізованої групи, представлена у КК Казахстану, КК Таджикистану, КК Узбекистану, КК Молдови. Дещо менше ознак (3-4) поєднується у частинах статей КК Вірменії, КК Азербайджану, КК Білорусії, КК Туркменістану, КК РФ, Кримінальному Законі Латвії. Найменше – переважно по одній-дві ознаки, регламентовано у частинах статей Пенітенціарного кодексу Естонії.

Найбільш системно ознаки, що кваліфікують злочин, регламентуються, як видається, у КК Вірменії та в Пенітенціарному Кодексі Естонії. В даних випадках законодавець максимально намагався застосовувати однакові ознаки чи однакові їх поєднання у схожих складах злочину.

Регламентація системи ознак, що кваліфікують злочин, у Загальних частинах КК аналізованої групи, як правило, обмежується дефініюванням окремих ознак, положенням про недопустимість врахування при призначенні покарання обставин (як обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання), передбачених у вигляді ознак складу злочину, а також передбаченням зміни санкції при рецидиві, небезпечному рецидиві та особливо небезпечному

рецидиві. Виняток становить Пенітенціарний Кодекс Естонії, в Загальній частині якого, по суті, жодних положень, які б стосувалися системи ознак, що кваліфікують злочин, не передбачено.

Слушно зупинитися на питанні диференціації відповідальності при рецидиві, що, на відміну від КК України, передбачено у Загальних частинах більшості Кримінальних кодексів аналізованої групи. Незважаючи на таку тенденцію, відповідні норми у різних КК сформульовано по-різному. Так КК Казахстану передбачає, що строк і розмір покарання при рецидиві злочинів не можуть бути менше однієї третини максимального строку і розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинений злочин, при небезпечному рецидиві злочинів – не менше двох третин, а особливо-небезпечному рецидиві злочинів – не менше трьох четвертих максимального строку та розміру найбільш суворого виду покарання. За КК Білорусі строк покарання, при небезпечному рецидиві не може бути менше половини, а при особливо-небезпечному рецидиві – не менше двох третіх максимального терміну найбільш суворого виду покарання. Відповідно ж до КК Таджикистану, термін покарання при рецидиві злочинів не може бути нижче половини максимального строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинений злочин, при небезпечному рецидиві злочинів – не менше двох третин, а при особливо небезпечному рецидиві злочинів – не менше трьох четвертих максимального строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинений злочин.

Різні підходи виявляються і при дефініюванні ознак, що кваліфікують злочин. Так у КК Азербайджану, КК Казахстану, КК Російської федерації, КК Таджикистану та КК Туркменістану, поняття ознак, що кваліфікують злочин, визначаються у примітках до статей, де використовується ознака (як і в КК України). КК Білорусії передбачає примітки до Глав Особливої частини, що сформульовані на початку Глави, та призначені, насамперед, для дефініювання ознак, що кваліфікують злочин, використаних у цій Главі, а також статтю Загальної частини (стаття 4) «Роз'яснення окремих термінів Кримінального

кодексу», де визначені терміни, загальні для всього КК (зокрема «посадова особа», «малолітня особа», «неповнолітня особа», «корисливий мотив», хуліганський мотив», «група осіб», «загально небезпечний спосіб», систематичність» та деякі інші. У Особливій частині КК Вірменії, визначенню термінів присвячені останні частини статей. Такий підхід є доволі вдалим, оскільки інформація про зміст та обсяг того чи іншого поняття, значимий при кваліфікації, не виводиться за межі основного тексту статті, зберігаючи повноцінні ознаки правової норми.

У Загальній частині КК Молдови останньою главою (Глава XIII) передбачено «Значення деяких термінів та виразів у цьому кодексі», де роз'яснено зокрема такі поняття як посадова особа, публічна особа, особа, яка займає відповідальну державну посаду, воєнний час, великі та особливо великі розміри, значна та істотна шкода (при цьому значення останні єдине для всього КК) тощо. Безпосередньо у статтях Особливої частини, зміст ознак, що кваліфікують злочин, не розкривається. Схожа ситуація із КК Узбекистану, однак тут Розділ «Правове значення термінів (Розділ 8) міститься у кінці Особливої частини.

У Пенітенціарному кодексі Естонії ознаки, що кваліфікують злочин, не роз'яснюються взагалі, а в Кримінальному законі Латвії – лише при регламентації в Загальній частині інститутів співучасті та множинності.

Характерною рисою КК країн пострадянського простору, за окремими винятками (що стосується в тому числі і КК України), є індексація ознак, що кваліфікують злочин (тобто виділення ознак в окремі пункти та їх позначення). Так у КК Молдови, Пенітенціарному кодексі Естонії, КК Вірменії та КК Узбекистану, за окремими винятками індексуються всі ознаки, що кваліфікують злочин, якщо у частині статті (статті) є 2 і більше неоднорідні ознаки, а в Пенітенціарному кодексі Естонії, навіть і однорідні ознаки. У КК Казахстану, КК Азербайджану, КК Таджикистану, КК Туркменістану та КК РФ, за загальним правилом, індексації піддано ознаки, якщо в частині статті таких дві або три неоднорідних. Натомість у КК Білорусії, індексація ознак, що

кваліфікують злочин, застосована доволі рідко, а в Кримінальному Законі Латвії відсутня взагалі.

У Більшості вищеназваних КК, ознаки, що кваліфікують злочин, позначаються літерами з дужкою (КК Молдови, Узбекистану, Казахстану, Туркменістану, Таджикистану, Російської Федерації. КК Вірменії та Білорусії, а також Пенітенціарний кодекс Естонії використовують в даних цілях цифру із дужкою. Індекс ознаки (кількох ознак), що кваліфікує злочин у КК Азербайджану, включає порядкові номери статті, частини статті та пункту, що виділяє ознаку (наприклад 145.1.3).

Не використано у КК аналізованої групи і єдиного підходу щодо впливу ознак, що кваліфікують злочин на зміну санкції. Зокрема у КК Таджикистану, у переважній більшості випадків, максимальне значення санкції щодо основного складу, рівне мінімальному значенню санкції, що відповідає кваліфікованому складу (тобто ступневистість санкцій), в інших випадках має місце розрив між такими значеннями, і рідше – накладання розмірів покарань. У КК Узбекистану, широко поширені як накладання покарань, так і їх ступневистість, однак перший варіант переважає. У КК Молдови, названі варіанти поширені в рівним межах. Кримінальний Закон Латвії та Пенітенціарний кодекс Естонії (звичайно не враховуючи окремі винятки), передбачає накладення розмірів покарань. Інші ж з проаналізованих вище КК, містять в тій чи іншій мірі вираження всі три варіанти, однак при цьому істотно переважає накладення розмірів покарань.

Порівнювати окремі ознаки, що кваліфікують злочин, використані в різних кримінальних кодексах цієї групи, зважаючи на обмеженість обсягу роботи, не станемо, а лише зупинимо увагу на деяких особливостях, які можуть бути цікавими в розрізі вдосконалення КК України. Так ознакою, що кваліфікує умисне вбивство за КК Білорусі, окрім «щодо неповнолітнього», виступає також і «щодо престарілого» та «особи, яка перебуває в безпорадному стані» (стаття 139), а в КК Казахстану – лише остання (стаття 96). Згідно ряду кодексів, вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час чи після

пологів карається м'якше лише за умови, що воно було вчинене в умовах психотравмуючої ситуації, чи в стані психічного розладу, що не виключає осудності (зокрема ст. 140 КК Білорусії, ст. 106 КК Вірменії, ст. 98 КК Казахстану). У деяких кодексах, при введенні такої ознаки як «спричинення смерті», а також кількох інших, що характеризують наслідки, дається вказівка на необережне до них ставлення (наприклад, ч. 2 ст. 125, ч. 3 ст. 130 КК Білорусі, ч. 2 ст. 112, ч. 3 ст. 122 КК Вірменії). Ознаками, що кваліфікують крадіжку в КК Таджикистану (ч. 3 ст. 244) та КК Молдови (ч. 3 ст. 186) виступають «з використанням умов суспільного чи природного лиха» та «в період лиха» відповідно. У статті 145 КК Молдови передбачено таку цікаву ознаку як «з наперед обдуманим умислом». На відміну від усіх інших проаналізованих кодексів пострадянських держав і КК України, КК Росії та КК Молдови, практично не містить ознак, що кваліфікують злочин, які характеризують множинність злочинів.

Кримінальним кодексам держав західної та центральної Європи в плані системи ознак, що кваліфікують злочин, та й загалом, не притаманна така схожість за формою та змістом як для кодексів держав пострадянського простору. Вони доволі різноманітні як за обсягом використання ознак, так і за підходами до їх вибору, формальній різноманітності, відображенням впливу ознак на суспільну небезпеку тощо. Деякі подібності можна прослідкувати лише у конструкціях диспозицій з кваліфікованими складами та окремих використаних ознаках.

Загалом диференціація відповідальності шляхом використання ознак, що кваліфікують злочин, передбачена значно менше, у порівнянні з КК країн пострадянського простору, в тому числі і України. У більшості кодексів відповідальність диференціюється не широко, кваліфіковані склади сконструйовано лише для найбільш поширених злочинів, кількість таких складів переважно один, за винятком таких злочинів як вбивство, тілесне ушкодження, крадіжка, відповідальність за які традиційно детально диференціюється. Непоширене конструювання кваліфікованих складів

компенсується широкими рамками санкцій, в яких часто визначається лише верхня межа. Враховуючи це, в якості ознак, що кваліфікують злочин, передбачаються лише найбільш характерні обставини, та що значно змінюють ступінь суспільної небезпеки. Характерний високий рівень специфічності ознак, що кваліфікують злочин, для конкретного складу. Стосовно обсягу таких ознак, характерне як високий рівень казуальності, так і узагальнення. Прикладом останнього можна назвати доволі широко використовувані ознаки типу «якщо злочин визнається тяжким» чи «якщо злочин є менш тяжким» (КК Болгарії, КК Іспанії, КК ФРН, КК Швеції).

Кваліфіковані склади злочину регламентуються як в одній так в різних статтях з основним складом, а для деяких кодексів властива регламентація таких складів у одній частині статті. При побудові диспозицій, що регламентують кваліфіковані склади, навіть в межах одного акта, переважно використано цілу низку різних конструкцій.

Із аналізованої групи кодексів, систему ознак, що кваліфікують злочин, найширше використовує КК Швеції [211] – майже щодо кожного основного складу злочину, тут передбачено кваліфікований склад. Дещо поступається в цьому плані КК Болгарії [198]. Достатньо широко кваліфіковані склади представлені у КК Франції [208] та КК Іспанії [194]. Менш активна регламентація ознак, що кваліфікують злочин та кваліфікованих складів характерна для КК ФРН [209], Швейцарії [210], Нідерландів [193] та Польщі [237].

Різноманітність ознак, що кваліфікують злочин, найбільш представлена у КК Франції, КК Нідерландів, КК Іспанії та КК Болгарії. Дещо менша кількість таких ознак представлена у КК ФРН та КК Швейцарії, а ще менша – у КК Швеції. Найменшою кількістю ознак, що кваліфікують злочин, із числа проаналізованих кодексів даної групи, характеризується КК Польщі.

Для кодексів цієї групи, у порівнянні з попередніми, характерне ширше використання ознак, що відображають зниження суспільної небезпеки злочину. Особливо помітно це в КК Болгарії, КК Іспанії, КК Швеції. Більшість КК цієї

групи передбачає пом'якшення відповідальності за вбивство, при вчиненні його під впливом співчуття до потерпілого за його наполегливим проханням.

Системність використання ознак, що кваліфікують злочин, серед кодексів аналізованої групи більш менш прослідковується лише на рівні схожих складів злочину, а рідше, окремих структурних одиниць. Найменш системними в цьому плані є КК ФРН, КК Швейцарії та КК Іспанії.

Регламентуються кваліфіковані склади злочину у більшості з проаналізованих кодексів, як в межах однієї статті з основним, так і в різних статтях. У КК Франції, переважає використання різних статей, у інших кодексах – однієї статті (найбільш виражене у КК Польщі). У КК Нідерландів зустрічається регламентація в окремій статті кваліфікованих складів відразу кількох злочинів, передбачених різними статтями. У КК ФРН, КК Нідерландів, КК Іспанії та КК Швейцарії численні випадки регламентації кваліфікованих складів у одній частині статті з основним. Ознаки, що кваліфікують злочин, переважно індексуються, за винятком КК Швеції, Швейцарії та Польщі. Зазначені кодекси одночасно відзначаються і найменшою середньою кількістю таких ознак у одному кваліфікованому складі. Натомість лідируюче положення у цьому плані займають КК Франції та КК Болгарії.

Щодо впливу ознак, що кваліфікують злочин на покарання, за загальним правилом, санкції, відповідні основному та кваліфікованому складу накладаються. Виняток становить КК Франції, який застосовує абсолютно-визначені санкції.

В плані деталізації впливу ознак, що кваліфікують злочин на покарання цікавими видається КК Болгарії та КК Нідерландів. Перший, у випадках коли регламентовано один кваліфікований склад злочину щодо двох основних (як це неодноразово є у КК України)), часто передбачає не одну, а дві окремі санкції. Так само дві окремі санкції в ряді випадків передбачаються і залежно від наявності чи відсутності ознак кваліфікованого складу злочину нижчого ступеня суспільної небезпеки. КК Нідерландів, в деяких випадках, передбачає

окрему санкцію при поєднанні кількох ознак, що кваліфікують злочин (ч. 2 ст. 211 КК Нідерландів).

Дефініювання ознак, що кваліфікують злочин, не застосовано взагалі у КК Швеції, а в межах структурних одиниць присвячених регламентації складів злочину – у КК Болгарії та КК Польщі. Ряд кодексів містять окремі структурні елементи, присвячені визначенню ознак, що кваліфікують злочин. Якщо говорити про загальну частину законодавства про кримінальну відповідальність, то такими є КК Болгарії та Польщі. Перший передбачає окрему статтю в кінці Загальної частини (ст. 93 КК Болгарії), а другий – містить окремий розділ (Розділ XIV) «Роз'яснення термінів, що використовуються у кодексі», в яких дається визначення значній кількості понять, в тому числі і тим, які виступають в ролі ознак, що кваліфікують злочин. Окремі структурні елементи, присвячені регламентації таких ознак в особливій частині законодавства про кримінальну відповідальність передбачені у КК Франції, КК Нідерландів та КК Іспанії. Зокрема в КК Франції, у 2-му підрозділі III розділу книги I, міститься відділ III, з назвою «Визначення деяких обставин, що тягнуть обтяження покарань», де дано визначення організованої банди, перед умислу, злому, влізання, та зброї. КК Нідерландів має Розділ IX «Визначення деяких понять та виразів, які використовуються в кодексі», в якому визначаються такі поняття як тяжке тілесне ушкодження, публічний службовець та суддя, воєнний час. У більшості розділів КК Іспанії є глави із назвами «Загальні положення» або «Загальні положення до попередніх глав», присвячені положенням загальним щодо всіх статей розділу, розміщених до цієї глави, в яких, в тому числі, розкривається зміст ознак, що кваліфікують злочин.

З числа проаналізованих кодексів даної групи, три передбачають регламентацію ознак, що кваліфікують злочин в загальних положеннях. У ст. 132-8 КК Франції, зазначено «якщо особа, яка раніше вчинила злочин чи проступок карається згідно закону 10 роками тюремного ув'язнення і знову вчиняє злочин, за який передбачено 20 або 30 років, максимум покарання зростає до довічного тюремного ув'язнення чи заключення, якщо максимум 15

років, він зростає до 30 років». У ст. 44 КК Нідерландів передбачено норму, яка диференціює відповідальність у випадку вчинення злочину публічним службовцем, який порушує певні посадові обов'язки, чи з метою вчинення кримінального правопорушення використовує повноваження, можливості чи засоби, якими він наділений у зв'язку із займаною посадою. Дана норма, окрім випадків коли як покарання передбачено штраф, дає можливість вийти за максимальну межу санкції на одну третину. КК Польщі передбачає збільшення мінімальної межі санкції на половину, якщо вчинений злочин має хуліганський характер (ст. 57 КК Польщі), і збільшення на половину верхньої межі санкції, якщо особа, засуджена до позбавлення волі за умисний злочин, на протязі 5 років після відбуття щонайменше 6 місяців покарання, вчинить умисний злочин, схожий до злочину, за який вона була засуджена (ст. 64 КК Польщі), або ж якщо особа із вчинення злочинів зробила для себе стале джерело доходів, вчинила злочин в складі організованої групи чи об'єднання, що має на меті вчинення злочину, чи вчинила злочин терористичного характеру (ст. 65 КК Польщі).

У Модельному КК США [158] та КК Каліфорнії [235] застосовано кардинально інші підходи до диференціація відповідальності, у порівнянні із дослідженими вище кодексами. Зокрема у Модельному кодексі США, всі злочини поділяються на фелонії, місдемінори та дрібні місдемінори. В свою чергу фелонії поділяють на 3 ступені. Кожному із даних видів злочину притаманні конкретно визначені межі покарання. Тож в статтях, де описуються конкретні злочини, санкція, як така не передбачається. При цьому часто вказуються обставини, при яких даний злочин слід відносити до більш небезпечного чи менш небезпечного виду. Окрім цього, в Частині I, де містяться норми загального значення, передбачено ряд обставин, які надають судді право застосовувати продовжені строки тюремного ув'язнення (зокрема якщо підсудний вперто вчиняє злочини, є професійним злочинцем, небезпечною особою тощо – стаття 7.03). Названі дві групи обставин, хоч і в певній мірі відносно, можна віднести до категорії ознак, що кваліфікують

злочин, адже вказівка на можливість застосування таких «продовжених строків» не що інше як елемент, який створює окрему, більш сувору санкцію.

По-іншому, і одночасно дещо ширше, з використанням ознак, що кваліфікують злочин, диференційована відповідальність у КК Каліфорнії. Найбільш поширеним є виділення двох рівнів злочину. До категорії злочину першого рівня відносять ті злочини, які характеризуються тими чи іншими додатковими обставинами, що збільшують суспільну небезпеку, тобто це не що інше як кваліфікований склад злочину. Зокрема вбивство першого ступеня має місце, «якщо воно здійснювалося з використанням руйнівних пристроїв чи вибухівки, зброї масового знищення, завідомого застосування бронебійних боєприпасів, отрути, засідки, тортур чи іншого виду насильницького, умисного та заздалегідь обдуманого вбивства, або яке відбувається при спробі вчинення підпалу, зґвалтування, викрадення авто, грабежу, розбою, заподіяння каліцтва, викрадення людей, пошкодження майна чи інших дій, що караються статтями ...» (ст. 189). Окрім цього, залежно від певних обставин, відповідальність може диференціюватися і в межах одного рівня. Так обставиною, що диференціює вбивство першого ступеня, передбачаючи безальтернативно довічне позбавлення волі без можливості умовного звільнення, є його вчинення на ґрунті ненависті (ст. 190.03). У статті 190.02 передбачено ряд обставин, при наявності хоча б однієї з яких призначається смертна кара або довічне позбавлення волі без можливості дострокового звільнення. Інколи злочини різних ступенів мають власну назву, наприклад велика крадіжка (Grand theft) та дрібна крадіжка (petty theft). В окремих випадках виділяється склад злочину типу кваліфікований, ускладнений (aggravated) (ст. 205). Окрім цього варто зазначити, що диференціація відповідальності доволі часто, є кількарівневою. При цьому відповідальність спочатку диференціюється за однією ознакою, а далі, окремо диференціюється залежно від наявності інших ознак, де перша ознака вже виступає в ролі обов'язкової. Окремі ознаки, що кваліфікують злочин, переважно є специфічними щодо кожного злочину, та доволі казуїстичними.

У КК КНР, диференціація відповідальності, шляхом використання ознак, що кваліфікують злочин, реалізована досить широко – передбачені такі ознаки у переважній більшості статей. Однак їх кількість у одній статті, як правило є незначною – 1–3 ознаки. В статті регламентується найчастіше два кваліфіковані склади, рідше – один. При цьому здебільшого використовуються конструкція «ті самі діяння». Що робить даний кодекс схожим із КК держав пострадянського простору. Використовуються (причому, чи не найширше) такі ознаки як «при обставинах, що обтяжують відповідальність», «при обставинах, що особливо обтяжують відповідальність» та «при обставинах, що пом'якшують відповідальність». Ознаками, що кваліфікують корисливі злочини, здебільшого виступають великі та особливо великі розміри, а кваліфікованих за наслідками – часто значна та особливо значна шкода. Ще однією особливістю даного КК, є як відсутність будь-яких загальних норм, які стосуються ознак, що кваліфікують злочин, так і відсутність їх дефініцій. Санкції у КК КНР суворо побудовані так, що максимальне значення санкції, яке відповідає основному складу рівне мінімальному значенню санкції кваліфікованого.

У КК Кореї, кваліфіковані склади представлені досить мало, різноманітність ознак, що кваліфікують злочин, є невеликою. Найпоширеніше представлені такі ознаки як «з метою спричинити шкоду іншій особі», «спричинення смерті», «звично», «щодо родича по прямій лінії та 2-го з подружжя», «через посадову чи грубу необережність», «з погрозою застосування небезпечної зброї». Інші ж ознаки є вузько специфічними, або ж використовуються в одиничних випадках. Немає ознак із використанням розмірів, ознак, що характеризують співучасть (за одним винятком), а також надто узагальнених ознак. Регламентуються ознаки, що кваліфікують злочин, як в окремих так і в одній статті з основним, а інколи – і в одній частині з основним. Для статей, в яких регламентовано ознаки, що кваліфікують злочин, характерні назви типу «Складний випадок...», «Особливий випадок...», «Пом'якшення покарання», «Обставини, що обтяжують вину», «Звичні діяння».

Властивим даному кодексу, є конструювання кваліфікованих складів злочину відразу для кількох чи навіть багатьох основних. Зокрема у главі, присвяченій службовим злочинам, регламентовано посилення покарання в 1,5 рази, якщо будь-який злочин, не передбачений цією главою, вчинений службовою особою з використанням службового становища. В ряді статей передбачено обставини, які зумовлюють пом'якшення покарання (інколи альтернативно зі звільненням) за певний злочин (наприклад, у статті 153), саме ж пом'якшення регламентовано у статті 55 «Обов'язкове пом'якшення». В даній статті чітко прописано як змінюються межі різних видів покарань та як змінюються види покарань відповідно до наявності підстав для пом'якшення покарання. В «Загальних положеннях» регламентується також подвоєння максимальної межі покарання при рецидиві.

Диференціація відповідальності, шляхом використання ознак, що кваліфікують злочин, у КК Японії реалізована за таким же підходом, що і у КК Кореї. Особливістю насамперед є ще менші масштаби використання такого засобу у Частині 2 «Злочини», та ширше конструювання так званих спеціальних складів.

Отже ознаки, що кваліфікують злочин, як засіб диференціації кримінальної відповідальності, використовуються у всіх проаналізованих кодифікаціях кримінального законодавства. Відмінність лише в масштабах та системності використання, різноманітності за змістом, способах побудови кваліфікованих складів злочину, дефініюванні, регламентації загальних положень. Зарубіжне законодавство містить цілу низку рішень, які заслуговують на вивчення в процесі удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин КК України.

Висновки до розділу 1

Перший етап дисертаційного дослідження присвячено вивченню здобутків кримінально-правової теорії з проблематики ознак, що кваліфікують злочин, та зарубіжного досвіду у цій сфері, що і відобразилося в структуризації розділу.

В ході вивчення стану дослідження обраної тематики з'ясовано які питання досліджувалися та як глибоко, які результати можна вважати загальноприйнятими, а які все ж є дискусійними та потребують критичного аналізу. Це дало змогу визначити основні напрями подальшого дослідження:

1) дослідження поняття ознак, що кваліфікують злочин, виокремлення та обґрунтування його істотних ознак;

2) з'ясування обсягу цього поняття, відмежування ознак, що кваліфікують злочин від інших засобів диференціації кримінальної відповідальності.

3) дослідження наявних в літературі термінологічних позначень досліджуваного феномену;

4) з'ясування сутності сукупності ознак, що кваліфікують злочин: маємо справу з окремим правовим інститутом чи лише з системою однорідних елементів;

5) аналіз регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в чинному КК України;

6) проведення поділу ознак, що кваліфікують злочин, з використанням різних критеріїв в цілях задоволення різноманітних наукових задач;

6) удосконалення та конкретизація критеріїв відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин;

7) удосконалення, систематизація та конкретизація правил конструювання норм про кваліфіковані склади злочину;

8) поглиблення ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність;

Цілий ряд ідей випродукував аналіз зарубіжного досвіду регламентації ознак, що кваліфікують злочин. Такий ідей дві групи: ті, доцільність реалізації яких є очевидною, і ті, які доцільність реалізації яких потребує додаткової наукової аргументації.

До першої групи ідей належать:

1) ширше, у порівнянні з КК України використання типових поєднань ознак, що кваліфікують злочин, особливо у схожих складах злочину;

2) передбачення окремого структурного елемента, присвяченого роз'ясненню термінів загального значення, зокрема і ознак, що кваліфікують злочин (найбільш вдалим розміщенням такого структурного елемента, на наш погляд є початок (на зразок КК Білорусі) або кінець (на зразок КК Молдови, Болгарії, Польщі та Нідерландів) Загальної частини);

3) виокремлення ознак, що кваліфікують злочин, у окремі пункти та їх позначення (найбільш оптимальним варіантом видається виокремлення кожної з ознак, що не виключають одна одну, на зразок Пенітенціарного кодексу Естонії, а не груп однорідних ознак як це передбачено КК більшості пострадянських держав і позначення таких пунктів цифрами з дужкою).

До другої групи ідей відносимо:

1) роз'яснення термінів, використаних в межах розділу, глави чи іншого структурного елемента), у перших статтях даних структурних елементів;

2) відмова від використання приміток на користь вищеназваних варіантів роз'яснення термінів (із числа проаналізованих КК, примітки передбачені лише у кодексах ряду держав пострадянського простору);

3) більш поширене конструювання складів злочину зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, що реалізоване в КК західноєвропейських держав;

4) регламентація окремих ознак, що кваліфікують злочин, в загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність із визначенням кратності їх впливу на санкцію;

5) регламентація ознак, що кваліфікують відразу кілька злочинів, передбачених у певному розділі чи іншому структурному елементі, в окремих

статтях цього структурного елементу із визначенням кратності їх впливу на санкцію;

6) обумовленість пом'якшення відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час або відразу після пологів, умовами психотравмуючої ситуації чи в станом психічного розладу, що не виключає осудності, або ж принаймні, відсутністю наперед обдуманого умислу;

7) передбачення складу умисного вбивства зі зниженим ступенем суспільної небезпеки за ознакою «під впливом співчуття до потерпілого та за його категоричним та наполегливим проханням (така норма, зокрема, передбачена у кримінальному законодавстві Польщі, Голландії, ФРН, Швейцарії);

8) зазначення в диспозиції психічного ставлення до наслідку, який виступає в ролі ознаки, що кваліфікує злочин (у багатьох з проаналізованих кодексів зарубіжних держав, в тому числі і держав пострадянського простору, в самих диспозиціях зазначається про необережне чи умисне ставлення до того чи іншого наслідку);

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОЗНАК, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ЗЛОЧИН

2.1 Ознаки, що кваліфікують злочин: поняття, системність

Центральним у теоретико-правовому дослідженні будь-якого явища є дослідження поняття цього явища. В науці логіки кожне поняття характеризується обсягом та змістом. Відтак їх встановлення і є метою дослідження конкретного поняття. На основі цього, як наступний етап дослідження, можна встановити відповідність словесних позначень явища його реальному правовому змісту, провести розмежування понять схожих явищ, побудувати їх ієрархію та встановити взаємозв'язки.

З однієї сторони, на даний час в літературі немає єдиного підходу до розуміння поняття «ознак, що кваліфікують злочин», а з іншої, для позначення одного і того ж явища використовуються різні терміни.

Відтак встановлення обсягу та змісту поняття «ознаки, що кваліфікують злочин», доведення правильності власне такого термінологічного позначення має концептуальне значення.

Поняттям в науці логіки називають форму логічного мислення, яка відображає предмет або явище у його істотних ознаках. Сукупність даних істотних ознак і утворює зміст поняття [161, с. 47]. Відтак для того, щоб встановити зміст поняття ознак, які кваліфікують злочин, необхідно визначити найбільш суттєві властивості даного правового феномену, ознаки, які власне і вирізняють їх від всієї сукупності правових явищ. Як відомо, на основі істотних ознак поняття повинно будуватися його визначення, тому найперше слід проаналізувати наявні визначення ознак, що кваліфікують злочин.

Л.Л. Кругліков досліджувані ознаки визначає як ознаки складу злочину, які свідчать про різко підвищену (у порівнянні з вираженою за допомогою ознак основного складу) суспільну небезпеку діяння і особи, яка вчинила це

діяння [105, с. 174]. Конструюючи визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин, через рід та видову відмінність, автор виставляє їх як вид ознак складу злочину. Проте проаналізувавши наявні в теорії характеристики поняття ознак складу злочину, побачимо що ознак, які кваліфікують злочин, вони не охоплюють. Так В.М. Кудрявцев висуває такі вимоги до ознак складу злочину:

- 1) разом з іншими ознаками визначають суспільну небезпеку, протиправність, винність та караність діяння;
- 2) виражають його відмінності від інших злочинів та правопорушень;
- 3) прямо вказані в законі, або однозначно впливають з нього при тлумаченні;
- 4) не є похідними від інших ознак;
- 5) притаманні всім злочинам даного виду [106, с. 94-95].

В плані ознак, що кваліфікують злочин, можна погодитися із першою позицією, оскільки вони завжди визначають суспільну небезпеку злочину, а також із третьою позицією із тим лише зауваженням, що ознаки, які кваліфікують злочин, тільки прямо вказуються в законі. Стосовно вираження відмінностей, то ознаки, що кваліфікують злочин, розмежовують не види злочинів, а різновиди одного злочину. Далі зазначимо, що досить часто ознаки, що кваліфікують злочин, є похідними від інших ознак, оскільки конкретизують їх, а також такі ознаки проявляються не у всіх злочинах певного виду, а навпаки – пропонується вимога їх нетиповості [111, с. 263] для більшості цих злочинів.

Однак попри те, як і ознаки основного складу злочину, ознаки, що кваліфікують злочин, формують підставу кримінальної відповідальності – окремий склад злочину, що іменується кваліфікованим. Тому на наше переконання вони все ж є ознаками складу злочину, і саме характеристика загального поняття ознак складу злочину потребує уточнення із врахуванням вказаних вище особливостей ознак, що кваліфікують злочин.

Єдиною ознакою, якою автор вказує на видову відмінність ознак, що кваліфікують злочин, виступає те, що вони свідчать про різко підвищену

суспільну небезпеку діяння і особи, яка вчинила це діяння, у порівнянні із суспільною небезпекою, вираженою за допомогою ознак основного складу. Для повного розкриття змісту ознак, що кваліфікують злочин, це видається явно недостатнім.

Дещо по-іншому поняття ознак, що кваліфікують злочин, визначила Т.О. Леснієвські-Костарева – як вказані в законі і характерні для частини злочинів певного виду суттєві обставини, що відображають типовий значно змінений у порівнянні з основним складом злочину ступінь суспільної небезпеки вчиненого та особи винного, і які впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого і міру відповідальності [111, с. 230].

Найперше, автор прямо вказує на те, що ознаки, які кваліфікують злочин, повинні бути прямо вказані в законі, а не випливати з нього, що можливе у випадку з ознаками основного складу злочину. Відповідно до ч. 3 ст. 3 КК України, злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України. Ця норма має принципове значення. Ознаки, що кваліфікують злочин, якраз і слугують для визначення злочинності та караності діяння, а відтак – повинні бути прямо вказані в КК України. Цією властивістю ознаки, що кваліфікують злочин, відрізняються від деяких інших засобів диференціації кримінальної відповідальності (наприклад обставин вибору виду покарання із числа перелічених у альтернативній санкції) та ряду засобів індивідуалізації кримінальної відповідальності (обставин, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), обставин, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину та характеризують особу винного (п.3 ч.1 ст. 65 КК України). Аналіз українського та зарубіжного законодавства про кримінальну відповідальність приводить до висновку, що досліджувані ознаки формулюються, здебільшого, при конструюванні диспозицій статей Особливої частини кримінального закону (всі ознаки, передбачені чинним КК України), рідше при регламентації інститутів Загальної частини (що використано, наприклад у ст. 138-2 КК Франції [208, с. 121], ст. 44 КК Нідерландів [193, с. 174], ст. 57 КК Польщі [237], ст. 35 КК Кореї [201, с. 49]), та конструюванні

санкцій (зокрема такий спосіб доволі часто зустрічався у КК радянського періоду [207, с. 22-70]).

Далі авторка констатує характерність ознак, що кваліфікують злочин, для частини злочинів певного виду. Така позиція вже викликає в нас заперечення. Про характерність для злочинів певного виду може вказати лише аналіз певної сукупності злочинів, тоді ж як відсутність фактів вчинення таких злочинів це унеможлиблює. До того ж, як видається, якщо через законодавчу помилку регламентувати в законі ознаку, поширеність якої серед сукупності відповідних злочинів буде нульовою, її статус як такої, що кваліфікує злочин не зміниться.

Третьою особливістю визначення Т.О. Леснієвські-Костаревої є те, що досліджувані ознаки визначаються через поняття обставин. Обставинами вчинення злочину є предмети, явища та факти об'єктивної дійсності, які супроводжували вчинення злочину. В свою чергу те, що іменується ознаками, які кваліфікують злочин, є нічим іншим як частиною нормативного припису, частиною тексту закону про кримінальну відповідальність, призначення якої полягає у позначенні цих предметів, явищ та фактів. Отже визначати ознаки, що кваліфікують злочин, як обставини вчинення злочину, некоректно, адже за своїм змістом дані поняття не тотожні, і в родо-видовому зв'язку не знаходяться.

Як істотну ознаку досліджуваного поняття Т.О. Леснієвські-Костарева назвала також вплив на кваліфікацію вчиненого і міру відповідальності.

Юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації, на думку В.О. Навроцького є статті Загальної та Особливої частин КК [130, с. 60]. Як видається, це твердження можна дещо уточнити, визнавши такою підставою і менші структурні елементи КК (частини, пункти тощо), якщо саме вони передбачають відповідальність за цей злочин.

Передбачення в законі ознаки, що кваліфікує злочин, зумовлює виникнення окремого юридичного складу злочину. Такий склад злочину регламентується окремою правовою нормою, втіленою в конкретній структурній одиниці кримінального закону, відокремленій текстуально (часто і

індексно), відмінній від тієї, де регламентовано основний склад злочину. Наявність нової підстави для кваліфікації злочину (статті, її частини чи пункту) і визначає її зміну. Відтак орган правозастосування при притягненні особи до кримінально відповідальності, зобов'язаний посилатися вже на структурну одиницю закону, де передбачена ознака, що кваліфікує злочин яка проявилася у вчиненому. При цьому іншого вигляду набуває і формула кваліфікації.

Що стосується впливу на міру відповідальності, через конструювання кваліфікованого складу злочину і процес кваліфікації злочину, ознаки, що кваліфікують злочин, зумовлюють виникнення нової санкції, і тим самим впливають на покарання, яке призначається винному. При цьому вважаємо, що виникнення нової санкції повинно бути обов'язковим, тобто стосуватися всіх випадків реалізації ознаки, що кваліфікує злочин. Саме ця властивість досліджуваних ознак і відрізняє їх від засобів індивідуалізації кримінальної відповідальності, що зумовлюють вибір міри покарання тільки в межах існуючої санкції.

Досліджуючи кримінально-правові способи посилення покарання, О.М. Войтюк дійшла до висновку, що ознаки, які кваліфікують злочин – це вказані в статтях Особливої частини Кримінального кодексу і характерні для окремих груп (видів) злочинів конкретні обставини, безпосередньо пов'язані із вчиненням злочином, і які істотно підвищують ступінь його суспільної небезпеки, невластиві для більшості зафіксованих в основному складі злочину діянь, що безпосередньо впливають на підвищення суворості покарання у порівнянні з типовим покаранням, передбаченим за вчинення злочину без відповідних ознак [32, с. 7].

Найперше, на що звернули увагу, – це те, що авторка обмежує розуміння ознак, що кваліфікують злочин, лише як таких, які передбачені Особливою частиною законодавства про кримінальну відповідальність. Однак питання місця регламентації, як видається, скоріше стосується обсягу поняття а не його змісту. Тому більш детально це розглянеться при аналізі обсягу поняття ознак, що кваліфікують злочин.

Наступна особливість авторського визначення пов'язана із констатацією характерності ознаки, що кваліфікує злочин для окремих груп чи видів злочинів. При цьому на їх відмежування від обставин, що обтяжують покарання автор вказує на те, що останні, на противагу першим, «є типовими для багатьох видів злочинів»[32, с. 7].

Погодитись із таким підходом, звичайно, неможна. У кримінальному законодавстві як кваліфікуючі ознаки використовуються вчинення злочину повторно, за попередньою змовою групою осіб, заподіяння майнової шкоди у великому розмірі, тяжкі наслідки тощо, які навіть незважаючи на активність свого використання в законодавстві, однозначно можна назвати характерними для більшості видів злочинів, до того ж часто такі обставини паралельно визнаються і обставинами, що обтяжують покарання (в літературі ці обставини отримали назву однойменних обставин [99, с. 37]).

Схожа ситуація із визнанням невластивості для більшості зафіксованих в основному складі злочину діянь. Незалежно від частоти здійснення кваліфікації із врахуванням тієї чи іншої ознаки, вона не перестає бути такою, що кваліфікує злочин. За даними А.П. Закалюка, тільки рецидив при вчиненні крадіжок становить 29,9 % [50, с. 525]. Якщо до цього показника долучити частку повторності, не пов'язаної із засудженням особи, а також повторність однорідних злочинів, відповідно до примітки ст. 185 КК України, стає очевидним, що при вчиненні крадіжки ознака «вчинена повторно» проявлятиметься у більшості цих злочинів.

Вивчаючи питання диференціації кримінальної відповідальності, С.Є. Кротов сформулював таке визначення: «такими, що кваліфікують злочин, вважаються такі ознаки злочину, які формулюються в статтях Особливої частини КК, передбачають обтяжуючі обставини вказаного в диспозиції статті злочину, і передбачають підвищену відповідальність» [97, с. 10].

Головна особливість цього визначення – визнання ознак, що кваліфікують злочин, ознаками злочину. Питання про допустимість такого підходу скоріш за все матиме негативне вирішення. Адже у кримінально-

правовій науці вже усталеним є підхід, відповідно до якого ознаками злочину визнають суспільну небезпечність, протиправність та винність [89, с. 238], деякі автори до їх числа також відносять наявність діяння, вчинення суб'єктом злочин, караність, аморальність тощо [89, с. 225-240]. Не зовсім вдалою видається і вказівка на те, що ознаки, які кваліфікують злочин, передбачають обтяжуючі обставини злочину. Під такими обставинами, як правило, розуміють саме обставини, що обтяжують покарання, передбачені в ст. 67 КК України – явища іншої правової природи.

К.Д. Ніколаєв, використовуючи поняття обставин, що обтяжують (кваліфікують) злочин під такими розуміє «обставини, закріплені відповідними нормами Особливої частини КК в якості ознаки складу злочину, які відображають підвищений ступінь суспільної небезпеки злочину і (чи) особи винного, і які обумовлюють посилення покарання у порівнянні з основним («простим») складом» [137].

В.Є. Михайлов, зазначає, що «кваліфікуючі й особливо кваліфікуючі ознаки злочину – це передбачені у відповідній частині статті Особливої частини КК України ознаки, які підвищують суспільну небезпечність злочину, чим впливають на кваліфікацію вчиненого й обтяжують покарання особи [127].

За визначенням І.Н. Наконечної, досліджувані ознаки – «це передбачені у диспозиціях частин статей Особливої частини КК України ознаки, що разом з ознаками основного складу характеризують кваліфікований (особливо кваліфікований) склад злочину, підвищують ступінь суспільної небезпеки злочину та особи, що його вчинила, впливають на кваліфікацію, посилюють покарання та виконують функцію диференціацію кримінальної відповідальності [133]. Окрім обмеження поняття ознак, що кваліфікують злочин, диспозицією частини статті Особливої частини (ми вже згадували, що історія розвитку кримінального права України та зарубіжний досвід у цій сфері знають випадки регламентування цих ознак і у санкції, і в окремій статті, і в Загальній частині), авторка визначає це поняття через поняття кваліфікованого

складу злочину, а таким, як відомо, є склад, який містить ознаку, що кваліфікує злочин.

Особливістю цього визначення є також така істотна ознака досліджуваного поняття як виконання функції диференціації кримінальної відповідальності. Диференціація кримінальної відповідальності, без сумніву, є основною функцією ознак, що кваліфікують злочин, однак видається що втілена вона вже в таких названих самою авторкою істотних ознаках як вплив на кваліфікацію та посилення покарання.

Всім наведеним вище визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин, притаманна іще одна ознака, про яку не велась мова – зв'язок цих ознак із зміною суспільної небезпеки злочину (С.Є. Кротов говорить про обтяження злочину). Однак на цьому єдине бачення і завершується: такий зв'язок кожен з авторів, праці яких вивчалися, описують по-різному. По-перше, одні говорять про те, що досліджувані ознаки тільки «свідчать про» (Л.Л. Кругліков) [105, с. 174] чи «відображають» (Т.О. Леснієвські-Костарева, К.Д. Ніколаєв) [111, с. 230; 137] зміну суспільної небезпеки, а інші (О.М. Войтюк, В.Є. Михайлов, І.Н. Наконечна) – що вони підвищують суспільну небезпеку [32, с. 7; 127; 133]. По-друге, при цьому одні ведуть мову про суспільну небезпеку (Л.Л. Кругліков, В.Є. Михайлов) [105, с. 174; 127], другі – про ступінь суспільної небезпеки (О.М. Войтюк, Т.О. Леснієвські-Костарева, І.Н. Наконечна, К.Д. Ніколаєв) [32, с. 7; 111, с. 230; 133; 137]. По-третє, говориться і про істотну (О.М. Войтюк) [32, с. 7], і про різку (Л.Л. Кругліков) [105, с. 174], і про значну зміну суспільної небезпеки (Т.О. Леснієвські-Костарева) [111, с. 230], а також і про її зміну без означення розміру (В.Є. Михайлов, І.Н. Наконечна та К.Д. Ніколаєв) [127, 133, 137]. По-четверте, з одного боку говорять про суспільну небезпеку злочину і (чи) особи винного (Л.Л. Кругліков, Т.О. Леснієвські-Костарева, І.Н. Наконечна, К.Д. Ніколаєв) [105, с. 174; 111, с. 230; 133; 137], а з другого – лише про суспільну небезпеку злочину (О.М. Войтюк, В.Є. Михайлов) [32, с. 7; 127]. Зважаючи на такий плуралізм у висловлюваннях, питанню зв'язку ознак,

що кваліфікують злочин, зі зміною суспільної небезпеки слід приділити окремої уваги.

Із розуміння ознак, що кваліфікують злочин, як ознак складу злочину, впливає наступне. Склад злочину є юридичною моделлю злочину, яка використовується для опису того чи іншого злочину у тексті законодавства про кримінальну відповідальність. Звідси ознака, що кваліфікує злочин, як окрема частинка складу злочину, є моделлю, узагальненням певних фактів, предметів чи явищ, які утворюють цей злочин, або ж, як це прийнято називати, обставин вчинення злочину, існування яких змінює суспільну небезпеку злочину. Отже якщо ознаки, що кваліфікують злочин, позначають певну сукупність обставин вчинення злочину, а ті, в свою чергу, підвищують суспільну небезпеку злочину, то досліджувані ознаки лише позначають чи, як висловлюються цитовані вище автори, відображають зміну суспільної небезпеки. Тому говорити, що досліджувані ознаки змінюють чи підвищують суспільну небезпеку злочину, некоректно, адже положення закону цього робити не можуть, в нашому випадку завдання закону – дати оцінку суспільної небезпеки та її зміни через диференціацію покарання.

Для більш ґрунтовного висвітлення питання відображення зміни суспільної небезпеки необхідно проаналізувати сам механізм такої зміни. Як видається, кожен вчинений злочин являє собою певну сукупність осіб, предметів, явищ та фактів, які охоплюються збірним поняттям обставин вчинення злочину. Одні з цих обставин формують суспільну небезпеку, як обов'язкову ознаку будь-якого злочину, інші ж варіюють її розмір, чи є нейтральними. Наявність першої групи обставин є обов'язковою для наявності злочину, а відтак вони повинні бути узагальнені у «мінімальній» підставі кримінальної відповідальності – основному складі злочину.

Обставини, що варіюють розмір суспільної небезпеки можна розділити на дві підгрупи. Одні з них законодавець залишає в межах основного складу злочину, а їх вплив на розмір суспільної небезпеки враховує через конструювання відносно визначеної, а інколи і альтернативної та кумулятивної

санкцій. Такими санкціями законодавець підкреслює, що розмір суспільної небезпеки конкретних злочинів, які знаходитимуться в межах цього складу злочину, коливатиметься у певних межах (за загальним правилом, в межах суворості передбаченого санкцією типового покарання). Саме ці межі коливання суспільної небезпеки злочинів, що охоплюються одним складом в літературі іменують ступенем чи типовим ступенем суспільної небезпеки злочинів. Другу підгрупу таких обставини законодавець узагальнює в ознаках, що кваліфікують злочин, створюючи при цьому на базі основного новий склад злочину (кваліфікований) та конструюючи нову санкцію, відмінну за суворістю від санкції, що відповідає основному складу злочину. Це свідчить про те, що межі, в яких відбувається коливання розміру суспільної небезпеки злочинів (ступінь), за наявності обставин цієї підгрупи, змінюється.

Враховуючи це, правильно говорити, що ознаки, які кваліфікують злочин, відображають зміну ступеня суспільної небезпеки. Натомість позначати цю зміну як істотну, значну чи різку, при визначенні змісту поняття цих ознак, що роблять окремі автори, вважається не зовсім вірним. Адже чітко розуміємо, що незалежно від того наскільки більш суворою буде санкція норми про кваліфікований склад злочину у порівнянні з санкцією норми про основний склад (саме ця різниця є результатом відображення зміни ступеня суспільної небезпеки), ознака, що кваліфікує злочин, не перестане бути такою. Для прикладу норма про кваліфікований склад злочину, передбачена ст. 397 КК України (за ознакою «службовою особою з використанням свого службового становища»), передбачає посилення суворості санкції у її верхній межі лише шляхом надання суду можливості застосувати додаткове покарання у виді позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Таке зростання суворості санкції важко назвати істотним.

При вирішенні питання про те, чи ознаки, що кваліфікують злочин, позначають лише зміну ступеня суспільної небезпеки злочину, чи зміну ступеня суспільної небезпеки злочину та особи винного, виходити слід із співвідношення цих понять. Характеристики особи винного, якщо мова йде про

позначення зміни ступеня суспільної небезпеки, мають статус ознак складу злочину. Склад злочину – юридична модель злочину, а отже такі характеристики – невід’ємна частина злочину, яка, в тому числі, формує його суспільну небезпеку. Звідси говорити про суспільну небезпеку особи винного як щось відокремлене від суспільної небезпеки злочину в цілому, недоречно.

Як відомо, суспільна небезпека, окрім ступеня, визначається і характером, під яким традиційно розуміють якісну сторону небезпечності злочину. Як зазначає О.В. Микитчик, характер суспільної небезпеки в основному визначається суспільно-небезпечним наслідком, який безпосередньо пов'язаний із характером об'єкта злочину, способом вчинення злочину, формою вини, наявністю мотивів та цілей злочинного діяння [126]. Загалом можна сказати, що характер суспільної небезпеки злочину в тій чи іншій мірі визначається всіма ознаками складу злочину. У зв'язку з диференціацією кримінальної відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, про характер суспільної небезпеки в літературі згадується мало, адже визначальним при цьому дійсно є ступінь суспільної небезпеки. Проте визначити чи змінюється характер суспільної небезпеки злочину, в якому знайшли свої відображення ознаки, що кваліфікують злочин, теж необхідно.

Т.О. Леснієвські-Костарева з цього приводу зазначила, що характер суспільної небезпеки не є підставою диференціації кримінальної відповідальності, а натомість слугує підставою її встановлення [111, с. 56]. Протилежну позицію наведена у дослідженні ознак, що позначають зниження ступеня суспільної небезпеки або так званих «привілеюючих» ознак, проведеному А.Б. Кірюхіним. Автор дійшов до висновку, що підставою введення в закон таких ознак є зміна ними саме характеру суспільної небезпеки [69].

Повертаючись до висловленої тези про те, що характер суспільної небезпеки злочину в тій чи іншій мірі визначається всіма ознаками складу злочину згадаємо, що досліджувані ознаки теж є ознаками складу злочину. Через це такі ознаки в тій чи іншій мірі все ж визначають характер суспільної

небезпеки, за винятком лише тих, які є похідними від ознак основного складу злочину – шкода у великих розмірах, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, щодо двох або більше осіб тощо (так як характер суспільної небезпеки вже визначений ознаками, стосовно яких вони є похідними – відповідно суспільно-небезпечним наслідком у вигляді майнової шкоди, суб'єктом злочину та потерпілим). Обґрунтовуючи незмінюваність ознаками, що кваліфікують злочин, характеру суспільної небезпеки, Т.О. Леснієвські-Костарева зазначає: «введення в склад крадіжки ознак, що кваліфікують злочин, диференціює відповідальність, підвищує рамки типового покарання, однак при цьому кваліфікована крадіжка не перестає бути крадіжкою і не перетворюється в грабіж чи розбій» [111, с. 57]. На наше переконання характер суспільної небезпеки і вид злочину – аж ніяк не тотожні поняття. Перше є об'єктивною характеристикою злочину, а друге – оціночною, адже вид злочину визначається законодавцем. Якщо застосування насильства при викраденні чужого майна змінює вид злочину, то, наприклад, заподіяння фізичних страждань при незаконному позбавленні волі – ні; в КК Польщі, відповідальність за викрадення майна, незалежно від того таємним чи відкритим воно було, передбачено у одній статті (стаття 278) [237].

Проте з іншої сторони, кардинальна зміна характеру суспільної небезпеки злочину з кваліфікованим складом у порівнянні із злочином з основним складом, може свідчити про фактичну (не юридичну) зміну основного безпосереднього об'єкта складу злочину (законодавча зміна тягла б за собою утворення окремого основного складу злочину). Як приклад можна навести статтю 272 КК України, де передбачена відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Загибель людей, яка передбачена в ролі ознаки, що кваліфікує злочин, фактично змінює основний об'єкт посягання із суспільних відносин, що забезпечують безпеку виконання робіт з підвищеною небезпекою на суспільні відносини, що забезпечують безпеку життя, адже життя є найвищою цінністю в сучасному суспільстві. Враховуючи сказане, конструювання таких складів видається не

зовсім вірним. Межа допустимості, як видається, має визначатися співвідношенням цінності об'єктів та розміру шкоди, заподіяної їм (умовно назвемо це «вартістю» шкоди). «Вартість» якої шкоди буде більшою, відповідно той об'єкт і повинен бути законодавчо визначений як основний.

Отже зміна чи незмінність характеру суспільної небезпеки не є визначальним для встановлення наявності ознаки, що кваліфікує злочин. Проте зміна характеру суспільної небезпеки може виступати в ролі індикатора доцільності регламентації такої ознаки у статті закону про кримінальну відповідальність.

Отже на основі аналізу авторських визначень поняття ознак, що кваліфікують злочин, можна виокремити наступні істотні ознаки цього поняття:

- є ознаками складу злочину;
- прямо вказані в законодавстві про кримінальну відповідальність;
- є узагальненим позначенням обставин вчинення злочину;
- впливають на кваліфікацію злочину;
- зумовлюють виникнення нової санкції, і тим самим змінюють інтенсивність караності за певний злочин;
- позначають зміну ступеня суспільної небезпеки злочину, у порівнянні з відображеною в основному складі.

Однак чітко визначити за даними ознаками наявність ознак, що кваліфікують злочин, в тексті законодавства про кримінальну відповідальність, на наше переконання, все ж неможливо. Дослідники поняття ознак, що кваліфікують злочин, говорять про збільшення суспільної небезпеки у порівнянні з основним складом злочину. Однак сутність поняття основного складу злочину проявляється лише у суперечності з поняттям кваліфікованого складу, і саме із такої суперечності повинна випливати іще одна істотна ознака поняття ознак, що кваліфікують злочин.

Найбільш традиційним для кримінально-правової науки є розуміння кваліфікованого складу злочину як такого, що містить всі без виключення ознаки основного складу, а також одну чи декілька ознак, що кваліфікують

злочин [130, с. 449, 452; 125, с. 9; 213, с. 195]. Із прийняттям такого розуміння, робиться наступний висновок: ознаки, що кваліфікують злочин, завжди є додатковими до ознак основного складу злочину.

Апробація цього положення на тексті КК України у поєднанні із аналізом тлумачень відповідних норм, виявила кілька спірних моментів. Проаналізуємо кожен з них. Перший пов'язаний із складами злочину, які відрізняються тим, що один з них передбачає лише створення загрози заподіяння шкоди, а інший – реальне заподіяння такої шкоди. Така ситуацію, наприклад, має місце в статтях 130 та 276 КК України. Проте якщо в першому випадку у частинах 1 та 2 правники вбачають два окремі основні склади злочину, то в другому – основний та кваліфіковані. У частині 1 ст. 130 КК України криміналізовано «свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини», а в частині 2 цієї статті – «зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу». Видається як поставлення в небезпеку зараження, так і саме зараження вчиняються одними і тими ж діями, єдиною для даних складів злочину є і форма вини – необережність (умисне зараження згідно КК України становить окремий склад злочину). Не викликає заперечень і єдність основного безпосереднього об'єкта даних складів злочину. Отже другий склад злочину повторює всі ознаки першого. Суспільно-небезпечний наслідок у вигляді зараження, спричинений спеціальним суб'єктом – особою, що є носієм зазначеного вірусу і знає про це, виступають додатковою комплексною ознакою по відношенню до ознак попереднього складу злочину, яка, враховуючи наявність і інших виділених вище істотних ознак цього поняття, може і повинна іменуватися ознакою, що кваліфікує злочин.

Другий спірний момент виявляється у випадку складів злочину, які один від одного відрізняються однією ознакою. Якщо ж такі склади злочину регламентовані в одній статті один з другим, і їм відповідають різної суворості

санкції, то такі склади в літературі [90, с. 207; 92, с. 121; 125, с. 368], як правило, позначають як основний і кваліфікований. Проте погодитись з цим можна далеко не завжди.

В даній ситуації вбачаються два варіанти. В першому варіанті відмінні ознаки є похідними одна від одної, і за своїм обсягом охоплюють одна одну. Для прикладу, такими є «застосування насильства» та «застосування насильства, небезпечного для життя і здоров'я», «значний розмір», «великий розмір» та «особливо великий розмір», «неповнолітня особа» та «малолітня особа» тощо. В зазначених випадках набір ознак основного складу злочину доповнюється не окремою ознакою, а ознакою, яка обмежує обсяг однієї з ознак основного складу. Отриманий в результаті такого обмеження однієї з ознак основного складу склад злочину очевидно слід відносити до категорії кваліфікованого, а відповідну ознаку більш вузького обсягу – до категорії ознак, що кваліфікують злочин.

Другий варіант – коли відбувається реальна підміна ознак. Прикладом таких складів злочину можна назвати склади, регламентовані у ст. 143 КК України, де в частині другій цієї статті встановлено кримінальну відповідальність за «вилучення в людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин з метою їх трансплантації», а в частині третій, за «дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані, або в матеріальній чи іншій залежності від винного». Як бачимо, в даному випадку відбувається зміна способів вчинення злочину, менш суспільно-небезпечні способи замінюються більш суспільно небезпечними, і саме різниця в їх суспільній небезпеці зумовлює конструювання окремого складу злочину. Скоріш за все зважаючи на використану конструкцію побудови диспозиції, характерну для конструювання диспозицій, в яких регламентуються кваліфіковані склади злочину, в літературі даний склад злочину, як правило, визначають як кваліфікований, а відповідні ознаки – як ознаки, що кваліфікують злочин. Проте положенню про додатковий до ознак основного складу злочину характер ознак, що кваліфікують злочин, це явно суперечить.

Доповнити перелік істотних ознак поняття ознак, що кваліфікують злочин, на наш погляд слід також їх імперативним характером. Дана ознака вказує на те, що в випадку виявлення правозастосовним органом обставин вчиненого злочину, які охоплюються відповідною ознакою, що кваліфікує злочин, використання норми, що передбачає таку ознаку (норми, яка регламентує кваліфікований склад злочину) є обов'язковим, і не передбачає жодних винятків. У світлі чинного КК України ця пропозиція звучить очевидною, однак регламентація в законі ознак, які впливали б на кваліфікацію і змінювали інтенсивність караності, використання яких мало б диспозитивний характер, в перспективі, видається можливим, а в такому разі їх правова природа, на наш погляд, була б цілком іншою.

На основі виділених істотних ознак поняття ознак, що кваліфікують злочин, сформулюємо його визначення. Таким чином ознаками, що кваліфікують злочин, є прямо вказані в законодавстві про кримінальну відповідальність ознаки складу злочину, які є узагальненим позначенням обставин вчинення злочину, що змінюють ступінь його суспільної небезпеки у порівнянні з відображеним в основному складі злочину, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу злочину та мають імперативний характер.

Таке визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин, по-перше, відкриває шлях до їх вивчення в межах дослідження ознак складу злочину взагалі, по-друге, акцентує увагу на необхідності детального вивчення обставин, які будуть узагальнені в такій ознаці в цілях обґрунтованої диференціації кримінальної відповідальності, по-третє, дає можливість розробляти і застосовувати інші прийоми регламентації таких ознак (зокрема щодо їх регламентації в Загальній частині КК).

Встановивши зміст поняття ознак, що кваліфікують злочин, можна визначити і його обсяг. Обсяг поняття складають сукупність предметів або явищ, які мислять у понятті [161, с. 47]. Стосовно цього в науці є дві

протилежні позиції. Так Л.Л. Кругліков в обсяг даного поняття включає як ознаки, що підвищують ступінь суспільної небезпеки злочину так і ознаки, які його знижують [98, с. 8, 15], тобто ознаки, іменовані в літературі «привілеюючими» чи «пом'якшуючими». Інші ж науковці обмежують дане поняття лише до ознак, які підвищують ступінь суспільної небезпеки злочину, називаючи по-різному ознаки протилежної спрямованості. Таке ж трактування ознак, що кваліфікують злочин, наявне і у довідковій літературі.

Ми схилиємося до першої з названих позицій. Слушність такої позиції доведемо, використавши термінологічний підхід.

У науці кримінального права окрім терміну «ознаки, що кваліфікують злочин» («чи кваліфікуючі ознаки») використовуються також такі терміни як «кваліфікація злочинів», «кваліфікований склад злочину». Центральними тут виступають поняття «кваліфікація» та «кваліфікувати», які походять від латинських слів «qualis» – «якої якості», та «fasio» – роблю [232, с. 263].

Зважаючи на спільність походження кримінально-правових термінів «ознака, що кваліфікує злочин» і «кваліфікація злочинів», за логікою, перший з них обов'язково повинен тісно співвідноситися із другим. Звідси випливає, що ознаками, які кваліфікують злочин, логічно іменувати ознаки, які змінюють кваліфікацію злочину загалом, а не в конкретну сторону.

Великий тлумачний словник сучасної української мови слово «кваліфікувати» (у найбільш загальному значенні) тлумачить як «оцінювати якість чого-небудь, характеризувати предмет, відносити його до певної групи, певного класу, розряду тощо» [26, с. 532]. Таке значення має характер констатування, і не передбачає конкретної спрямованості процесу, як то збільшення чи зменшення. Натомість взявши його за основу, ознаки, що кваліфікують злочин, можна розглядати як такі, що відносять злочин до певної групи, тобто групи злочинів із більшим чи меншим ступенем суспільної небезпеки, і які передбачають відмінну кваліфікацію.

Традиційне трактування поняття ознак, що кваліфікують злочин, як ознак, які зумовлюють посилення санкції, найбільш імовірно, є наслідком

перенесення у кримінально-правову доктрину побутового поняття кваліфікований злочин. Під такими злочинами, як правило, розуміли злочини вчинені з використанням спеціальних знарядь, засобів, вмінь, навичок винного тощо. Такі злочини найчастіше і знаходили своє відображення в законах про кримінальну відповідальність у вигляді кваліфікованих складів злочинів, однак в даному значенні, поняття «кваліфікований злочин» більш тісно пов'язане із загальнозживаним поняттям «кваліфікований злочинець» ніж з науковим поняттям «кваліфікація злочину».

Зважаючи на вищенаведене обґрунтування, а також враховуючи вкорінення у науковий вжиток термінів «кваліфікує» та «кваліфікований», відсутність загальноприйнятого терміну для позначення ознак, що знижують типову суспільну небезпеку злочину, видається доцільним використання зворотів «ознаки, що кваліфікують злочин» та «кваліфікований склад злочину» як загальних – що пов'язані як із підвищенням так і зі зниженням ступеня суспільної небезпеки злочину.

Питання обсягу поняття досліджуваних ознак важливо розглянути і з позиції місця їх регламентації. З однієї сторони вже вказувалося, що деякі науковці, даючи авторське визначення поняття ознак, що кваліфікують злочин, обмежують їх обсяг Особливою частиною законодавства про кримінальну відповідальність. З іншої сторони, в літературі неодноразово висловлювалися пропозиції щодо необхідності «винесення» деяких кваліфікуючих ознак в Загальну частину КК [83, с. 7; 184, с. 32]. Тут виникає питання чи змінить таке винесення саму їх сутність.

Якщо узагальнити ті чи інші обставини вчинення злочину в Загальній частині КК, передбачивши при цьому міру зміни санкції норми Особливої частини, та зобов'язавши суб'єктів правозастосовної діяльності враховувати дану ознаку і кваліфікувати відповідні злочини з посиланням на новостворену норму Загальної частини, всі істотні ознаки (зміст) поняття ознак, що кваліфікують злочин, виокремлені вище, збережуться. Обсяг поняття, відомо, є

похідним від змісту, а не навпаки, а відтак ознаки, що кваліфікують злочин, можуть бути передбачені як Загальною, так і Особливою частиною КК.

У Загальній частині чинного КК, імперативна градація типового покарання (передбаченого нормами Особливої частини), передбачена у випадках: вчинення в складі організованої групи та злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків, виконуючи спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК України); готування до злочину (ч. 2 ст. 68 КК України), замаху на злочин (ч. 3 ст. 68 КК України), наявності обставин, що пом'якшують покарання (стаття 69-1 КК України), та вчинення злочину неповнолітнім (ст. ст. 99 – 102 КК України). Зокрема стосовно готування до злочину та замаху на злочин, Т.О. Леснієвські-Костарева зазначає: «незважаючи на те, що досліджувані обставини регламентовані у главі 10 КК РФ «Призначення покарання», за своєю правовою природою вони можуть бути віднесені до засобів диференціації відповідальності. Вони відображають істотну зміну суспільної небезпеки вчиненого і варіюють межі типового покарання... по-суті, це не обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання в межах інституту індивідуалізації кримінальної відповідальності (і призначення покарання), а ознаки, що кваліфікують и привілеюють злочин як засіб диференціації кримінальної відповідальності» [111, с. 245]

При готуванні та замаху на злочин і справді змінюється суспільна небезпека вчиненого, а КК України передбачає зміну караності; до того ж КК України передбачає врахування готування чи замаху при кваліфікації і застосування відповідних норм є обов'язковим. Однак назвати їх ознаками, що кваліфікують злочин, неможна принаймні з тієї причини, що при незакінченому злочині присутні не всі ознаки основного складу злочину.

Вчинення відповідного злочину під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації не можна вважати ознакою, що кваліфікує злочин лише з тієї причини, що не впливає на кваліфікацію. Так само до ознак, що кваліфікують злочин, не можна віднести вчинення злочину при наявності обставин, передбачених ст. 69-1 КК України.

Вчинення злочину неповнолітнім, окрім відсутності впливу на кваліфікацію, ще й не завжди впливає на санкцію. Для прикладу, санкція ч. 3 ст. 185 КК України («крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, або що завдала значної шкоди потерпілому»), передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до шести років, а відтак, даний злочин відноситься до категорії тяжких. Згідно п. 3 ч. 3 ст. 102 КК України, покарання у виді позбавлення волі за тяжкий злочин, призначається неповнолітньому на строк не більше семи років. На даному прикладі чітко зображено випадки відсутності впливу на покарання норм про його пом'якшення неповнолітнім.

Наведені вище доводи приводять до висновку, що диференціація кримінальної відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, у статтях Загальної частини КК України не передбачена; готування, замах на злочин, вчинення злочину під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, наявність обставин, що пом'якшують покарання, та вчинення злочину неповнолітнім, попри їх схожість із поняттям ознак, що кваліфікують злочин, до системи таких ознак не входять.

Крім обсягу та змісту досліджуваного поняття, варто звернути увагу також і на його термінологічне позначення. В теорії та практиці кримінального права вже традиційно використовується термін «кваліфікуючі ознаки». Даний термін, шляхом дослівного перекладу був запозичений із російської мови («квалифицирующие признаки»). Слово «кваліфікуючі» є активним дієприкметником теперішнього часу (дієприкметники із суфіксами -уч-,(-юч-)

та -ач-,(-яч-), які, однак, не слід сплутувати із віддієслівними прикметниками з такими ж суфіксами), а такі, як зазначають мовознавці, для української мови, на відміну від російської є нетиповими, і у всякому разі їх необхідно уникати [181, с. 48; 47; 107, с. 13]. Зокрема Б. Д. Антоненко-Давидович стосовно цього зазначав, що «форм активних дієприкметників із суфіксами -ущ-, -ющ-, -ящ- і -вш- немає в українській мові», і цим від пояснював відмінність відповідних граматичних форм українського і російського тексту [8, с. 113-114].

Цікаво, що такої позиції дотримався і законодавець, використавши в тексті чинного КК України термінологічні звороти «обставини, які пом'якшують покарання» (ст. 66 КК України) та «обставини, які обтяжують покарання» (ст. 67 КК України).

Зважаючи на вказані доводи, не дивлячись на шкоду у бік стислості вислову, вважаємо, що правильним буде відмовитись від терміну «кваліфікуючі ознаки», замінивши його термінологічним зворотом «ознаки, що кваліфікують злочин». Власне такий термінологічний зворот (за винятком цитування) і використовується в нашому дослідженні.

В ході проведення дослідження виявлено, що в науковій літературі як сучасного так і радянського періоду зустрічається позначення досліджуваного поняття такими термінами як «обтяжуючі обставини» (в російськомовній літературі «отягчающие обстоятельства») та «кваліфікуючі обставини» («квалифицирующие обстоятельства»).

Перший термін традиційно позначає обставини, що обтяжують покарання, такі як передбачені у ст. 67 КК України. Його застосування для позначення ознак, що кваліфікують злочин, ймовірно, є результатом ототожнення їх юридичної природи із природою обставин, які обтяжують покарання, що особливо популярним було в доктрині радянського періоду, й має місце і в наш час (Г.К. Буранов, О.В. Ільїна, О.А. Міхаль тощо [21, с. 15; 61, с. 8; 128]). Тому вказані поняття обов'язково слід розділяти.

Доволі поширеним в літературі є використання терміна «кваліфікуючі обставини». Стосовно вживання у кримінально-правовій літературі та на

практиці як синонімів термінів «обставина» та «ознака», позитивно відзивався Л.Л. Кругліков [98, с. 15-16]. Свою позицію він аргументував тим, що «обставини, які кваліфікують злочин, відображають специфічні особливості виду злочину, а в логіці ознакою іменується все те, чим предмети схожі один з одним чи відрізняються один від одного» [98, с. 16].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, слово «обставина» тлумачиться як явище, подія, факт та ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось, або ж сукупність умов, за яких що-небудь відбувається [26, с. 819]. Звідси обставина – це те, що реально існує.

Термін «ознака, що кваліфікує злочин», пов'язаний із категорією «склад злочин», і з цього випливає абстрактний характер таких ознак. Як вже зазначалося, ознаки, що кваліфікують злочин, виступають узагальненням певної групи обставин, що можуть мати місце при вчиненні злочину, зробленим на законодавчому рівні. Отже поняття обставин, що кваліфікують злочин, та поняття ознак, що кваліфікують злочин, не є тотожними. Перше поняття включає в себе ті обставини вчиненого злочину, які охоплюються ознаками, що кваліфікують злочин.

Друга частину дослідження в межах цього підрозділу буде присвячена з'ясуванню сутності сукупності ознак, що кваліфікують злочин, та вивченню їх системності.

Аналіз досліджень, де в тій чи іншій мірі розглядаються проблеми, пов'язані із наявністю ознак, що кваліфікують злочин, показує, що, в основному, сукупність таких ознак розглядається лише як механічна сукупність. Такий підхід видається не зовсім вірним, оскільки не дає можливості вивчати сукупність ознак, що кваліфікують злочин, як єдине ціле, зі своєю зумовленістю, правилами функціонування, роллю в правовому регулюванні. Натомість розуміння природи самої сукупності ознак, що кваліфікують злочин, дасть змогу в повній мірі дослідити такі ознаки: виявити особливості існування та функціонування, загальні тенденції у розвитку,

розробити пропозиції щодо удосконалення. Окрім цього, це створить можливість встановити основні властивості цієї сукупності, і на основі цього – сформулювати уявлення про найбільш оптимальний вигляд цієї сукупності з погляду достатності та дотримання правил законодавчої техніки.

Найперше, з позиції системного бачення світу, сукупність ознак, що кваліфікують злочин, слід розглядати як систему. Як зазначає Ю.П. Сурмін, всі сукупності є системами, питання лише в рівні їх організованості [174, с. 55].

В теорії систем виділяють наступні основні ознаки системи:

1) цілісність – система є об'єднанням частин, яке по відношенню до навколишнього оточення виступає як одне ціле ;

2) якісна визначеність – системою є така сукупність елементів, яка має свої якісні ознаки, характерні тільки для даної системи і відсутні в інших системах; ці ознаки визначають відношення до інших систем;

3) відмежованість відносно середовища – всяка система має свої границі, які відділяють систему від навколишнього середовища, і визначають, що входить в систему і що в неї не входить, є зовнішнім по відношенню до системи;

4) гетерогенність і структурованість – система складається з різних частин, тобто є не простою, а певним чином організованою сукупністю, і має певну структуру;

5) взаємодія частин системи між собою – в системі частини взаємодіють між собою і тільки у даній взаємодії вони утворюють певну систему;

6) взаємодія і зв'язок з навколишнім середовищем – система як ціле взаємодіє з іншими системами; це зумовлене цілісністю системи, її якісною визначеністю; під час взаємодії з навколишнім середовищем виявляються властивості системи;

7) наявність інтегральних характеристик та емерджентність – в системі властивості окремих елементів об'єднуються і появляється нові якості, не властиві елементам, що складають систему;

8) наявність цілей та їх сукупності, ціленаправленість – кожна система має певну ціль існування або створена для певної цілі; у системи може бути одна ціль або сукупність цілей; у випадку сукупності цілей всі вони утворюють певну ієрархію, в якій є головні, першочергові цілі й другорядні, підпорядковані головним [170, с. 17-20].

На основі одержаних вище результатів, можна констатувати наступне.

1. Сукупність ознак, що кваліфікують злочин, характеризується цілісністю, адже виходячи із їх істотних ознак, вона виступає як окремий засіб диференціації кримінальної відповідальності, відмінний від інших таких засобів (ознак основного складу злочину, обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, стадій злочину тощо) та інших кримінально-правових феноменів.

2. Якісними ознаками сукупності передбачених законодавством про кримінальну відповідальність ознак, що кваліфікують злочин, можна назвати обсяги використання ознак, що кваліфікують злочин, для диференціації відповідальності, різноманітність використаних ознак, ступінь їх конкретизації, міру впливу на суворість покарання тощо. За такими якостями, до прикладу, можна порівнювати сукупність ознак, передбачених КК України і законодавством про кримінальну відповідальність інших держав, чинне законодавство і законодавство, яке діяло раніше.

3. Відмежованість сукупності ознак, що кваліфікують злочин, від середовища, впливає із істотних ознак цього поняття, що дозволяють доволі чітко відрізнити їх від інших феноменів, насамперед ознак основного складу злочину, обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, стадій вчинення злочину, сукупності злочинів, сукупності вироків та інших засобів диференціації кримінальної відповідальності.

4. Сукупність ознак, що кваліфікують злочин, є певним чином структурованою та організованою. Зокрема, враховуючи що вони є ознаками складу злочину, зі всієї сукупності можна виділити ознаки, що характеризують об'єкт складу злочину (мається на увазі предмет та потерпілого), об'єктивну сторону складу злочину, суб'єкт складу злочину та суб'єктивну сторону складу

злочину. Окрім цього, серед використаних в тексті КК України ознак, чітко проглядаються ознаки, не прив'язані до конкретного складу злочину (повторно, групою осіб, службовою особою з використанням службового становища) і які використані наскрізно, ознаки, характерні для певної сукупності складів злочину (майно у великому розмірі, щодо двох і більше осіб, в бойовій обстановці), та ознаки, специфічні для конкретного складу злочину і використані в одиничних випадках (спричинення масової загибелі об'єктів тваринного і рослинного світу, спричинення нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, щодо пам'яток національного значення). Різновиди ознак, що кваліфікують злочин, можна виявити і за ступенем визначеності змісту, стабільністю обсягу, мірою зміни санкції тощо.

Сукупність ознак, що кваліфікують злочин, є в певній мірі організованою, що визначається регламентацією ознак в окремих структурних елементах, по відношенню до ознак основного складу злочину, використанням при цьому обмеженої кількості схем (конструкцій), впливом на міру караності лише через конструювання нової санкції, схожими переліками ознак у кваліфікованих складах схожих злочинів, існуванням типових, широковикористовуваних поєднань ознак (наприклад, повторно та за попередньою змовою групою осіб, організованою групою та у великих розмірах), наявністю ознак, які за змістом і обсягом є конкретизацією одна одної (група осіб, за попередньою змовою група осіб та організована група, значна шкода, велика шкода та особливо велика шкода), та їх використанням для ступневості диференціації відповідальності тощо.

5. Взаємодію ознак, що кваліфікують злочин, між собою слід розглядати в кількох аспектах. Найперше, лише у всій сукупності, ознаки, що кваліфікують злочин, можуть дати можливість диференціювати відповідальність за всі злочини та зробити це до певної міри повно. Окрім цього, при виборі ознак для диференціації кримінальної відповідальності за той чи інший злочин, використовуються, як правило, вже передбачені в КК України ознаки; при

регламентації, за виключенням окремих випадків, ознаки, що охоплюють одна одну, в одній диспозиції не описуються, натомість якщо такі ознаки передбачаються для диференціації відповідальності за один злочин, то регламентуються вони в різних нормах, і передбачають різний вплив на суворість покарання; при застосуванні кримінально-правової норми, ознаки, наділені більшим впливом на покарання, мають перевагу у врахуванні перед ознаками з меншим впливом. Наведені приклади далеко не вичерпують взаємодію ознак, що кваліфікують злочин.

6. В процесі функціонування, сукупність ознак, що кваліфікують злочин, демонструє широкий спектр як прямих, так і опосередкованих взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, насамперед із іншими засобами диференціації кримінальної відповідальності, інститутами призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування тощо. За характером взаємодії із зовнішнім середовищем, сукупність ознак, що кваліфікують злочин, слідувало б віднести до відкритих систем, адже вона піддається постійній зміні.

7. Кожна ознака, що кваліфікує злочин, як вже зазначалося, відображає значну зміну суспільної небезпеки злочину, і слугує підставою для зміни караності цього злочину. Вся ж сукупність таких ознак, в свою чергу, дозволяє більш-менш ефективно диференціювати кримінальну відповідальність в законодавстві про кримінальну відповідальність в цілому (мова тут іде про диференціацію кримінальної відповідальності за допомогою ознак складу злочину, додаткових, стосовно ознак основного складу, через зміну санкції). Ця властивість і є такою «ною» якістю (проявом емерджентності) сукупності ознак, що кваліфікують злочин.

8. Основною ціллю сукупності ознак, що кваліфікують злочин, є диференціація кримінальної відповідальності.

Таким чином, сукупність ознак, що кваліфікують злочин, має всі ознаки системи. Однак саму системність ознак, що кваліфікують злочин, не слід сплутувати із системністю їх використання. Якщо перше говорить про

наявність системи у сукупності цих ознак, то друге – про наявність системи у використаних способах, прийомах та обсягах їх регламентації у тексті закону. Залежно від рівня організованості другої системи можна говорити про рівень системності використання ознак, що кваліфікують злочин, від чого в подальшому залежатиме і рівень організованості самої системи ознак, що кваліфікують злочин.

Кожну систему характеризує системоутворюючий фактор – той чинник, що зумовлює виникнення самої системи. Система ознак що кваліфікують злочин, створена з метою диференціації кримінальної відповідальності за конкретні злочини через зміну санкції. Відтак така ціль і є системоутворюючим фактором цієї системи.

За видами, систему ознак, що кваліфікують злочин, слід віднести до абстрактних (які є продуктом мислення), штучних за походженням, відкритих за зв'язком з навколишнім середовищем, простих за складністю (оскільки її складають однорідні елементи), та із заданою ціллю, якою є диференціація відповідальності.

Як вже згадувалося, в сучасній літературі зустрічається трактування сукупності ознак, що кваліфікують злочин, як окремого інституту в структурі кримінального права [21, с. 9; 23, с. 59; 111, с. 230; 97, с. 146; 184, с. 33], і його існування обґрунтовано в праці Т.А. Леснієвські-Костаревої. Нагадаємо, що дане твердження вона обґрунтовує тим, що асоціація норм, які містять ознаки що кваліфікують злочин, відповідає основним ознакам правового інституту [111, с. 230-237].

Однак видається, що про саму сукупність ознак, які кваліфікують злочин, не можна говорити як про окремий інститут кримінального права. Заперечення міститься в самому ж обґрунтуванні Т.О. Леснієвські-Костаревої, адже правовий інститут – це завжди сукупність норм права, а самі ж ознаки, що кваліфікують злочин, які авторка і аналізує нормами права очевидно не є. Вони є тим, що правовою нормою встановлюється, тобто результатом існування такої норми.

Водночас враховуючи доводи, наведені автором, мову можна вести не про інститут ознак, що кваліфікують злочин, а про інститут (чи підінститут) диференціації відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, як сукупність норм, якими встановлюються ці ознаки, визначається зміст та співвідношення з іншими засобами диференціації кримінальної відповідальності, встановлюється зміна караності у зв'язку з наявністю зазначених ознак тощо.

Підсумовуванням вивченого відмічається значна різноманітність трактування поняття ознак, що кваліфікують злочин, в науковій літературі. Однак це дало змогу виділити значну кількість ознак цього поняття, які можуть бути істотними, і шляхом критичного аналізу таких ознак, визнати чи дійсний зміст даного поняття, а далі – і його обсяг. Отримана інформація дасть змогу чітко та однозначно виявити всі ознаки, що кваліфікують злочин, передбачені КК України, та вивчити стан і особливості їх регламентації. В свою чергу з'ясування сутності сукупності ознак, що кваліфікують злочин, дозволить більш ефективно проводити роботу з пошуку шляхів удосконалення КК України в частині законодавчого закріплення цих ознак.

2.2 Законодавче закріплення системи ознак, що кваліфікують злочин, у чинному Кримінальному кодексі України

Важливим моментом вивчення ознак, що кваліфікують злочин, є аналіз їх системи, передбаченої у чинному КК України. Такий аналіз дасть змогу виявити особливості термінологічного позначення ознак, що кваліфікують злочин, концептуальні підходи до застосування законодавчої техніки при їх регламентації, закономірності зміни санкції і, найголовніше, виявити існуючі недоліки та розробити рекомендації щодо їх усунення та недопущення в майбутньому.

Для цього слід виокремити всі передбачені КК України ознаки, що кваліфікують злочин, виходячи із запропонованого розуміння цього поняття, визначити частоту їх використання для диференціації кримінальної відповідальності, проаналізувати їх термінологічне позначення, визначити кількість утворених кваліфікованих складів злочинів та способи їх законодавчого закріплення, вивчити вплив таких ознак на зміну санкції, а також способи зміни такої санкції.

За результатами аналізу тексту КК України виділено 280 різних за формою та змістом ознак, що кваліфікують злочин. Відразу слід зазначити, що виділення даної кількості ознак слід трактувати як відносне. Як різні ознаки визначалися лише ті, які істотно відрізняються за формою. Натомість неістотні відмінності форми при однаковому змісті, трактувалися як різне граматичне вираження однієї ознаки.

Представлені в КК України ознаки, характеризують всі елементи складу злочину. Найбільша група ознак характеризують суспільно небезпечні наслідки як ознаку складу злочину (64 ознак). Значну групу ознак складають ознаки, що характеризують суб'єкт злочину (58 ознак). Доволі широким спектром представлені ознаки, що характеризують потерпілого від злочину (35 ознак), а також ознаки, що позначають поєднання злочину з іншим злочином чи з правопорушенням (34 ознаки). Найменша кількість ознак характеризує емоційний стан (2), саме діяння (3), час (3), знаряддя (6), засоби та мотив (по 7). Взагалі відсутні ознаки, що характеризують вину.

Загалом ознаки, що кваліфікують злочин, представлені у 259 статтях з 378 (або у 69% статей), присвячених регламентації відповідальності за окремі злочини. Для порівняння, у КК УРСР 1960 року [94, с. 30-99], співвідношення таких статей становило 38%, а у КК УРСР 1927 року [95, с. 21-70] – 33%. Використання ознак, що кваліфікують злочин, по розділах КК України, звичайно, не є однаковим. Найбільша питома вага статей, де такі ознаки використані у Розділі X «Злочини проти безпеки виробництва» (у 100% статей), Розділі XVII «Злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності,

пов'язаної з наданням публічних послуг» (93%), Розділі XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (92%). Найменший такий показник властивий Розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (лише у 38 % статей), Розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» (48%) та Розділу I «Злочини проти основ національної безпеки» (у 50 % статей).

Крім цього у 98 статтях 17 розділів (або 26% від загальної кількості) Особливої частини КК України, передбачено 2 та більше поєднань ознак, що кваліфікують злочин (кваліфіковані склади кількох рівнів суспільної небезпеки). У 15 (або у 4%) статтях Особливої частини КК України передбачено 3 чи більше, а у двох статтях (статті 185 та 186 КК України) – 4 поєднання таких ознак.

Як бачимо, різноманітність ознак, що кваліфікують злочин, за КК України є надзвичайно великою, проте значна їх частина (157 або 56%), використана лише одноразово. Все ж незважаючи на це, кількість ознак, що отримали багаторазове застосування, у порівнянні з попереднім законодавством про кримінальну відповідальність, зросла, що підтверджує наявність тенденції до більш системного використання ознак, що кваліфікують злочин. Якщо у КК 1960 року [94, с. 30-99] лише 10 (12,3 %) ознак, що кваліфікують злочин, використовувалися в законі 5 і більше разів, то чинний КК України налічує вже 41 така ознаки, що складає 14,6 % виділених ознак.

Найбільш широко в чинному КК України використано такі ознаки як вчинення злочину повторно (111 разів), вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (98 разів), інші тяжкі наслідки (61 разів), вчинення злочину організованою групою (47 разів), загибель людей (45 разів), тяжкі наслідки (31 раз), великі (23 рази) та особливо великі (22 рази) розміри предмету злочину.

При вивченні термінологічних позначень ознак, що кваліфікують злочин, звернуто увагу на паралельне використання таких термінів і термінологічних зворотів як: «двох або (чи) більше осіб» (ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 119; ч. 2 ст. 120; ч. 3 ст. 130; ч. 2 ст. 131; ч. 2 ст. 133; ч. 2 ст. 142; ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст. 314; ч. 2 ст. 315; ч. 3 ст. 323) та «кількох осіб» (ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 150; ч. 2 ст. 169; ч. 2 ст. 258-1;

ч. 2 ст. 258-4; ч. 2 ст. 303; ч. 2 ст. 406); «малолітньої дитини» (ч. 2 ст. 115), «малолітньої особи» (ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304) та «малолітнього» (ч. 2 ст. 146; ч. 3 ст. 149; ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153; ч. 2 ст. 299; ч. 4 ст. 303; ч. 3 ст. 307); «неповнолітньої особи» (ч. 2 ст. 365-2) та «неповнолітнього» (ч. 2 ст. 120; ч. 3 ст. 130; ч. 2 ст. 133; ч. 2 ст. 140; ч. 2 ст. 142; ч. 2 ст. 144; ч. 2 ст. 147; ч. 2 ст. 149; ч. 3 ст. 152; ч. 2 ст. 153; ч. 2 ст. 172; ч. 3 ст. 303; ч. 3 ст. 314; ч. 2 ст. 315;); «жінки, яка перебувала в стані вагітності» (ч. 2 ст. 115) та «вагітної жінки» (ч. 2 ст. 172 та ч. 3 ст. 314); «з погрозою знищення людей» (ч. 2 ст. 147 КК України) та «з погрозою вбивства» (ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 355 КК України); «загибель людей» (ч. 3 ст. 110; ч. 3 ст. 194-1; ч. 2 ст. 238; ч. 2 ст. 239; ч. 3 ст. 239-1 та інші), «загибель кількох осіб» (ч. 3 ст. 286; ч. 3 ст. 414; ч. 2 ст. 415) та «загибель населення» (ч. 2 ст. 253); «смерть (потерпілого, особи та ін.)» (ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 134; ч. 2 ст. 135; ч. 3 ст. 136; ч. 2 ст. 137; ч. 2 ст. 139; ч. 2 ст. 286; ч. 3 ст. 314; ч. 2 ст. 381; ч. 2 ст. 414) та «загибель людини» (ч. 3 ст. 258); «масове захворювання населення» (ч. 2 ст. 253 КК України) та «масове захворювання людей» (ч. 2 ст. 239 та ч. 4 ст. 240 КК України); «значна майнова шкода» (ч. 2 ст. 258, ч. 2 ст. 258-5) та «значна матеріальна шкода» (ч. 2 ст. 289); «шкода у великих розмірах» (ч. 2 ст. 188-1) та «велика шкода» (ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 355); «матеріальна шкода у великому розмірі» (ч. 2 ст. 176; ч. 2 ст. 177; ч. 2 ст. 229; ч. 2 ст. 239-1), «майнова шкода у великих розмірах» (ч. 3 ст. 189; ч. 2 ст. 192; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1) та «велика матеріальна шкода» (ч. 2 ст. 205; ч. 2 ст. 222; ч. 2 ст. 224; ч. 2 ст. 276; ч. 2 ст. 277; ч. 2 ст. 281; ч. 2 ст. 282; ч. 3 ст. 289); «матеріальна шкода в особливо-великому розмірі» (ч. 3 ст. 176; ч. 3 ст. 177; ч. 3 ст. 229), «майнова шкода в особливо-великих розмірах» (ч. 4 ст. 189; ч. 2 ст. 194; ч. 2 ст. 270) та «особливо велика матеріальна шкода» (ч. 3 ст. 224); «із використанням зброї» (ч. 2 ст. 393) та «із застосуванням зброї» (ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 404, ч. 4 ст. 405, ч. 3 ст. 406); «з особливою жорстокістю» (ч. 2 ст. 115 КК України) та «способом, що має характер особливого мучення (ч. 2 ст. 121 КК України); «що має характер мордування» (ч. 2 ст. 126 КК України), «що має характер знущання», «що має характер глумлення» (ч. 2 ст. 406 КК України) та зі «знущанням над особою» (ч.

2 ст. 373 КК України); «службовою особою з використанням свого службового становища» (ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 258-4, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 344, ч. 2 ст. 397), «особою з використанням свого службового становища» (ч. 2 ст. 376), «службовою особою з використанням службового становища» (ч. 2 ст. 149, ч. 3 ст. 158, ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 229, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 258-1, ч. 5 ст. 298, ч. 3 ст. 298-1, ч. 2 ст. 303), та «з використанням службового становища» (ч. 2 ст. 169); «особою, яка раніше скоїла (вчинила) один із злочинів, передбачених статтями ... цього Кодексу» (ч. 2 ст. 150-1, а також ряд статей Розділу XIII КК України) та «особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями ... цього Кодексу» (ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153); «особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею» (ч. 2 ст. 164, ч. 2 ст. 165, ч. 2 ст. 197-1, ч. 2 ст. 201, ч. 2 ст. 213, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249, ч. 3 ст. 382), «особою, яка була засуджена за цією статтею» (ч. 2 ст. 310), «особою, раніше судимою за такий саме злочин» (ч. 4 ст. 197-1) та «особою, раніше судимою за цей злочин» (ч. 2 ст. 302).

Згідно наукового тлумачення, такі терміни мають цілком однаковий зміст. Під кількома особами у всіх випадках розуміють дві або більше особи [92, с. 97; 90, с. 149; 125, с. 344, 348, 428, 741, 1095]; як під малолітньою дитиною, так і під малолітньою особою і малолітнім розуміють особу, яка не досягла 14 річного віку [90, с. 72, 149; 92, с. 72, 149; 125, с. 263, 335, 345, 361, 374]; і загибель людей, і загибель кількох осіб, і загибель населення тлумачать як смерть двох або більше осіб [90, с. 56, 708; 91, с. 126; 125, с. 240, 729, 794]; як під «застосуванням зброї» так і під «використанням зброї» розуміють не лише її використання за призначенням, але погрозу використання за призначенням [91, с. 444, 575, 604; 92, с. 471, 516; 125, с. 336, 995, 1065, 1090] (що правильно, оскільки в українській мові слова, застосування означає використання чого-небудь, запровадження у вжиток, використання – як застосування, вживання чого-небудь з користю [26, с. 137, 425]); і погрозу вбивством і погрозу знищенням людей тлумачать як погрозу заподіяти смерть [90, с. 146; 92, с. 94; 125, с. 338]; сутність понять «що має характер мордування», «що має характер знуцання», «що має характер

глушення» та зі «знуцанням над особою», як оціночних, зводять до спричинення фізичних чи психічних страждань [26, с. 246, 474, 690; 90, с. 104; 91, с. 525, 606; 125, с. 287, 1025, 1095; 156], а понять «з особливою жорстокістю» та «способом, що має характер особливого мучення» – до спричинення особливих фізичних чи психічних страждань [26, с. 371; 90, с. 73, 98; 92, с. 54, 69; 125, с. 263, 279-280; 151, с. 361; 153; 157, с. 8; 179]; ознаки «особою з використанням свого службового становища», «службовою особою з використанням службового становища», та «з використанням службового становища») у всіх випадках розтлумачуються як службовою особою з використанням її службового становища [125, с. 345, 428]. Очевидною є тотожність понять «загибель» та «смерть»; «жінка, яка перебуває в стані вагітності» та «вагітна жінка»; «велика шкода» та «шкода у великому розмірі»; «будь-який із злочинів» та «один із злочинів»; «раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею», та «яка була засуджена за цією статтею». Із системного тлумачення положень КК України впливає однакова сутність використаних в них понять «майнова шкода» та «матеріальна шкода» як шкоди, що має грошовий вимір.

Окрім синонімії, низка ознак, що кваліфікують злочин, регламентованих в тексті КК України, у різних статтях отримали різне граматичне вираження. По-перше, в одних випадках для формулювання ознак терміни вжиті в однині, а в інших – в множині. Так в статтях вживається «у великих розмірах» (наприклад, ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 2 ст. 212, ч. 3 ст. 301, ч. 2 ст. 305 КК України тощо), «в особливо великих розмірах (наприклад, у ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 189, ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 210, ч. 3 ст. 212-1, ч. 3 ст. 307, ч. 4 ст. 321 КК України та інших), «із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень» (ч. 4 ст. 187 КК України) та «з погрозою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень» (ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2, ч. 2 ст. 355 КК України), а в інших, «у великому розмірі» (ч. 2 ст. 176, ч. 2 ст. 177, ч. 2 ст. 199, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 229, ч. 2 ст. 239-1, ч. 2 ст. 258-5, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265-1, ч. 2 ст. 368 КК України), «в особливо-великому розмірі» (ч. 3 ст. 199; ч. 3 ст. 209; ч. 3 ст. 258-5; ч. 2 ст. 270; ч. 3 ст. 368 КК

України), «із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження» (ч. 4 ст. 189 КК України).

По-друге, в ряді випадків, при описі однакових чи схожих ознак, що кваліфікують злочин, в тексті закону використані різні граматичні конструкції. Потерпілий у диспозиціях відсильного типу зазначається за допомогою прийменників «щодо» (наприклад, у ч. 2 ст. 120, ч. 2 ст. 146 КК України) або «стосовно» (наприклад, у ч. 2 ст. 173, ч. 2 ст. 365-2 КК України); вказівка на предмет злочину робиться за допомогою прийменника «щодо» (наприклад, у ч. 2 ст. 298, ч. 2 ст. 300 КК України), словосполучення «якщо предметом цих дій були» (ч. 2, 3 ст. 305, ч. 2, 3 ст. 307, КК України), словосполучення «в кількості» (ч. 2 ст. 310 КК України); а також словосполучення «якщо вони були пов'язані із введенням» (ч. 2 ст. 314 КК України); опис розмірів предмета здійснюється або ж шляхом вказівки на сам предмет із зазначенням його розміру, або ж без такої вказівки, за допомогою конструкцій типу «вчинені у ... розмірі» (наприклад, у ч. 4 ст. 185 та ч. 3 ст. 321-1 КК України); при описі ознак, що характеризують діяння, паралельно використовуються такі граматичні конструкції як «що супроводжувалося...» (ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 365 КК України), «поєднане (-на, -ний, -не, -ні) з...» (наприклад ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 161, ч. 2 ст. 115 КК України), «пов'язане (-ні) з ...» (ч. 2 ст. 150-1, ч. 3 ст. 296, ч. 3 ст. 314, ч. 2 ст. 353, ч. 5 ст. 404 КК України), та «з...» (наприклад, ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206 КК України). Ознаки, що характеризують суспільно небезпечний наслідок, описуються за допомогою слів «спричинило (-ли)» (наприклад, ч. 2 ст. 121, ч. 3 ст. 133, ч. 3 ст. 206 КК України), «призвели» (наприклад, ч. 2, 3 ст. 212 ч. 2, 3 ст. 258, ч. 3 ст. 292 КК України), «заподіяли» (наприклад, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 209-1, ч. 2 ст. 314 КК України) та «внаслідок таких дій» (ч. 3 ст. 150-1 і ч. 3 ст. 314 КК України); знаряддя та засоби вчинення злочину описуються за допомогою словосполучень «із використанням» (ч. 2 ст. 163, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 393 КК України) та «із застосуванням» (ч. 2 ст. 146, ч. 4 ст. 296, ч. 2 ст. 365 КК України); спосіб злочину описується через граматичні конструкції типів «вчинені способом...» (ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 332 КК України тощо) та «вчинені

... способом» (ч. 2 ст. 194-1; ч. 2 ст. 270-1; ч. 2 ст. 292 КК України), а також за допомогою прийменника «шляхом» (наприклад, у ч. 2 ст. 142, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 347 КК України).

Два підходи виявлено і при описі ознак, в основі яких лежить поняття насильства: в одних випадках вживаються словосполучення «з насильством» (ч. 2 ст. 161, ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 3 ст. 262, ч. 2, 3 ст. 278, ч. 2, 3 ст. 289, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 2, 3 ст. 355, ч. 2 ст. 365 КК України), а в інших, «із застосуванням насильства» (ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 162 ч. 2 ст. 297, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 393 КК України).

Окрім цього, при описі вищезазначених ознак, в одному випадку вживається «небезпечним для життя чи (або) здоров'я» (наприклад, ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 289 КК України), і в іншому, «небезпечним для життя і здоров'я» (наприклад, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 313 КК України). Так само, в одному випадку вживається «насильством, небезпечним...», а в другому, «насильством, що є небезпечним».

Характерним для системи ознак, що кваліфікують злочин, передбаченої КК України є використання незавершених переліків таких ознак:

- «щодо особи, яка перебувала в матеріальній чи іншій залежності від винного» (ч. 2 ст. 120 КК України);
- «пов'язані з опором представників влади або *представників* громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії» (ч. 3 ст. 396 КК України);
- «поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією» (ч. 2 ст. 372 КК України);
- «загибель людей, інші нещасні випадки з людьми» (ч. 3 ст. 292 КК України);

— переліки, що закінчуються словосполученням «інші тяжкі наслідки» (загалом 55 статей КК України);

— «із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення» (ч. 2 ст. 249 КК України);

— «шляхом підпалу, вибуху, чи іншим загальнонебезпечним способом» та «шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом» (у 8 статтях КК України);

— «з проникненням в житло, інше приміщення чи сховище» (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186 КК України);

— «у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян» (ч. 2 ст. 307 КК України);

— «із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь підготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України);

— «членом комісії з проведення референдуму або іншою службовою особою» (ч. 3 ст. 160 КК України);

— «особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності» (ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 303 КК України);

— «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах» (ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 375 КК України).

Наступним кроком нашого аналізу буде дослідження побудови диспозицій статей, що регламентують кваліфіковані склади злочинів, або ж інакше кажучи – дослідження кваліфікованих складів злочинів.

Наведемо деяку статистику. Загалом у Особливій частині КК України виділено 879 складів злочинів. З них 396 – це кваліфіковані склади злочинів. Відтак останні складають практично половину (45 %) всіх складів злочинів. Найвищий відсоток кваліфікованих складів злочинів у розділах VI «Злочини проти власності» (61 %) та XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» (62 %) а найнижчий – у Розділі XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань

громадян» (28 %), Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» (30 %) та Розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (26 %).

За винятком п'яти складів, кваліфіковані склади злочинів регламентуються у одних статтях із основним. Виняток становлять кваліфіковані склади вбивства та заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, передбаченні статтями 116, 117, 118, 123, 124 КК України. Дані склади і є єдиними, передбаченими чинним КК України, кваліфікованими складами злочинів зі зниженим ступенем суспільної небезпеки. Диспозиції, в яких регламентуються дані склади злочинів, побудовані за єдиним зразком – шляхом зазначення назви злочину та додаванням ознаки (ознак), що його кваліфікують.

У конструюванні диспозицій кваліфікованих складів злочинів, при їх розміщенні в одній статті з основним, можна виокремити кілька варіантів.

Першим, та найбільш поширеним видом є застосування диспозицій відсильного типу із використанням словесних конструкцій «та сама дія», «ті самі дії», «те саме діяння», «ті самі діяння», «дії, передбачені частиною... цієї статті», та «діяння, передбачені частиною ... цієї статті»). При цьому, перші чотири конструкції використовуються лише при конструюванні диспозицій з кваліфікованими складами злочинів першого ступеня суспільної небезпеки. Дві ж останні використовуються, за загальним правилом, при конструюванні диспозицій, що регламентують кваліфіковані склади злочину другого та наступних рівнів суспільної небезпеки, а також у випадках, коли у статті, перед диспозицією з кваліфікованим складом злочину, передбачено дві і більше диспозиції з основним складом. При використанні зазначених відсильних конструкцій, у диспозиції, здебільшого, називаються лише ознаки (або ж одна ознака), що кваліфікують злочин. Інші ознаки кваліфікованого складу злочину, встановлюються за допомогою вказівки на основний склад. Лише в окремих випадках, як правило, для уточнення змісту, чи надання нормативному положенню стилістичної завершеності, законодавець зазначає також і окремі

ознаки (чи ознаку), притаманні основному складу злочину. Для прикладу, у ч. 2 ст. 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей», диспозиція має вигляд «ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього...».

З використанням даного способу пов'язані кілька очевидних законотворчих помилок. По-перше, це використання конструкції «ті самі дії», коли злочин може вчинятися і у формі бездіяльності. Зокрема злочин, передбачений статтею 135 КК України «Залишення в небезпеці», може вчинятися бездіяльністю, однак при конструюванні диспозиції частини другої цієї статті, що регламентує кваліфікований склад злочину, використано конструкцію «ті самі дії» (до речі, у третій частині вірно використано «діяння, передбачені...»). Так само діяння, передбачене у статті 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» КК України, на нашу думку, може проявлятися як в активній, так і в пасивній формах, однак знову ж таки в частині третій вжито термін «дії». Такі помилки є недопустимими, адже утворюють прогалини у правовому регулюванні: застосування відповідних норм при вчиненні злочину у формі бездіяльності є очевидним порушенням принципу законності. По-друге, це використання конструкцій «ті самі діяння» та «діяння, передбачені...» у випадках, коли злочин може вчинятися лише у формі дій. В цілій низці статей, де навпаки описані злочини, що можуть проявлятися лише у вигляді дій, використовується більш загальна конструкція. Наприклад незаконна приватизація державного, комунального майна, криміналізована в ст. 233 КК України може вчинятися лише у вигляді активної поведінки, хоча при конструюванні диспозиції з кваліфікованим складом, використано конструкцію «діяння, передбачене...». Такі випадки, звичайно, не можна назвати істотними помилками і не впливають на правозастосування, однак за умов використання диференційованих конструкцій, видаються явно зайвими.

Наступним, менш застосованим способом конструювання диспозицій, що регламентують кваліфіковані склади злочинів є повторення назви злочину чи назви статті з подальшим переліченням ознак (або ж зазначенням однієї ознаки),

що кваліфікують злочин. Як приклад можна навести ст. 185 КК України «Крадіжка»: в якій частина 2 має вигляд «крадіжка вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб». Таким способом побудовано близько 10% диспозицій.

Третій спосіб виявляється у частковому повторенні диспозиції статті, що регламентує основний склад злочину. Таким способом сконструйовані диспозиції ч. 2 ст. 310, ч. 2 ст. 327 та ч. 3 ст. 369-2 КК України.

Окрім цього, дві диспозиції (ч. 2 ст. 130 та ч.2 ст. 134 КК України), що відповідно до пропонованого в роботі розуміння поняття кваліфікованого складу злочину регламентують такий склад злочину, сформульовані у формі диспозиції з окремим основним складом злочину.

Від способів побудови диспозицій переходимо до аналізу регламентації в них ознак, що кваліфікують злочин.

В ході проведення аналізу тексту КК України, встановлено, що найчастіше, диспозиція, яка регламентує кваліфікований склад злочину об'єднує дві ознаки, що кваліфікують злочин. Налічено 121 таких диспозиції, або ж 30 % від їх загальної кількості. Дещо меншою є кількість диспозицій, які регламентують одну та три ознаки, що кваліфікують злочин – відповідно 97 та 84 диспозиції (або ж 24 % та 21 %). Поєднання з чотирьох ознак характеризує 39 диспозицій, а з п'яти – 23 диспозиції. 32 диспозиції об'єднують більше п'яти ознак, зокрема найбільша їх кількість – 20, представлена у ч. 2 ст. 115 КК України, яка регламентує кваліфікований склад вбивства.

За загальним правилом, в частинах перших статей КК України регламентуються основні склади злочину, а в наступних – кваліфіковані. Однак у 75 статтях, регламентовано відразу 2 та більше основних складів злочинів, при чому у 50 із них регламентовано також і кваліфіковані склади злочину. Кваліфіковані склади злочину, в такому випадку, регламентуються або ж в окремій частині статті, або в частині статті, разом із іншим основним складом злочину.

Завершальним етапом аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин, за КК України є аналіз санкцій, що відповідають кваліфікованим складам злочинів. Такі санкції, загалом, побудовані за єдиними загальними для всього тексту Особливої частини правилами. У порівнянні з санкцією, що відповідає основному складу злочину, покарання або замінюється більш суворим видом, або підвищується верхня чи одночасно і верхня і нижня межа всіх передбачених або ж найбільш суворого покарання.

Суворість покарання змінюється неоднаково. Визначаючи коефіцієнт збільшення середнього значення найбільш суворого виду покарання (у випадках, коли такі покарання були рідного виду, застосовувалися правила переведення розмірів покарань, передбачені в ст. 72 КК України) при повторному вчиненні злочину отримано наступні результати: такий коефіцієнт коливається від значення 1,2 (ст. 110-2 КК України) до 11,3 (у ст. 362 КК України, де максимальне покарання у виді виправних робіт на строк до двох років замінюється позбавленням волі на строк від трьох до шести років); середнє значення коефіцієнта, при цьому, становить 2,4; у випадку, якщо найбільш суворими видами покарань в санкціях норм про основний та про кваліфікований склад злочину є позбавлення волі, то такий коефіцієнт коливається в межах від 1,2 (ст. 110-2 КК України) до 3,3 (ст. 194-1 та 265 КК України) і його середнє значення становить 1,9; якщо ж такими покараннями є штраф, коефіцієнти становлять від 1,7 (ст. 232-2 КК України) до 5,3 (ст. 216 КК України); найвищі коефіцієнти зростання фіксуються у випадках, коли норма про кваліфікований склад передбачає як найбільш суворе покарання у виді позбавлення волі, а норма про основний склад – більш м'яке покарання, що свідчить або ж про виражену несистемність побудови санкцій, або ж про недосконалість норми про співвідношення строків і розмірів різних видів покарань (ст. 72 КК України).

Підсумовуючи аналіз системи ознак, що кваліфікують злочин, констатується значний розвиток, у порівнянні з попереднім кримінальним законодавством, насамперед у кількісному вимірі. Проте значне розширення використання таких ознак, а також збільшення їх різноманітності, не завжди

говорить про підвищення якості закону. Позитивними моментами можна відмітити подальшу уніфікацію способів регламентації кваліфікованих складів злочинів та конструювання відповідних правових приписів (диспозицій); визначення як у Загальній так і Особливій частинах окремих ознак, що кваліфікують злочин, в тому числі і тих, в основі яких оціночні поняття; розміщення у Загальній частині КК України норми, яка регламентує недопустимість врахування ознак, що кваліфікують злочин, повторно при призначенні покарання, у вигляді обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Виявлення численних недоліків вказало на необхідність розробки питань відбору обставин, які в подальшому регламентуватимуться у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, і особливо – питань законодавчої техніки при регламентації таких ознак.

Окрім цього, проведений аналіз відкриває шлях до ще одного важливого аспекту теми нашого дослідження – класифікації ознак, що кваліфікують злочин.

2.3 Класифікація елементів системи ознак, що кваліфікують злочин

Значна кількість передбачених в сучасному кримінальному законодавстві ознак, що кваліфікують злочин, зумовлює потребу у їх класифікації. Класифікація (від лат. *classis* – клас і *facio* - роблю) – система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо, за спільними ознаками, властивостями [26, с. 544]. Класифікація ознак, що кваліфікують злочин, звичайно, не є самоціллю, оскільки як будь-яка класифікація, вона повинна відповідати певним науковим та практичним потребам.

Без сумніву, класифікація ознак, що кваліфікують злочин, необхідна як в процесі законотворчості та правозастосування, так і для науки кримінального права в цілях найбільш ефективного вивчення досліджуваного явища. Однак, незважаючи на таку необхідність, в теорії кримінального права цьому питанню

уваги присвячено мало. Можна сказати, що обґрунтованої повної та ефективної класифікації ознак, що кваліфікують злочин, досі не розроблено.

Найбільш важливим моментом кваліфікації є вибір критерію, за яким вона здійснюватиметься, оскільки «при класифікації поділ відбувається не за будь-якою ознакою, а за найістотнішою, такою, що визначає характер усіх останніх ознак предметів, які класифікуються, і дає змогу установити для кожного класу чітко визначене постійне місце серед інших класів» [49, с. 59].

Раніше вже було доведено, що ознаки, які кваліфікують злочин, насамперед, є ознаками складу злочину. Загальноприйнятою в науці кримінального права є модель юридичного складу злочину, що складається із чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони злочину, які в свою чергу об'єднують групи ознак складу злочину (що характеризують потерпілого, предмет злочину, діяння, суспільно-небезпечні наслідки злочину, спосіб, місце, час, знаряддя, засоби та обставини його вчинення, особу, що вчинила злочин, мету та мотив вчинення злочину, емоційний стан особи, при вчиненні нею злочин). За такими елементами та групами ознак в теорії кримінального права прийнято класифікувати ознаки основного складу злочину.

Зважаючи на спільність правової природи ознак основного складу злочину та ознак, що кваліфікують злочин, до останніх теж слід застосовувати зазначену класифікацію.

Відтак всі наявні у КК України ознаки, що кваліфікують злочин, можна розділити на ознаки, що характеризують потерпілого («щодо неповнолітнього», щодо двох або більше осіб») предмет злочину («щодо особливо важливих документів, штампів, печаток», «у великому розмірі»), суспільно небезпечне діяння («що мають характер мордування», «вчинене з особливою жорстокістю»), суспільно-небезпечний наслідок («загибель людей», «значна майнова шкода»), спосіб вчинення злочину («загальнонебезпечним способом», шляхом підкопу»), знаряддя вчинення злочину («із використанням зброї»), засоби вчинення злочину («з використанням транспортних засобів», «з використанням спеціальних

засобів, призначених для негласного зняття інформації»), час вчинення злочину («протягом тривалого часу», «тривалістю понад один місяць»), місце вчинення злочину («в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації», «у місцях масового перебування громадян»), обставини вчинення злочину («в умовах воєнного стану», «при перевищенні меж необхідної оборони»), суб'єкт злочину («службовою особою», «організованою групою»), мету, з якою вчиняється злочин («з метою приховати інший злочин», «з метою збуту»), мотив злочину («з корисливих мотивів», «в інших особистих інтересах»), а також емоційний стан суб'єкта злочину під час його вчинення («в стані сильного душевного хвилювання»).

Не передбачено в КК України ознак, що характеризують вину. Такими ознаками могли б бути, до прикладу, заздалегідь обдуманий умисел.

Види множинності, використані як ознаки, що кваліфікують злочин, як видається, слід відносити до суб'єкта злочину. Зазначимо, що в літературі з цього приводу є і інша позиція – відносити такі ознаки до об'єктивної сторони [183, с. 187]. Стосовно цього слід згадати принцип недопустимості притягнення до кримінальної відповідальності двічі за одне і те саме діяння. Визначаючи повторність як ознаку об'єктивної сторони і пов'язуючи з нею посилення кримінальної відповідальності, цей принцип порушуватиметься. Натомість, як видається, на суспільну небезпеку нового злочину впливає не сам факт, що такий злочин мав вже місце раніше, а зростання суспільної небезпеки особи, що його вчинила. Цим і обґрунтовується віднесення ознак повторності та спеціального рецидиву до ознак, що характеризують суб'єкт злочину.

Деякі труднощі при класифікації ознак, що кваліфікують злочин, за їх місцем в структурі складу злочину, складають ознаки, що одночасно характеризують кілька груп ознак чи навіть елементів складу злочину. В чинному КК України, таких ознак чимало. До них можна віднести вчинення злочину «стосовно особи, яка перебувала у матеріальній залежності від винного» (ч. 2 ст. 120 КК України) та «особою, від якої потерпілий був у матеріальній залежності» (ч. 2 ст. 135 КК України), «шляхом незаконних операцій з

використанням електронно-обчислювальної техніки» (ч. 3 ст. 190 КК України), «службовою особою з використанням службового становища» (ч. 2 ст. 149 КК України), «матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів» (ст. 117 КК України), «поєднане із зґвалтуванням» (ч. 2 ст. 115 КК України), «пов'язане із застосуванням насильства» (ч. 2 ст. 150-1 КК України) тощо.

Особливістю перших п'яти з наведених ознак є те, що складаються вони із кількох простих ознак, які тільки у єдності істотно впливають на ступінь суспільної небезпеки, і в силу такої єдності становлять одну ознаку, що кваліфікує злочин. Такий прийом законодавчої техніки є цілком допустимим, і навіть необхідним, оскільки дозволяє вірно диференціювати кримінальну відповідальність. До прикладу, сама матеріальна залежність потерпілого від інших (не винного) чи наявність матеріально залежних від винного осіб (не потерпілого) істотно не підвищує суспільної небезпеки злочину, а в окремих випадках навіть може її знижувати. Натомість тільки наявність відносин матеріальної залежності потерпілого від винного, може істотно підвищувати ступінь суспільної небезпеки окремих видів злочинів. Так само вчинення злочину службовою особою, само по собі не підвищує його ступінь суспільної небезпеки, а підвищує його власне використання при цьому службового становища, яке займає дана службова особа.

Іншою є природа ознак, що кваліфікують злочин, типу зазначених вище «поєднане із зґвалтуванням» та «пов'язане із застосуванням насильства», оскільки вони, по-суті, позначають склад іншого злочину чи правопорушення, який стає складовою частиною кваліфікованого складу злочину. Такі ознаки одночасно несуть інформацію про об'єкт злочину, який у складеному кваліфікованому складі злочину займає місце додаткового, діяння, а в деяких випадках і суспільно-небезпечні наслідки, форму вини тощо.

Віднести як перші, так і другі з перелічених ознак до якоїсь однієї групи ознак, а інколи і одного елемента складу злочину, неможливо, а звідси – неможливо і застосувати жорсткий поділ всіх ознак, що кваліфікують злочин, за

аналізованим критерієм. Зіткнувшись із такою проблемою при кваліфікації ознак, що кваліфікують умисне вбивство, Т.О. Плаксина віднесла деякі з ознак одночасно до кількох елементів складу злочину [147, с. 95]. В даній ситуації таких підхід виглядає єдино правильним.

Тому при класифікації ознак, що кваліфікують злочин за місцем у структурі складу злочину, слід допустити належність деяких з них відразу до двох чи більше груп. При такому підході, ознаку «стосовно особи, яка перебувала у матеріальній залежності від винного», слід віднести одночасно до ознак, що характеризують потерпілого та суб'єкта злочину; «шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» – до ознак, що характеризують спосіб вчинення злочину та засоби його вчинення; «матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів» – до ознак, що характеризують суб'єкта злочину, потерпілого від злочину, та час вчинення злочину.

Проте ознаки, сконструйовані за схемою «поєднане з іншим злочином чи правопорушенням», в силу їх особливої складності, пропонується виділяти в окрему групу.

Повна класифікація сукупності ознак, що кваліфікують злочин, передбачених КК України за критерієм місця у структурі складу злочину представлена у Додатку А.

Розглянемо ефективність такої класифікації.

У сфері кримінально-правової науки, поділ ознак, що кваліфікують злочин, за місцем в структурі складу злочину, дасть змогу оптимізувати вивчення як системи ознак, що кваліфікують злочин, в цілому, так і окремих її компонентів. Так, по-перше, упорядковуючи та систематизуючи ознаки, що кваліфікують злочин, одночасно систематизуємо наявне знання про них. По-друге, такий поділ дасть змогу охопити вивчення ознак, що кваліфікують злочин, загальним вивченням елементів складу злочину, груп ознак складу злочину чи окремих таких ознак, зведе під єдину основу вивчення окремих ознак, що кваліфікують злочин, чи їх груп із ознаками, що конституюють основні склади злочинів. По-

третє, така класифікація дасть змогу проектувати майбутній розвиток системи ознак, що кваліфікують злочин, у рамках вчення про склад злочину, його конструкцію та компоненти.

У законотворчій діяльності, дану класифікацію можна використати для уніфікації порядку викладення ознак, що кваліфікують злочин, у диспозиції статті. Розподіл таких ознак за елементами та групами ознак складу злочину, дасть змогу більш ефективно виявляти і відповідно усувати невідповідності між ознаками, що кваліфікують злочин, і ознаками основного складу злочину, та не допускати їх у процесі створення нових норм. Адже відомо, що, до прикладу, суспільно небезпечні наслідки злочину, спосіб його вчинення, знаряддя чи засоби повинні бути характерними для самого суспільно небезпечного діяння, оскільки в протилежному випадку, склад злочину за цими ознаками буде просто незастосовуваним.

Позитивний ефект запропонованої класифікації прогнозується і для правозастосовної діяльності. Розподілом ознак, що кваліфікують злочин, на певні групи, наголошується на групових особливостях визначеного кола ознак. Цим самим уточнюється зміст таких ознак, полегшується розуміння їх сутності.

Виходячи із певних наукових чи практичних цілей, можна здійснити поділ сукупності ознак, що кваліфікують злочин, і за іншими критеріями. Зокрема, в ході класифікації за місцем в структурі складу злочину, виявлено наявність простих та складних за змістом ознак. До першої категорії слід віднести такі ознаки як «вчинення злочину щодо двох або більше осіб», «повторно», «групою осіб» тощо. Такі ознаки характеризують лише одну групу ознак складу злочину.

Серед складних ознак, виокремлено три групи, що відрізняються особливостями конструювання. Ознаки першої групи, за своїм змістом, сконструйовані як сукупність двох чи більше ознак. До таких слід віднести «стосовно особи, яка перебувала у матеріальній залежності від винного» та «особою, від якої потерпілий був у матеріальній залежності», «з проникненням в житло» та «з проникненням в інше приміщення чи сховище», «шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки»,

«службовою особою з використанням службового становища», «матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів», «у зв'язку з виконанням особою службового чи громадського обов'язку», «вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини», «з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів». До цієї групи можна віднести ознаки «щодо неповнолітньої особи», та її варіації, а також «неповнолітнім» та «із залученням неповнолітнього», адже за логікою, такі ознаки повинні характеризувати одночасно і суб'єкт злочину, яким може бути лише повнолітня особа (не логічно інкримінувати зазначені ознаки неповнолітній особі), а також «з особливою жорстокістю», так як виходячи із її тлумачення на практиці, дана ознака, використана у ст. 115 КК України, може характеризувати і спосіб вчинення злочину і обставини його вчинення.

Другу групу складних за змістом ознак утворюють ознаки, що позначають поєднання з іншим злочином чи правопорушенням: «поєднані із насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких», «поєднане із заволодінням зброєю», «поєднані із знищенням чи пошкодженням майна» тощо. Вцілому – три десятки таких ознак. Визначальним у виділенні ознак, що кваліфікують злочин, у дану групу слугувало не вживання слів «поєднане із», а власне їх сутнісна характеристика як окремого правопорушення поряд зі злочином, з основним складом.

Третя група складних за змістом ознак – ознаки, що містять в собі умову чи винятки. Сюди слід віднести ознаки «особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК України»; «матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані», а також «в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого»). Власне за допомогою такої додаткової умови, забезпечується відображення ознакою істотної зміни ступеня суспільної небезпеки злочину.

Значення виокремлення складних ознак, насамперед виявляється при дослідженні окремих ознак, що кваліфікують злочин, чи ознак, що кваліфікують конкретні злочини, оскільки наголошує на необхідності різностороннього комплексного підходу до їх вивчення. Даний поділ виступає в ролі передумови поглибленого вивчення таких ознак. У процесі законотворчості, використання складних ознак, що кваліфікують злочин, дає змогу законодавцю правильно позначити саме ті фактичні обставини вчинення злочину, які у будь-якому випадку та в одну сторону істотно впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину. Поєднавши в одну дві чи більше різних ознак, законодавець певним чином обмежує її дію, і тим самим отримує можливість дотриматися вимог безумовності істотного впливу на ступінь суспільної небезпеки злочину, та односторонності такого впливу.

Слідуючи за концепцією нашого дослідження, в основі якої лежить трактування ознак, що кваліфікують злочин, як тих, з якими пов'язане підвищення суспільної небезпеки, так і тих, з якими пов'язане її зниження, природно впливає ще одна їх класифікація – поділ у залежності від напрямку впливу на ступінь суспільної небезпеки. Таким чином серед ознак, що кваліфікують злочин, можна виділити ознаки, що позначають підвищення ступеня суспільної небезпеки злочину та ознаки, що позначають його зниження. Таку ж за змістом класифікацію здійснив Л.Л. Кругліков, запропонувавши виділяти ознаки, що посилюють відповідальність та ознаки, що її понижують [101, с. 15].

За ступенем визначеності ознак, що кваліфікують злочин, у диспозиціях, їх можна розділити на формально визначені та оціночні. Формально-визначеними є ознаки, зміст яких чітко і однозначно впливає із самого тексту закону (групою осіб за попередньою змовою, повторно, в кількості п'ятисот і більше рослин тощо). Натомість ознаки, зміст яких законом не визначається, а встановлення їх змісту покладається на суб'єкта правозастосування (що мають характер мордування, з особливою жорстокістю, інші нещасні випадки з людьми, тяжкі

наслідки, протягом тривалого часу тощо), слід віднести до оціночних. Саме ця група ознак вимагає особливої уваги як з боку науки так і зі сторони практики.

При аналізі ознак, що кваліфікують злочин, за чинним КК України, було виявлено, що не всі такі ознаки за умов незмінності законодавства про кримінальну відповідальність, характеризуються постійним обсягом. Насамперед це стосується оціночних ознак, обсяг яких визначається іншими законодавчими чи підзаконними нормативно-правовими актами. Прикладом таких ознак є особливо небезпечні наркотичні засоби як предмет складів злочину, передбачених ч. 2 ст. 305 та ч. 2 ст. 307 КК України. Обсяг даного поняття визначається у Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України і періодично змінюється у зв'язку із виявленням нових наркотичних засобів. Щороку змінюється і обсяг ознак значні, великі та особливо великі розміри, який в законі визначений через кількість неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – показник зі змінним обсягом.

Зважаючи на це, за доцільно виділяти ознаки, що кваліфікують злочин, з незмінним та зі змінним обсягом. Саме виокремлення ознак зі змінним обсягом вимагає від правозастосовця щоразу по-новому встановлювати точний обсяг тієї чи іншої ознаки, що кваліфікує злочин.

Як свідчить аналіз змісту ознак, що кваліфікують злочин, в основі одних лежать кількісні показники, а в свою чергу в основі інших є обставини якісного характеру. Особливістю ознак кількісного характеру є те що вплив на суспільну безпеку злочину зумовлюється не наявністю самих обставин, а їх кількісному прояву. До таких ознак слід віднести «щодо двох і більше осіб», «у великих розмірах» (якщо вони визначені конкретною кількістю), «тривалістю понад один місяць» тощо. В плані тлумачення, в тому числі при правозастосуванні, такі ознаки не є складними. Однак при законотворчості, їм слід звертати особливу увагу, оскільки вкрай важко визначити саме ту кількість, яка достатня для диференціації кримінальної відповідальності. Ознаки якісного змісту позначають

лише певний обсяг обставин, встановлення хоча б однієї з яких є підставою для застосування норми про кваліфікований склад злочину.

Наступний поділ ознак, що кваліфікують злочин, впливає із самого КК України. У ч. 3 Ст. 29 КК України зазначається таке: «Ознаки, що характеризують окремого співучасника злочину, ставляться в вину лише цьому співучасникові. Інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини цього Кодексу як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться в вину лише співучаснику, який усвідомлював ці обставини». Звідси впливає наявність двох видів ознак: ознаки, що характеризують особу та інші ознаки. Схожий поділ часто згадується і в теорії, в основному – при дослідженні кримінальної відповідальності співучасників [123; 124].

Правильне визначення виду має принципове правозастосовне значення, адже на ваги ставиться дотримання законності. Натомість на практиці такий розподіл ознак складає значні труднощі. Цілком слушним є висловлювання О. Гамкрелідзе про те, що незрозуміло якими критеріями керуватися при розподілі об'єктивних і суб'єктивних обставин [124]. У контексті статті 29 КК України і справді незрозуміло які ознаки слід відносити до тих, що характеризують особу – лише ознаки, що характеризують суб'єкт злочину, чи всі суб'єктивні ознаки складу злочину; як трактувати складні ознаки, які одночасно поєднують і об'єктивні і суб'єктивні моменти. Наприклад, В.В. Марчук, вживаючи поняття «ознаки суб'єктивного характеру», відносить до них суб'єктивні ознаки, що визначають суспільну небезпеку злочину (мотив і мета), спеціальні ознаки, що характеризують виконавця злочину і сам злочин (службові повноваження, відношення до військової служби та ін.), та ознаки, що відносяться виключно до особи співучасника і не впливають на суспільну небезпеку злочину (повторність вчинення злочину, стан сильного душевного хвилювання тощо) [123].

На наше переконання, виходячи зі змісту норми, регламентованої в статті 29 КК України під ознаками, що характеризують особу, яка вчинила злочин, слід

розуміти всі ознаки, які повністю або частково характеризують суб'єкт чи суб'єктивну сторону складу злочину. Тому більш вдалим було б розподілення сукупності ознак, що кваліфікують злочин (в тому числі і у ст. 29 КК України), на об'єктивні та суб'єктивні, або ж як пропонує О. Гамкрелідзе – на персоніфіковані та неперсоніфіковані [124].

За особливостями граматичного відображення, ознаки, що кваліфікують злочин, можна поділити позитивні та негативні ознаки. Перші, пов'язують посилення кримінальної відповідальності із наявністю певних обставин чи фактів. Натомість негативні ознаки позначають відсутність певних обставин чи фактів. У чинному КК України негативного характеру ознаки, що кваліфікують злочин, не застосовуються, однак окремі елементи таких ознак все ж наявні (зокрема а ознаці «матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані» (ч. 2 ст. 135 КК України).

В цілях нашого подальшого дослідження доцільно провести поділ ознак, що кваліфікують злочин, іще за двома критеріями – за обсягом кваліфікованих складів злочинів, при конструюванні яких може використовуватися конкретна ознака та за мірою відображеного ними впливу на ступінь суспільної небезпеки злочину.

Аналіз тексту чинного КК України свідчить, що одні з ознак, що кваліфікують злочин, використовуються одно чи кількаразово, інші ж, вжиті десятки разів. Це свідчить насамперед про те, що перші з них, за змістом, здебільшого, є тісно пов'язаними з конкретним складом злочину, чи певною групою складів злочину. Натомість другі з них, такого зв'язку з конкретними складами злочину не мають, за змістом є більш незалежними від складів злочину. Зважаючи на те, за критерієм обсягу кваліфікованих складів злочинів, при конструюванні яких може використовуватися конкретна ознака, виділяються загальні та спеціальні ознаки. До загальних ознак, що кваліфікують злочин, відносяться такі, які можна використати при побудові будь-якого, або ж значної частини складів злочину. Ними є вчинення злочину щодо кількох осіб, неповнолітнього чи малолітнього, спричинення злочином загибелі людей, тяжкі

наслідки, спричинені злочином, значні, великі та особливо великі розміри предмету злочину чи шкоди заподіяної злочином, вчинення злочину загальнонебезпечним способом, повторно, групою осіб, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою,

Широке використання певних ознак, що кваліфікують злочин, в тексті кримінального закону, свідчить про їх загальний характер, однак загальний характер окремих ознак, не завжди пов'язується із їх широким застосуванням. Зокрема чинний КК України містить цілий ряд ознак (наприклад, поєднання з насильством (ч. 2 ст. 161), заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого (ч. 3 ст. 323), спричинення значної матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 289), спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб (ч. 2 ст. 115) тощо), які впевнено можна віднести до загальних, однак вони використані лише в одиничних випадках. Така ситуація, як видається, пов'язана із тими чи іншими недоліками існуючої у кримінальному законі системи ознак, що кваліфікують злочин.

В цілях зменшення обсягу КК, про що мова буде іти далі в роботі, загальні ознаки можуть бути віднесені в розряд загальних положень, і регламентовані у Загальній частині КК.

Спеціальними ознаками, що кваліфікують злочин, є ознаки, які можуть бути використані лише при конструюванні кваліфікованих видів одного чи кількох схожих складів злочинів. Так не викликає сумніву, що таку ознаку як спричинення масової загибелі об'єктів тваринного і рослинного світу, можна використати лише при побудові кваліфікованих складів злочинів проти довкілля, а використання ознаки спричинення нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, раціональне лише при конструюванні кваліфікованого складу злочину, пов'язаного із порушенням правил обігу даних речовин. Зважаючи на вузьке коло застосування, ознаки такого типу можуть регламентуватися лише безпосередньо у диспозиціях статей (частин статей) Особливої частини.

Для законотворчості, важливе значення матиме поділ ознак, що кваліфікують злочин, за мірою відображеного ними впливу на ступінь суспільної

небезпеки злочину. Очевидно, що різні ознаки, які кваліфікують злочин, у різній мірі підвищують чи знижують ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину. Дану обставину, слід враховувати при побудові диспозицій статей, які регламентують кваліфіковані склади злочину: ознаки, що кваліфікують злочин, які поєднуюватимуться у одній диспозиції, повинні принаймні схожим чином впливати на суспільну небезпеку злочину.

На жаль, в юриспруденції досі не розроблено критеріїв визначення числового показника ступеня суспільної небезпеки, а відтак класифікацію ознак, що кваліфікують злочин, можна здійснити лише відносно.

Спробу, розділити ознаки, що кваліфікують злочин, за ступенем їх впливу на суспільну небезпеку, вперше в науковій літературі було здійснено Т.А. Леснієвські-Костаревою, обґрунтовуючи необхідність та шляхи уніфікації ознак, що кваліфікують однорідні злочини [111, с. 259, 355]. В основі її класифікації лежить виділення блоків ознак, що кваліфікують злочин, типу «повторність – спеціальний рецидив», «значна шкода – шкода у великих розмірах – шкода в особливо-великих розмірах», «група осіб – група осіб за попередньою змовою – організована група осіб». Оскільки такі блоки складають ознаки, «що відображають різний ступінь суспільної небезпеки» в порядку його зростання, автор пропонує встановити співвідношення між даними блоками, і на основі цього будувати стійкі поєднання ознак, що кваліфікують злочин, на зразок вчинення злочину повторно, групою осіб за попередньою змовою та значна шкода, спричинена вчиненням злочину. Основним недоліком такого підходу є те, що у вищезазначені блоки можна згрупувати лише незначну кількість ознак.

Маючи на меті класифікувати ознаки, що кваліфікують злочин, за ступенем впливу на суспільну небезпеку, за основу взято законодавчу позицію – міру зміни санкції, пов'язану із наявністю такої ознаки, розраховуючи, що середнє значення такої міри покаже більш менш правильний результат.

При цьому обирається наступна методика: визначити коло ознак, які використані в КК наскрізно (ми взяли вчинення злочину щодо неповнолітнього, малолітнього, щодо двох і більше осіб, великий та особливо великий розмір

предмета злочину, загально небезпечний спосіб вчинення злочину, загибель однієї та декілька людей внаслідок злочину, значний, великий та особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином, тяжкі наслідки, вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою вчинення злочину повторно та особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин та вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища); щодо кожної ознаки окремо встановити перелік нормативних приписів, де така використовується; щодо кожного такого нормативного припису, де використана ознака, що кваліфікує злочин, обчислити середнє арифметичне розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією норми про основний склад злочину, та середнє арифметичне розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією норми про кваліфікований склад злочину; шляхом встановлення відношення відповідно між другим та першим значенням, отримати коефіцієнт зміни розміру найбільш суворого виду покарання, зумовленої ознакою, що кваліфікує злочин; встановити середнє арифметичне значення отриманих коефіцієнтів щодо кожної ознаки; на основі отриманих результатів, обравши певні числові рамки, розділити ознаки, що кваліфікують злочин, на потрібну кількість груп, в порядку зростання міри впливу на ступінь суспільної небезпеки.

Вже в ході самого дослідження, було виявлено, що середнє значення зростання розміру найбільш суворого виду покарання, якщо таким є позбавлення волі чи обмеження волі, є значно меншим від такого значення, якщо найбільш суворими покараннями в санкціях норм про основний та кваліфікований склад злочину є штраф (до прикладу, в ч. 1 ст. 212-1 КК України (основний склад злочину), передбачений штраф у розмірі від п'ятисот до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в ч. 3 ст. 212-1 КК України (кваліфікований склад злочину за ознаками попередньої судимості за такий злочин та особливо великих розмірів предмета злочину) – штраф в розмірі від десяти тисяч до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Схожа проблема виникла і при дослідженні зміни санкції у статтях, де основному і кваліфікованому складу злочину відповідають різні найбільш суворі види покарань. В результаті переведення розмірів менш суворих видів покарання в розмір покарання у виді позбавлення волі, користуючись правилами, регламентованими у ст. 72 КК України, коефіцієнти зміни середнього значення покарання теж виходили надто великими, особливо, що стосується випадків переведення покарань у виді виправних робіт, громадський робіт та арешту.

Враховуючи обставини, наведені у попередніх абзацах, для встановлення міри впливу ознак, що кваліфікують злочин, використовувалися лише норми, де санкції, які відповідають основному та кваліфікованому складу злочину, передбачають однакові найбільш суворі види покарань, і якщо такими видами є лише обмеження волі (таких лише декілька) та позбавлення волі на певний строк. (Застосована методика визначення міри впливу ознак, що кваліфікують злочин, на зміну санкції на прикладі ознаки «вчинення злочину повторно» продемонстрована в Додатку Б.)

Отримані результати виглядають так:

- 1) вчинення злочину щодо неповнолітнього збільшує покарання в 2,0 рази;
- 2) вчинення злочину щодо малолітнього – в 2,4 рази;
- 3) вчинення злочину щодо двох і більше осіб – в 1,7 рази;
- 4) великий розмір предмета злочину – в 2,0 рази;
- 5) особливо великий розмір предмета злочину – в 2,9 рази;
- 6) загально небезпечний спосіб вчинення злочину – в 3,0 рази;
- 7) загибель однієї людини внаслідок злочину – в 2,9 рази;
- 8) загибель людей внаслідок злочину – в 3,3 рази;
- 9) значний розмір шкоди, заподіяної злочином – в 2,0 рази;
- 10) великий розмір шкоди, заподіяної злочином – в 2,9 рази;
- 11) особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином – в 3,1 рази;
- 12) тяжкі наслідки злочину – в 2.8 рази;

- 13) вчинення злочину групою осіб – в 1,8 рази;
- 14) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою – в 2,1 рази;
- 15) вчинення злочину організованою групою осіб – в 2,8 рази;
- 16) вчинення злочину повторно – в 1,9 рази;
- 17) вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин – в 1,9 рази;
- 18) вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища – в 2,6 рази;

У чинному КК України, одному основному складу злочину відповідають один, два, три або чотири кваліфіковані склади злочину. Відтак ознаки, що кваліфікують злочин, відповідно до величини зміни суспільної небезпеки, доцільно розділяти відповідно, на дві, три, та чотири групи.

Найменшим із отриманих коефіцієнтів є 1,7, а найбільшим – 3,3. Різниця між ними становить 1,6. Для розподілу ознак на групи, цю різницю слід розділити на кількість груп, яка є необхідною – відповідно на 2, 3 або 4. Отриманий результат слугуватиме діапазоном впливу ознак однієї групи на суспільну небезпеку. При класифікації на дві групи, він становитиме 0,8, на три групи – 0,5 на чотири групи – 0,4.

Звідси при класифікації ознак на дві групи, до першої групи слід віднести ознаки з коефіцієнтами від 1,7 до 2,4 включно – вчинення злочину щодо неповнолітнього (2,0), вчинення злочину щодо малолітнього (2,4), вчинення злочину щодо двох і більше осіб (1,7), великий розмір предмета злочину (2,0), значний розмір шкоди, заподіяної злочином (2,0), вчинення злочину групою осіб (1,8), вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (2,1), вчинення злочину повторно (1,9) та вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин (1,9). В свою чергу до другої групи слід відносити ознаки із коефіцієнтами від 2,5 включно – особливо великий розмір предмета злочину (2,9), загально небезпечний спосіб вчинення злочину (3,0), загибель

однієї людини внаслідок злочину (2,9), загибель людей внаслідок злочину (3,3), великий розмір шкоди, заподіяної злочином (2,9), особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином (3,1), тяжкі наслідки вчинення злочину (2,8), вчинення злочину організованою групою осіб (2,8) та вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (2,6).

За такою ж схемою, при поділі ознак на три групи, до першої групи віднесемо ознаки з коефіцієнтом впливу до 2,1 включно – вчинення злочину щодо неповнолітнього (2,0), вчинення злочину щодо двох і більше осіб (1,7), великий розмір предмета злочину (2,0), значний розмір шкоди, заподіяної злочином (2,0), вчинення злочину групою осіб (1,8), вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (2,1), вчинення злочину повторно (1,9) та вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин (1,9). До другої групи віднесемо ознаки із коефіцієнтами впливу від 2,2 включно до 2,6 включно – вчинення злочину щодо малолітнього (2,4), та вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (2,6). До третьої ж групи, ознаки з коефіцієнтами від 2,7 включно – особливо великий розмір предмета злочину (2,9), загально небезпечний спосіб вчинення злочину (3,0), загибель однієї людини внаслідок злочину (2,9), загибель людей внаслідок злочину (3,3), великий розмір шкоди, заподіяної злочином (2,9), особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином (3,1), тяжкі наслідки вчинення злочину (2,8) та вчинення злочину організованою групою осіб (2,8).

При розподілі ознак, що кваліфікують злочин, на чотири групи, до першої слід віднести ознаки з коефіцієнтами до 2,0 включно – вчинення злочину щодо неповнолітнього (2,0), вчинення злочину щодо двох і більше осіб (1,7), великий розмір предмета злочину (2,0), значний розмір шкоди, заподіяної злочином (2,0), вчинення злочину групою осіб (1,8), вчинення злочину повторно (1,9) та вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин (1,9). До другої групи, ознаки з коефіцієнтами від 2,1 включно до 2,4 включно – вчинення злочину щодо малолітнього (2,4) та вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (2,1). Третю групу складатимуть ознаки з коефіцієнтами

від 2,5 включно до 2,8 включно – тяжкі наслідки вчинення злочину (2,8), вчинення злочину організованою групою осіб (2,8) та вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (2,6). Ознаками четвертої групи, з коефіцієнтом 2,9 і більше, будуть: особливо великий розмір предмета злочину (2,9), загально небезпечний спосіб вчинення злочину (3,0), загибель однієї людини внаслідок злочину (2,9), загибель людей внаслідок злочину (3,3), великий розмір шкоди, заподіяної злочином (2,9) та особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином (3,1).

У вигляді таблиць, проведена вище класифікація ознак, що кваліфікують злочин, за впливом на ступінь суспільної небезпеки зображена у Додатку В.

Запропонована класифікація ознак, що кваліфікують злочин, безумовно, має суб'єктивний характер, оскільки відображає лише бачення творців КК України та змін до нього (хоча і середньозважене бачення, так як бралось до уваги середньоарифметичне значення впливу). Однак, зважаючи на існуючий стан дослідження проблеми впливу конкретних ознак, що кваліфікують злочин, на ступінь його суспільної небезпеки, її все ж можна взяти за основу при побудові кваліфікованих складів злочинів, з урахуванням, звичайно, інших пропозицій та висновків цього дослідження.

Така класифікація, зокрема, дасть змогу поєднувати у диспозиціях ознаки, що кваліфікують злочин, з приблизно однаковим ступенем суспільної небезпеки, а також обґрунтовано розподіляти такі ознаки між кваліфікованими складами злочину різного ступеня суспільної небезпеки. Тим самим можна уникнути цілого ряду проблем, характерних для КК України, та досягти більшого рівня системності його приписів.

Проте для подальшого розвитку та удосконалення кримінального законодавства України, необхідне глибоке та всебічне дослідження кожної з ознак, що кваліфікують злочин, та визначення їх об'єктивного впливу на ступінь суспільної небезпеки злочинів, в яких вона може проявлятися. В основі такого дослідження, насамперед, повинен лежати кримінологічний аналіз, за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень. Важливим тут є

вивчення громадської думки та думки науковців та практиків у сфері кримінально-правового регулювання щодо суспільної небезпеки тих чи інших ознак, що кваліфікують злочин.

У зв'язку із класифікацією ознак, що кваліфікують злочин, за мірою відображеного впливу на суспільну небезпеку, вбачається необхідність відповідно класифікувати і кваліфіковані склади злочину. Поділ кваліфікованих складів злочину на склади з підвищеним ступенем суспільної небезпеки та склади зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, що впливає із загальної концепції дослідження, в умовах існуючого в Україні підходу до диференціації кримінальної відповідальності очевидно що є недостатнім. Як бачимо, законодавець доволі часто передбачає не один, а два, три чи навіть чотири кваліфіковані склади одного злочину з різними ступенями суспільної небезпеки. В літературі, вже традиційно, найменш суспільно небезпечний з них іменують кваліфікованим, а всі інші – особливо кваліфікованими. Окрім не зовсім належного тут вживання терміну «особливо», не зрозуміло як позначати кілька таких складів злочину. Певним чином цю проблему намагався вирішити В.К. Грищук. Він виділив кваліфіковані, особливо кваліфіковані, винятково кваліфіковані та надзвичайно кваліфіковані склади злочинів [40, с. 157]. Однак такий поділ видається надто штучним, адже поняття особливо винятково та надзвичайно, логічного ряду не утворюють.

Вирішення цієї проблеми вбачається у класифікації складів злочину (як із підвищеною, так і зі зниженою суспільною небезпекою) за ступенями суспільної небезпеки (оскільки традиційно склад злочину пов'язують саме зі ступенем суспільної небезпеки): кваліфікований склад першого, другого, третього і наступних ступенів суспільної небезпеки у порядку її зростання (спадання у випадку складів зі зниженою суспільною небезпекою). Такий поділ дасть змогу вказувати на склад злочину, про який іде мова без зазначення частини статті КК, несучи при цьому загальну інформацію про ступінь суспільної небезпеки злочину, а також дозволить відмовитись від вживання не зовсім відповідного

змісту позначуваного поняття терміносполучення «особливо кваліфікований склад».

Отже класифікацію та поділ ознак, що кваліфікують злочин, можна здійснювати за різними критеріями, кожен з яких відбиватиме ті завдання, які ставить перед собою дослідник. В даному підрозділі вказані ознаки розділено за елементами чи групами ознак складу злочину, за спрямованістю впливу на ступінь суспільної небезпеки злочину, за ступенем визначеності змісту, за стабільністю обсягу, за особливостями змісту (кількісний чи якісний), за особливостями граматичного відображення (вказується наявність чи відсутність фактів, обставин чи явищ), за обсягом кваліфікованих складів злочинів, при конструюванні яких може використовуватися конкретна ознака, за мірою зміни ступеня суспільної небезпеки злочину. Результати поділу будуть використані при вирішенні проблем удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин, у наступному розділі роботи.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу авторських визначень поняття ознак, що кваліфікують злочин, а також сутності кваліфікованого складу злочину, встановлено, що зміст цього поняття утворюють наступні істотні ознаки:

- є ознаками складу злочину;
- прямо вказані в законодавстві про кримінальну відповідальність;
- є узагальненим позначенням обставин вчинення злочину;
- впливають на кваліфікацію злочину;
- зумовлюють виникнення нової санкції, і тим самим змінюють інтенсивність караності за певний злочин;
- позначають зміну ступеня суспільної небезпеки злочину, у порівнянні з відображеною в основному складі;

- є додатковими до ознак основного складу злочину;
- мають імперативний характер.

Відтак сукупність ознак, що кваліфікують злочин, пропонується розглядати як систему, оскільки вона володіє всіма ознаками системи. Визнання сукупності таких ознак окремим інститутом кримінального права суперечить сутності інституту як сукупності правових норм. Самі ознаки не є правовими нормами, а відтак можна вести мову лише про інститут чи підінститут диференціації відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, як сукупність норм, якими встановлюються ці ознаки, визначається зміст та співвідношення з іншими засобами диференціації кримінальної відповідальності, встановлюється зміна караності у зв'язку з наявністю зазначених ознак.

Обсяг даного поняття пропонується розглядати як сукупність ознак, що відображають зростання суспільної небезпеки злочину та ознак, які відображають її зниження. До обсягу цього поняття не входять такі засоби диференціації покарання через зміну санкції як незакінчений злочин, наявність обставин, що пом'якшують покарання, неповнолітній суб'єкт злочину.

У Розділі доведена необхідність використання терміна «ознаки, що кваліфікують злочин» замість традиційно вживаного «кваліфікуючі ознаки», який суперечить українській граматиці.

Аналіз системи ознак, що кваліфікують злочин чинного КК України, продемонстрував широке використання таких ознак, надзвичайно велику їх кількість та чимало очевидних недоліків. Серед основних таких недоліків – надання однаковим ознакам різного змісту та неоправдане використання синонімії, явно необґрунтована регламентація деяких з ознак, прихована тавтологія, відсутність єдиного підходу до побудови диспозицій статей, де регламентуються кваліфіковані склади злочину, неузгодженість таких диспозицій із диспозиціями про основний склад злочину.

Передбачені КК України ознаки, насамперед, пропонується класифікувати за елементами та групами ознак складу злочину, які вони характеризують – так, як в теорії класифікують ознаки основного складу злочину. Це відкриє шлях до

дослідження змісту ознак незалежно від ролі, яку вони виконують (встановлюють чи диференціюють відповідальність).

Для забезпечення ефективного вивчення ознак, що кваліфікують злочин, слід розрізняти формально-визначені та оціночні ознаки, ознаки із незмінним та зі змінним обсягом, ознаки якісного та кількісного змісту, ознаки, що вказують на наявність обставин, явищ та фактів (позитивні) та які вказують на їх відсутність (негативні), загальні та спеціальні ознаки.

Для правильного вирішення питань кваліфікації діянь співучасників, ознаки, що кваліфікують злочин, слід розділяти на об'єктивні та суб'єктивні, відносячи до останніх ті, які повністю чи частково характеризують суб'єкт або суб'єктивну сторону складу злочину.

Найбільш потрібним, і водночас найбільш складним є поділ ознак, що кваліфікують злочин, за мірою відображуваної ними зміни ступеня суспільної небезпеки злочину. Однак на сучасному етапі вчення про вплив обставин вчинення злочину на його суспільну небезпеку чи тяжкість, такий поділ є можливим лише відносно, що й було реалізовано, поділивши ознаки на групи в кількості, залежно від числа кваліфікованих складів, які планується створити, беручи до уваги середнє значення зміни суворості санкції у зв'язку з їх наявністю.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ОЗНАК, ЩО КВАЛІФІКУЮТЬ ЗЛОЧИН, У ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1 Проблема відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин

В основі ознак, що кваліфікують злочин, як і будь-яких інших ознак складу злочину, лежать конкретні обставини вчиненого злочину. Вчинення злочину як факт так і процес характеризується безліччю обставин. Відтак у процесі диференціації кримінальної відповідальності перед законодавцем стоїть проблема розмежування тих обставин, які в подальшому можуть бути узагальнені у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, та обставин, які доцільно охоплювати в основному складі злочину.

Такий процес розмежування, очевидно, повинен бути певним чином упорядкованим, відповідати єдиній концепції, і найголовніше, відповідати вимогам обґрунтованості, правильності та соціальної зумовленості. Для цього необхідним є дотримання певних єдиних вимог, які далі іменуватимуться критеріями відбору обставин, для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин.

Однак, як свідчить аналіз чинного КК України та наукової літератури із досліджуваної проблематики, ні в практиці законотворчості, ні в науці кримінального права єдиних загальноприйнятих таких критеріїв досі не сформовано, і як наслідок – чимала кількість недоліків чинного КК України, та значні труднощі у застосуванні його норм у правоохоронній діяльності.

За такої ситуації, розроблення системи критеріїв відбору обставин для їх регламентації в якості ознак, що кваліфікують злочин, видається більш ніж необхідним.

Вагомі напрацювання у сфері вироблення таких критеріїв були зроблені рядом російських вчених. Найбільш комплексно, хоч і доволі неоднозначно, дана проблема вирішувалася у працях Л.Л. Круглікова та Т.А. Леснієвські-Костаревої, які виступатимуть за основу подальшого дослідження.

Окрім вищеназваних напрацювань, в основу розробки критеріїв відбору обставин для їх регламентації як ознак, що кваліфікують злочин, слід взяти істотні властивості таких ознак, а також кримінологічні та криміналістичні характеристики відповідних обставин.

Зазначені критерії відбору, як видається, повинні відповідати певним вимогам. Найперше, це їх універсальний характер – критерії повинні бути придатними для відбору обставин із всієї їх різноманітності та для всієї сукупності злочинів. Такі критерії повинні слугувати основою для розроблення критеріїв відбору обставин певних груп (як наприклад, обставин, що характеризують суб'єкт злочину). По-друге, критерії відбору повинні бути обґрунтовані з погляду необхідності, і давати чітку відповідь на запитання чи може певна обставина (група обставин) бути регламентовано в якості ознаки, що кваліфікує злочин. І по-третє, такі критерії повинні становити собою певну систему, з притаманними взаємозв'язками елементів, яка б у своїй цілості дозволяла справедливо диференціювати кримінальну відповідальність за допомогою ознак, що кваліфікують злочин.

Розробляючи систему критеріїв відбору обставин для їх регламентації в якості ознак, що кваліфікують злочин, доцільно виділити два рівні таких. Критерії першого рівня повинні визначати допустимість регламентації обставини взагалі, тобто чи може певна обставина вчиненого злочину бути регламентованою у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин в будь-якому складі злочину. Критерії другого рівня, повинні встановити можливість регламентації тих чи інших обставин у конкретному складі злочину.

Визначимо критерії першого рівня.

1. Обставини, що претендують на їх регламентацію в якості ознак, що кваліфікують злочин, повинні безпосередньо стосуватися процесу вчинення

злочину. Тим чи іншим чином вони повинні відобразитися у ньому. З цього приводу слушною видається пропозиція Л.Л. Круглікова, який однією з умов побудови кваліфікованого складу злочину визначає зв'язок певної обставини із часовими рамками посягання. Стосовно цього автор роз'яснює, що обставини, які кваліфікують злочин – це лише ті дані по справі, які сформувалися до моменту закінчення злочину [105, с. 185]. І справді, обставини, що проявилися після моменту закінчення злочину і зокрема посткримінальну поведінку було б нелогічно регламентувати в межах складу злочину (в нашому випадку кваліфікованого), оскільки на суспільну небезпеку самого злочину, вони жодним чином не впливають. Ставлення особи до вчиненого нею злочину, допомога в його розкритті, відшкодування завданої шкоди тощо, цілком можуть бути врахованими з використанням інших засобів диференціації та засобів індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Більш складним є питання регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, обставин, які проявилися до моменту вчинення злочину, насамперед причини його вчинення, негативна поведінка особи до моменту вчинення нею злочину, попереднє вчинення особою аналогічного чи суміжного злочину або ж попереднє засудження за вчинення такого злочину тощо. Якщо в КК України перші два типи обставин у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, не враховані, то дві наступні (повторність та спеціальний рецидив) супроводжують більше третини кваліфікованих складів злочину. В той же час, такі ознаки, що кваліфікують злочин, містять далеко не всі чинні кримінальні закони зарубіжних держав, як наприклад, КК Російської Федерації [205].

Вчинення конкретного злочину вдруге та наступні рази, свідчить про формування у особи стійкої спрямованості на злочинну поведінку, певну «професіоналізацію» особи, вироблення майстерності вчинення конкретного злочину, накопичення досвіду такої діяльності. Прояви спеціального рецидиву, окрім цього, свідчать ще й про небажання особи виправитись. За таких умов, небезпека особи злочинця для суспільства безумовно зростає. Маючи вищезазначені знання, вміння та навички, особа більш ефективно готується до

вчинення злочину, обирає більш ефективні методи та засоби вчинення злочину тощо, і тим самим швидше та легше досягає злочинного результату, більш небезпечними, як правило, стають і наслідки вчиненого злочину. Зазначені обставини, без сумніву, проявляються в повторному злочині, збільшуючи його суспільну небезпеку, а відтак, можуть бути регламентовані у вигляді ознак, що кваліфікують злочин. У свою чергу цілком погоджуємось із висновком А. Расюк [160], яка спеціально досліджувала цю проблему, про те, що порушення принципу «non bis in idem», на яке посилаються прихильники вилучення повторності та спеціального рецидиву із числа ознак, що кваліфікують злочин, мова тут іти не може, оскільки оцінюється не попередній злочин, а, як влучно висловився А.І. Свінкін, ступінь інтенсивності та стійкості суспільної небезпеки особистості, які проявилася у новому злочині [165].

Проте зазначені положення стосуються лише випадків вчинення умисного злочину. При вчиненні необережних злочинів наведені аргументи неактуальні. В даному випадку зростає тільки суспільна небезпека особи, оскільки вчинення нею повторного злочину підвищує ймовірність вчинення наступних злочинів. В самому ж злочині така суспільна небезпека особи не проявляється, а відтак може враховуватись лише в процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Отже обставини, що виникли до моменту вчинення злочину, можуть бути регламентовані у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, лише у випадку, якщо вони проявляються у самому злочині, змінюючи цим його суспільну небезпеку.

2. Одним з критеріїв відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, Т.А. Леснієвські-Костарева називає «реальну можливість встановлення обставини конкретної кримінальної справи, яка відповідає передбаченій в законі ознаці, що кваліфікує злочин» [111, с. 272]. Цілком погоджуючись із даним критерієм, доцільно його конкретизувати.

Виявлені в ході кримінального провадження, конкретні обставини вчинення злочину, які охоплюються передбаченими законом ознаками, що кваліфікують злочин, згідно статті 91 КПК України, стають предметом

доказування. Отже, реальна можливість доказування наявності таких обставин, обов'язково повинна існувати, і визначається вона розвитком криміналістичної техніки та методик розслідування злочинів. Встановити реальну можливість доказування, при введенні з закон нових ознак, що кваліфікують злочин, можна лише шляхом моделювання процесу доказування.

У руслі дотримання зазначеного критерію, видається доцільним обмежити регламентацію мети та мотиву як ознак, що кваліфікують злочин, якщо такі, у більшості випадків наявності у вчиненому злочині, можуть доводитися лише показаннями самого обвинуваченого. Зокрема такими, на наш погляд, є мета спричинення загибелі людей, шкоди здоров'ю, майнової шкоди у великому розмірі або значного забруднення довкілля у статтях 265 та 265-1 КК України, а також мета збуту у статтях 267-1, 310, 311 КК України. Ймовірність доведення першої групи обставин, як видається, є мінімальною. Що стосується мети збуту – відповідна обставина в повній мірі може бути доведеною лише якщо мав місце сам збут, а це, у зазначених статтях, вже інша ознака, що кваліфікує злочин. Для підтвердження наведемо приклад із судової практики. Так вироком Іванківського районного суду Київської області особу було засуджено за замах на переміщення за межі зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю об'єктів з метою збуту (ч.2 ст. 15 – ч. 3 ст. 367-1 КК України) за наступних умов: 3 квітня 2013 року, особа, в обхід контрольно-пропускних пунктів міліції, встановлених по периметру зони відчуження та зони безумовного обов'язкового відселення, через прорив у огорожі з колючого дроту в районі с. Нові Соколи, Іванківського району, Київської області, проникла на територію зони відчуження та прибув у виселене село Залісся, яке відноситься до зони радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, де у відселених будинках, назбирав та склав до двох мішків, які заздалегідь приніс із собою, вироби побутового призначення з кольорового металу у вигляді відрізків алюмінієвих труб та деталей сантехнічних кранів, та намагався їх перемістити за межі зони відчуження без передбаченого законом дозволу і без проведення дозиметричного контролю до с. Старі Соколи, однак на зворотному шляху був

зупинений працівниками міліції. В якості обґрунтування свого рішення суд наводить лише показання підсудного, з чого можна зробити висновок, що лише на його підставі суд інкримінує мету збуту [27] (це суперечить вимогам ст. 94 КПК України). Варіантів щодо можливості збору інших доказів, які б могли забезпечити достатність доказової бази в цьому випадку, не вбачається.

Визначимо критерії відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин другого рівня.

1. Необхідність диференціації покарання за злочин певного виду зумовлена тим, що суспільна небезпека однієї частини злочинів цього виду істотно відрізняється від суспільної небезпеки іншої їх частини. Звідси будь-яка обставина, претендент на регламентацію у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин, обов'язково повинна істотно змінювати суспільну небезпеку конкретного злочину, адже в іншому випадку немає підстав для диференціації покарання.

На наш погляд, навіть однакові обставини, незважаючи на те, що вони мають визначений потенціал впливу на суспільну небезпеку, по-різному впливають на ступінь суспільної небезпеки різних злочинів. Це пояснюється особливостями конкретних посягань, насамперед характером та ступенем їх суспільної небезпеки за відсутності відповідної обставини. При цьому рівень залежності міри впливу на суспільну небезпеку злочину від виду злочину, в різних обставин теж є різний. Причина цього криється у зв'язках з обставинами, узагальненими в ознаках основного складу злочину: чим тісніший зв'язок, тим більшою є і залежність міри впливу на суспільну небезпеку від виду злочину. Зокрема меншою така залежність видається у обставин, що складають повторність, співучасть, вчинення злочину службовою особою, шляхом зловживання службовим становищем. Натомість вплив застосування при вчиненні злочину різного роду насильства, інших способів чинення злочину, того чи іншого конкретного розміру суспільно-небезпечних наслідків, а особливо обставин, узагальнених у ознаках типу «поєднане з» в значній мірі залежить від виду злочину.

Власне лише з такої позиції можна обґрунтувати чому в одному випадку та чи інша обставина враховується в межах основного складу злочину, а в іншому, зумовлює диференціацію кримінальної відповідальності.

Враховуючи сказане, у кожному випадку включення в закон ознаки, що кваліфікує злочин, необхідне встановлення істотності впливу на суспільну безпеку відповідного злочину кожної з обставин, узагальнених у такій ознаці.

При вивченні питання встановлення істотності впливу тієї чи іншої обставини на суспільну безпеку вчиненого злочину, виявлено кілька проблем: вплив деяких обставин на суспільну безпеку злочину, залежно від конкретних умов, може коливатися у широкому діапазоні; окремі обставини, в одному випадку, можуть змінювати суспільну безпеку злочину, а в іншому, ні; існують також і обставини, які в першому випадку вчинення злочину підвищують суспільну безпеку злочину, а в другому – її знижують.

Зокрема критику викликає ознака «з проникненням в інше приміщення та сховище», передбачена у статтях 185, 186, та 187 КК України. Якщо поєднання вказаних злочинів із проникненням в житло і справді істотно підвищує ступінь суспільної безпеки, то їх вчинення із проникненням в інше приміщення чи сховище, на суспільну безпеку впливає по-різному – залежно від того, що являє собою дане приміщення чи сховище, і як особа до нього проникає. При цьому видається, що в багатьох випадках істотної зміни суспільної безпеки злочину не відбудеться. Для прикладу із приміщенням, можна порівняти вчинення крадіжки із подвір'я особи, та крадіжки із незамкненого господарського приміщення яке на цьому подвір'ї знаходиться. Як видається, істотної різниці у суспільній безпеці цих злочинів немає, однак обставина, будучи необґрунтовано регламентованою в якості ознаки, що кваліфікує злочин, безпідставно зумовлює досить істотне посилення кримінальної відповідальності. Ще гостріше зазначена проблема виглядає зі сховищем. Як з цього приводу влучно висловився В.М. Бурдін, кожен власник природно намагається забезпечувати максимальну охорону свого майна, що власне і зумовлює той факт, що майно, як правило, перебуває у різного роду сховищах, і

тому для більшості викрадень іманентним є проникнення до різного роду сховищ [22].

Цікавого змісту обставина зумовлює посилення кримінальної відповідальності у ст. 129 КК України «Погроза вбивством» – вчинення даного злочину членом організованої групи. У випадку, якщо вчинення даного злочину тим чи іншим чином пов'язане із діяльністю організованої групи, суспільна небезпека злочину справді істотно зростає, однак у протилежному випадку, такого зростання не відбувається, адже у злочині, ця обставина не проявляється. Схожа ситуація із ознакою «вчинене службовою особою» у статтях 161, 162, 163, 256 та 267-1 КК України, так як змінює суспільну небезпеку злочину лише у випадку, якщо його вчинення хоча б якось пов'язане із таким статусом.

Можливість двовекторності впливу на суспільну небезпеку злочину можна продемонструвати на прикладі кваліфікованого складу злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 175 КК України «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат». Такою видається та обставина, що діяння це вчиняється внаслідок нецільового використання коштів, призначених для даних виплат, в частині коштів, які є приватною власністю, і якщо враховувати те, що таку виплату слід вважати вчиненою внаслідок нецільового використання коштів, якщо вона мала місце в результаті порушення вимог законодавства про першочерговість здійснення таких виплат [54]. Уявімо собі ситуацію невиплати заробітної плати в результаті використання підприємцем коштів для забезпечення подальшої діяльності підприємства (наприклад для оплати енергоносіїв) в цілях недопущення значного погіршення становища підприємства, що безперечно відобразилося б і на погіршенні становища самих працівників. В даному випадку означена причина невиплати заробітної плати швидше навпаки – знижує суспільну небезпеку злочину.

Такими, що не відповідають критерію істотності впливу на ступінь суспільної небезпеки, видаються також предмет злочину у виді кіно- та

відеопродукції, комп'ютерних програм, регламентовані у статтях 300 та 301 КК України; поєднання із обманом, яке змінює кваліфікацію порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161 КК України); шляхом підкопу та шляхом пошкодження інженерно-технічних засобів охорони, що кваліфікують втечу із місця позбавлення волі або з-під варти; мета пошуку рухомих предметів, які походять із об'єктів археологічної спадщини, що кваліфікують умисне незаконне знищення, руйнування, або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ст. 298 КК України); поєднання з насильством, що регламентовано в ряді статей, в частині завдання наприклад удару чи ударів, які не причинили тілесних ушкоджень, або ж певних форм (менш суспільно-небезпечних) психічного насильства тощо.

Відтак разом із встановленням істотності впливу обставини на суспільну безпеку злочину, слід встановити також і безумовність та одновекторність такого впливу: конкретна обставина у будь-якому випадку повинна істотно впливати на суспільну безпеку злочину, і при цьому або ж лише підвищувати її, або ж лише знижувати, адже в протилежному випадку виникає можливість невідповідності передбаченого покарання суспільній безпеці злочину.

2. Як вже зазначалося, при відборі обставин для регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, слід враховувати і їх кримінологічні характеристики. В нашому випадку матиме значення питома вага злочинів певного виду, вчинених за наявності певних обставин. В науковій літературі сформувався такий критерій відбору зазначених обставин, як їх поширеність на практиці. Проте розуміння самого поняття поширеності авторами тлумачиться по-різному. Т.А. Леснієвські-Костарева з цього приводу пише: «обставина, яка претендує на включення до числа ознак, що кваліфікують чи привілеюють злочин, повинна бути відносно поширеною (тобто не повинна носити одиничного характеру)» [111, с. 263]. Іншу позицію займає Л.Л. Кругліков, який говорить не лише про фактичну, але і про можливу поширеність [105, с. 182] такої обставини, допускаючи тим самим і її «одиничний характер».

По-перше, визначаючи нижню межу поширення при вчиненні злочину певної обставини чи групи обставин, які планується регламентувати у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин, на наше переконання, слід виходити із поширення самого злочину. КК України регламентує чимало складів злочинів, кваліфікація за якими, на даний час, здійснюється вкрай рідко, або ж взагалі не здійснюється, однак такі склади, з позиції законодавця, все ж є необхідними для повноти правового регулювання як на даний час, так і в майбутньому. При цьому, в цілях забезпечення системності та формалізованості законодавства про кримінальну відповідальність, відповідальність за такі злочини, теж потрібно диференціювати. Звідси законодавець може регламентувати у вигляді ознак, що кваліфікують злочин і обставини, поширеність яких на практиці є лише можливою. Яскравим доказом регламентації таких обставин служить ознака вчинення злочину в бойовій обстановці, яка з часу прийняття КК України і до подій 2014 року не була застосовуваною, а сьогодні її наявність беззаперечно необхідна. Відтак, в цьому плані варто погодитись з Л.Л. Кругліковим стосовно можливої поширеності певної обставини на практиці, однак такий критерій не є самодостатнім і потребує уточнення у вигляді вимоги типовості для конкретного злочину. Поширеність та типовість – це, очевидно, не одне і те ж. Поширеність означає частоту зустрічі тієї чи іншої обставини у реальному житті, що можна встановити лише вивчаючи стан злочинності (що у випадку обставин, поширеність яких є лише можливою, жодного результату не дасть. Типовістю обставин, є їх характерність (притаманність) для певного виду злочину, і таку їх властивість можна визначити лише теоретичним шляхом (за допомогою методів формальної логіки).

По-друге, при визначенні нижньої межі поширеності певної обставини чи групи обставин, слід враховувати і потенціал зміни певною обставиною суспільної небезпеки злочину. Вплив окремих обставин на суспільну небезпеку злочину може бути настільки великим, що охоплюватись санкцією норми про основний склад злочину із типовими для КК України неширокими межами, вони не можуть. Якщо зумовлена певною обставиною підвищена суспільна

небезпека злочину не може бути врахована іншим способом, допустимим видається регламентація таких обставин у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, і у випадку їх незначного поширення.

Стосовно максимальної межі поширення обставин-претендентів на практиці, погляди Л.Л. Круглікова та Т.А. Леснієвські-Костаревої збігаються: конкретна така обставина не може супроводжувати більшість злочинів певного виду, тобто більше 50 %. В. О. Навроцький, говорячи про ознаки основного складу злочину, зазначає, що «такі ознаки виражають типовий, такий, що найбільш часто зустрічається в житті, ступінь суспільної небезпеки посягання» [130, с. 450], а відтак вважає допустимим прояв ознак, що кваліфікують злочин, лише в меншій половині сукупності злочинів певного виду. Більш радикальну позицію з цього приводу висловив А.І. Свінкін, досліджуючи проблеми конструювання кваліфікованих складів злочинів за ознаками повторності та рецидиву. З цього приводу автор пише: «що спеціальний рецидив, коди він виступає в ролі ознаки, яка кваліфікує злочин, в кількісному відношенні не повинен бути надзвичайно великим (досягати 30 – 35 % і більше, по відношенню до кількості злочинів, передбачених основним складом, а щодо окремих найбільш небезпечних злочинів – 5 – 7 %)» [165].

Погодитись із вищенаведеними поглядами, повною мірою не можна. Якщо, для прикладу, такі ознаки вчинення крадіжки як вчинення цього злочину повторно чи із проникненням в житло супроводжують абсолютну більшість фактів вчинення злочину, це не означає, що від них слід відмовитися. Відповідні обставини істотно підвищують ступінь суспільної небезпеки крадіжки, і їх регламентація в межах основного складу, по-перше, зумовить необхідність відмови від інших обставин, з тотожним або ж меншим впливом на суспільну небезпеку (вчинення злочину групою осіб та у значних розмірах); по-друге, суттєво розширить рамки типового ступеня суспільної небезпеки основного складу злочину, зумовить необхідність санкції із більшим діапазоном покарань (що суперечитиме загальній концепції диференціації відповідальності в Особливій частині КК України); а по-третє, значно

спростить формулу кваліфікації, яка не відображатиме обставин вчинення злочину, що істотно впливають на його суспільну небезпеку.

Регламентувати кваліфікований склад крадіжки зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, використавши негативні ознаки (наприклад «без проникнення у житло»), видається також недоцільним, хоч би виходячи із того, що від такого прийому законодавча практика відмовилася давно.

Відтак вважаємо, що навіть якщо та чи інша обставина і супроводжує більшість злочинів певного виду, за умови істотного впливу на суспільну небезпеку злочину, вона може бути регламентована як ознака, що кваліфікує злочин.

Сам критерій відбору, пов'язаний із рівнем поширення певної обставини, враховуючи аналізовані винятки, слід сформулювати дещо узагальнено: обставина, яка претендує на регламентацію у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин, повинна характеризуватися відносною поширеністю в зміст якої вкладати як фактичну так і можливу за умови типовості поширеність.

3. Визначення наступного критерію відбору пов'язане із необхідністю регламентації певних обставин як ознак, що кваліфікують злочин. Аналіз тексту КК України свідчить, що суспільна небезпека численних обставин вчинення злочину, регламентованих як ознак, що кваліфікують злочин, врахована також і іншим чином. Серед цих випадків проблему створюють ті з зазначених обставин, суспільна небезпека яких врахована конструюванням окремого складу злочину.

Передбачені КК України ознаки «поєднане із зґвалтуванням чи насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом» (ч. 2 ст. 115); «поєднане з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень» (ч. 4 ст. 187); «що спричинило загибель людей» (ч. 3 ст. 194-1); «поєднане із заволодінням зброєю» (ч. 2 ст. 393) тощо, позначають поведінку, яка і самотійно є кримінально караною. Інакше кажучи, реальну сукупність злочинів, законодавець передбачив як одиничний злочин, сконструювавши

кваліфікований склад, де у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин регламентував обставини, що формують інший злочин.

Такий прийом – не що інше, як ознака надмірної деталізації кримінально-правового регулювання. Натомість у кримінальному праві існує інститут сукупності злочинів і, в тому числі, асоціація норм про призначення покарання при сукупності злочинів, які й повинні забезпечити призначення покарання, адекватного сумарній суспільній небезпеці двох чи більше злочинів. Звичайно правила призначення покарання, регламентовані КК України, є далеко недосконалими, поза як, в деяких випадках (наприклад при вчиненні умисного вбивства, ставлять на рівні особу, яка вчинила один злочин, і особу, яка вчинила їх кілька, а відтак підлягають удосконаленню.

Використання названого вище прийому видається можливим лише якщо суспільна небезпека такого «складеного» злочину істотно перевищує сумарну суспільну обох злочинів, і у зв'язку з цим, в повній мірі не може бути врахована при призначенні покарання за сукупністю злочинів. У всіх інших випадках, для регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, поведінки особи, караність якої вже передбачена окремими статтями, немає необхідності.

Часткова відмова від використання як ознак, що кваліфікують злочин, поведінки особи, кримінальна караність якої передбачена окремими статтями, не лише істотно зменшила б об'єм Особливої частини КК України, але й вирішила б цілий ряд проблем у сфері кваліфікації злочинів. По-перше, конструюючи такі складені склади злочинів, законодавець часто не відображає їх сумарну суспільну небезпеку у санкції. По-друге, при такому підході упускається кримінально-правова оцінка ознак, що кваліфікують «складовий» злочин.

В науковій літературі пропонувалися і інші критерії відбору обставин, для їх регламентації в якості ознак, що кваліфікують злочин, зокрема: можливість формулювання певної обставини у достатньо абстрактній формі; існування реальної можливості оцінки законодавцем зміни ступеня суспільної небезпеки вчиненого у випадку присутності обставини, що кваліфікує злочин, і

як наслідок, зміни типового покарання в санкції статті кримінального закону; правосвідомість суспільства, ставлення суспільної думки до посилення чи послаблення кримінальної репресії, врахування традицій правового регулювання ознак, що кваліфікують злочин, в історії вітчизняного кримінального законодавства, а також міжнародного досвіду [111, с. 271-272].

Коротко розглянемо дані критерії. Абстрактність – характеристика поняття. Рівень абстрактності поняття конкретної ознаки, що кваліфікує злочин, залежить від кількості обставин, нею позначених. Одні ознаки, що кваліфікують злочин, можуть позначати велику кількість обставин вчиненого злочину, інші ж, лише декілька, однак це не означає, що такі ознаки не мають право на існування. Щодо ж до оцінки зміни ступеня суспільної небезпеки, то методики такої діяльності немає взагалі, а санкції конструюються, в основному, на основі співвідношення з іншими санкціями.

Рівень правосвідомості суспільства, громадську думку, вітчизняний та зарубіжний досвід законотворчості, при відборі обставин, для їх регламентації в якості ознак, що кваліфікують злочин, безумовно слід враховувати при диференціації кримінальної відповідальності, однак дані чинники в жодному разі не дадуть чіткої відповіді на питання про допустимість регламентації тієї чи іншої обставини вчинення злочину у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин.

Застосування розробленої системи критеріїв відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, дасть змогу виключити випадки посилення караності діяння при незростанні, неістотному зростанні, чи навіть зниженні суспільної небезпеки діяння, включення в закон ознак, інкримінування яких буде зведене до нуля, дозволить уникнути недоцільного збільшення обсягу КК України через необґрунтоване необхідністю конструювання кваліфікованих складів так званих складених одиничних злочинів.

3.2 Теоретичне обґрунтування законодавчої техніки конструювання кваліфікованих складів злочину в законі про кримінальну відповідальність

Дотримання конкретних науково-обґрунтованих критеріїв відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, безпосередньо спрямоване на наповнення відповідних нормативних положень необхідним та бажаним змістом. Зазначені критерії одночасно виступають вимогами до змісту нормативних приписів, які регламентують ознаки, що кваліфікують злочин. Як відомо, зміст закону передається через його форму, і власне від досконалості такої форми залежатиме настільки точно цей зміст буде переданий адресатам.

Під формою правової норми найчастіше розуміють систему її побудови, спосіб зв'язків її частин, структуру [135]. Виходячи із текстологічного підходу [168], це сам текст нормативного припису та законодавства в цілому. Засобом забезпечення адекватного відображення бажаного змісту норм права у їх формі, виступає законодавча техніка. У нашому розумінні, законодавча техніка – це система певних прийомів та засобів, а також правил їх використання, що забезпечують найбільш ефективно та адекватно відображення волі законодавця.

Відтак зміст законодавчої техніки складають засоби законодавчої техніки, прийоми законодавчої техніки, та правила використання таких прийомів та засобів.

Засоби законодавчої техніки – це допустимі правом предмети і явища, за допомогою яких забезпечується досягнення її цілей і отримання необхідних результатів [162]. В теорії, засоби законодавчої техніки розділяють на загально-соціальні та спеціально-юридичні. До загально-соціальних належать мова, її одиниці – слова, словосполучення, частини мови, графічні конструкції, знаки, букви, терміни, різноманітні соціальні норми тощо. До спеціально-юридичних відносять концепції, дефініції, конструкції, принципи, презумпції, фікції, структурні частини нормативно-правових актів, заголовки, реквізити [14].

Прийоми законодавчої техніки – це допустимі із позиції права способи дії при формуванні тексту закону. До них відносять зокрема прийоми структуризації нормативно-правових актів, прийоми встановлення логічних та функціональних зв'язків між структурними елементами нормативних правових актів та між нормативними правовими актами, прийоми формулювання та викладу різних нормативно-правових приписів та їх частин тощо [14].

Побудова нормативно-правових приписів, що регламентують кваліфіковані склади злочинів та відповідальність за вчинення злочинів із такими складами, безумовно повинні відповідати загальним вимогам законодавчої техніки, у переліченні яких немає необхідності. Зміст даної частини дослідження складатиме розробка та обґрунтування спеціальних правил законодавчої техніки при регламентації системи ознак, що кваліфікують злочин, необхідність яких зумовлена відомими проблемами чинного та раніше чинного законодавства.

Насамперед слід визначити на яких засобах та прийомах законодавчої техніки слід зупинитися. З позиції конструювання кваліфікованих складів злочинів, це насамперед використання мовних засобів, особливо термінології, використання правових дефініцій, прийомів структуризації нормативного матеріалу, що регламентує відповідальність за кваліфіковані склади злочинів, прийомів встановлення логічних зв'язків між нормама, що встановлюють відповідальність за різновиди складу злочину, прийомів формулювання диспозицій та санкцій відповідних статей, прийоми забезпечення системності ознак, що кваліфікують злочин, а також прийоми систематики у цій сфері.

На основі вищезазначеного, всі правила законодавчої техніки регламентації кваліфікованих складів злочинів можна розділити на кілька груп:

- правила використання термінології;
- правила структуризації нормативного матеріалу, який регламентує відповідальність за кваліфіковані склади злочину;
- правила формулювання диспозицій (формулювання санкцій, з формальної сторони, не має жодних особливостей);

— та правила встановлення логічних зв'язків між нормами, що регламентують відповідальність за різновиди складу злочину та їх частинами.

Стосовно мови законодавчого акта, науковцями пропонується цілий ряд вимог: точність, зрозумілість, доступність, вичерпність, стислість, простота, чіткість, стандартизація і формалізованість, легка запам'ятовуваність, виразність, єдність, насиченість узагальненими термінами, виразами і поняттями, ясність [68, с. 89; 84; 86; 87; 114, с. 8, 9; 186, с. 43] тощо.

Правила використання термінології. Важливою умовою дотримання даних вимог є вдале використання термінології. Як свідчить аналіз чинного КК України та практики його застосування, більшість проблем виникають саме у зв'язку з невдалим використанням термінології. Однією з найважливіших вимог до термінології того чи іншого закону є єдність термінології. У кримінальному праві така єдність, по-перше, передбачає використання одного терміну для позначення тотожних понять, та позначення різних понять різними термінами; по-друге, послідовне використання термінів у Загальній та Особливій частинах; а по-третє, відповідність термінів, що використовуються у кримінальному законодавстві, термінології інших галузей законодавства.

Як свідчить аналіз чинного кримінального законодавства України, особливу проблему при регламентації ознак, що кваліфікують злочин, становить забезпечення саме першого із трьох названих вище елементів єдності термінології. Зокрема при аналізі тексту Особливої частини КК України, при позначенні ознак, що кваліфікують злочин, виявлено широке використання синонімії.

Паралельно використовуються такі терміни та термінологічні звороти як: «щодо двох та більше осіб», та «щодо кількох осіб»; «щодо малолітньої дитини», та «щодо малолітньої особи»; «щодо жінки, яка завідомо для винного, перебувала в стані вагітності» та «щодо вагітної жінки»; «загибель людей», «загибель кількох осіб», та «загибель населення»; «смерть особи» та «загибель людини»; «масове захворювання населення» та «масове захворювання людей»; «значна майнова шкода», та «значна матеріальна шкода»; «шкода у великих розмірах», та «велика

шкода»; «матеріальна шкода у великому розмірі», «майнова шкода у великих розмірах», та «велика матеріальна шкода»; «матеріальна шкода в особливо-великому розмірі», «майнова шкода в особливо-великих розмірах» та «особливо велика матеріальна шкода»; «із використанням зброї», та «із застосуванням зброї»; «вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища», «особою з використанням свого службового становища», «службовою особою з використанням службового становища», «службовою особою», та «з використанням службового становища»; «особою, яка раніше скоїла (або ж вчинила) один із злочинів, передбачених статтями...», та «особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями...»; «особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею», «особою, яка була засуджена за цією статтею», «особою, раніше судимою за такий саме злочин», та «особою, раніше судимою за цей злочин».

Для того, щоб переконатись у недоцільності такої стилістичної різноманітності, розглянемо правила використання синонімів у тексті законодавчого акта. Так на думку З.А. Тростюк, вживання синонімів як прийом законодавчої техніки, при формулюванні змісту особливої частини кримінального законодавства, може використовуватись в таких випадках:

– уточнення смислу певного терміна чи термінологічного звороту (синонім подається в дужках після терміна чи термінологічного звороту, зміст якого уточнюється;

– уточнення думки законодавця без подання синоніма у дужках;

– використання синонімів з метою надання необхідних відтінків у значенні того чи іншого поняття [186, с. 77].

При використанні вищенаведених синонімів про жодне уточнення думки законодавця, звичайно, мова не йде. Крім цього у підрозділі 2.2 дисертаційного дослідження було доведено, що жодних смислових відтінків дані синоніми не несуть, та й у використанні відтінкових синонімів у нашому випадку потреби не виявлено.

Відтак загальне правило законодавчої техніки про недопустимість надлишку синонімів [51, с. 155], у плані техніки регламентації ознак, що кваліфікують злочин, слід уточнити: при позначенні обставин, що кваліфікують злочин, використання синонімів слід уникати взагалі.

Важливою вимогою формулювання законодавчого матеріалу є дотримання оптимального рівня конкретизації нормативних приписів з уникнення двох крайностей – декларативності та казуїстичності. Завдяки цьому, з числа вищеназваних загальних вимог до мови закону, з однієї сторони, забезпечуються стислість, стандартизація та формалізованість, насиченість узагальненими термінами, виразами і поняттями, а з іншої – точність, зрозумілість, вичерпність, простота та ясність. Оптимального рівня конкретизації повинні бути і ознаки, що кваліфікують злочин.

В частині забезпечення від надмірної конкретизації, слід уникати випадків використання більш конкретизованих ознак, якщо із дотриманням критеріїв відбору обставин, для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, можна використати більш загальну ознаку, без втрати у бік точності, зрозумілості, вичерпності, простоти та ясності. До того ж, використання як ознак, що кваліфікують злочин, більш конкретних понять, з позиції достатності диференціації відповідальності, вимагатиме, як правило, перелічування кількох, чи навіть багатьох таких ознак. А отже пропоноване рішення здатне забезпечити невеликий обсяг диспозицій, що регламентують кваліфіковані склади злочину. До прикладу, очевидним є те, що у статтях 152 та 153 КК України, переліки ознак «неповнолітньої чи неповнолітнього» та «малолітньої чи малолітнього» могли б бути замінені ознаками «неповнолітня особа» і «малолітня особа».

Відтак наступне спеціальне правило законодавчої техніки конструювання кваліфікованих складів злочину можна відобразити у положенні: якщо певна група обставин вчинення злочину – кандидатів на роль підстави диференціації кримінальної відповідальності, без шкоди у бік точності, зрозумілості, вичерпності, простоти та ясності, одночасно може бути позначена як кількома

більш конкретними, так і одним загальним терміном, у всіх випадках слід використовувати саме такий більш загальний термін.

Надмірно загальний характер ознак, що кваліфікують злочин, теж може виступати істотним недоліком системи ознак, що кваліфікують злочин, адже, по-перше, при цьому створюється реальна можливість включення до обсягу ознак, що кваліфікують злочин, тих обставин, які не відповідають пропонованим критеріям відбору, по-друге, допускається узагальнення в ознаках обставин, вплив яких на суспільну небезпеку злочину значно відрізняється, а по-третє, використання таких ознак, як правило, відображається на вже згаданих точності, зрозумілості, вичерпності, простоті та ясності нормативних положень. Використання понять високого рівня узагальнення, у чинному КК України, пов'язане із категорією так званих «оціночних понять».

При описі ознак складу конкретних злочинів, законодавець використовує два різних підходи до вибору термінології. З однієї сторони використовуються точні терміни, значення яких тотожне їх понятійному змісту, а з іншої – терміни оціночного характеру, названі в теорії оціночними поняттями [85]. Чинне кримінальне законодавство широко використовує такі поняття, в тому числі і при диференціації кримінальної відповідальності через систему ознак, що кваліфікують злочин. Суть використання оціночних понять полягає в тому, що законодавець позначає лише найбільш істотні ознаки певної групи предметів та явищ [138], визначення ж інших їх ознак, покладається на орган, який застосовуватиме кримінально-правову норму. Однозначно розглядати дане явище, як видається, не є можливим – з однієї сторони використання оціночних понять у кримінальному законі забезпечує такі безумовно позитивні його властивості як гнучкість та повноту правового регулювання [85; 138; 222], а з іншої, істотно знижує стабільність практики його застосування, про що чітко говорить аналіз судової практики з відповідних питань. Отже окрім позитивних якостей, з використанням оціночних понять пов'язується численна кількість проблем, проте відмовитись від їх використання, насамперед при диференціації

кримінальної відповідальності, з цілком обґрунтованих позицій дослідників даного явища, не є можливим.

У зв'язку з цим, необхідно розробити певні правила використання оціночних понять як ознак, що кваліфікують злочин.

1. Загалом правилам використання оціночних понять у кримінальному праві приділялося деякої уваги. На погляд В.М. Косович, оціночні поняття можна вводити в текст кримінального закону у випадках:

1) створення правових норм, призначених для регулювання суспільних відносин, соціальна значимість яких швидко змінюється із плином часу;

2) практичної складності або неможливості передбачити усі суттєві для справи факти, що можуть мати «задане» у нормі значення, зокрема в разі набуття певними явищами «узаконеної соціальної значимості» лише у сукупності з індивідуальними особливостями кожної конкретної ситуації;

3) необхідність створення приписів для впливу на такі відносини, факти, які мають ідентичну соціальну значимість, проте формальні, емпірично-фіксовані ознаки яких є різними в кожній конкретній ситуації;

4) необхідність регулювання відносин з яскраво-вираженим морально-етичним змістом, в яких неминуче наявні різноманітні варіанти, відтінки та ін. [81].

Проаналізуємо дані положення в плані системи ознак, що кваліфікують злочин. Так використання оціночних понять за першим із напрямів в плані ознак, що кваліфікують злочин, видається дискусійним: якщо соціальна значимість певних суспільних відносин швидко змінюється, то відображати такі відносини при диференціації кримінальної відповідальності (на відміну від встановлення кримінальної відповідальності), очевидно є недоцільним.

Основною ціллю інших напрямів використання оціночних понять є забезпечення повноти правового регулювання (другий та четвертий напрями) та уніфікація термінології (третій напрям). Погоджуючись із твердженням А.А. Тер-Акопова про неможливість передбачення в кримінальному законі всіх можливих фактичних обставин вчинення злочину [176], які істотно впливають на

суспільну небезпеку такого злочину, ставимо під сумнів достатність обґрунтування використання оціночних понять через необхідність забезпечення повноти правового регулювання. Адже навіть використовуючи такі поняття, певні обставини все ж залишаються неоціненими через ознаки, що кваліфікують злочин. Звідси випливає необхідність компромісу між повнотою регламентації обставин, що впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину в якості ознак, що кваліфікують злочин (тобто часткою регламентованих обставин), та використанням понять оціночного характеру, із зумовленими цим численними помилками та різнотлумаченнями при правозастосуванні. Аналогічного компромісу слід шукати і при використанні оціночних понять в цілях уніфікації термінології та зменшення обсягу кримінального закону.

Отже перше правило використання оціночних ознак, що кваліфікують злочин, полягає в тому, що відповідні поняття слід використовувати лише за крайньої необхідності – якщо проблеми, що супроводжують використання певного оціночного поняття, спричиняють меншу шкоду правовому регулюванню суспільних відносин, у порівнянні із позитивними наслідками введення в закон такого поняття, та лише в цілях більш ефективної диференціації кримінальної відповідальності – коли мова йде про необхідність передбачити значну кількість різних явищ, обставин та предметів, що істотно впливають на суспільну небезпеку злочину, позначити які одним чи кількома точними термінами, неможливо. Такий підхід сприятиме максимально обережному використанню аналізованих понять.

2. Розробляючи критерії відбору обставин для їх регламентації в якості ознак, що кваліфікують злочин, одними з вимог визначалися одновекторність та безумовність істотного впливу на ступінь суспільної небезпеки певного злочину. До даної тези слід додати також положення про необхідність відносно однакового впливу на ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину всіх фактичних обставин, які за змістом та обсягом охоплюються визначеною ознакою, що кваліфікує злочин.

Звідси впливає наступне правило використання оціночних понять як ознак, що кваліфікують злочин: допустиме використання лише тих оціночних понять, в яких узагальнені обставини вчинення злочину, що відносно однаково впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину (у відповідності до рамок санкції), і такий вплив є безумовним, істотним та одновекторним.

3. Формою вираження поняття, в тому числі і у тексті закону, є термін. За загальним правилом законодавчої техніки, правові терміни, за лексичним значенням, повинні максимально точно відповідати змісту поняття, яке вони позначають, адже у протилежному випадку, задум законодавця і тлумачення правозастосовцем не співпадатимуть. Особливість оціночних понять полягає в тому, що вони є узагальненням не всіх істотних ознак предметів та явищ, а лише деяких з них – визначальних, встановлення ж інших ознак лежить в компетенції органу, який застосовує норму, надає офіційне тлумачення, чи органу, який визначає поняття спеціальним нормативним приписом. Питання відповідності обраного терміну змісту оціночного поняття, використаного в ролі ознаки, що кваліфікує злочин, набуває особливої актуальності, адже саме на основі обраного терміну, а не волі законодавця, вищезазначені суб'єкти тлумачення визначатимуть коло обставин, які охоплюватимуться за змістом та обсягом ознакою, що кваліфікує злочин, і тим самим встановлювати підстави для диференціації відповідальності.

Якщо використаний для позначення формально-визначеного поняття термін повинен точно відображати всі його істотні ознаки, то термін, використаний для позначення оціночного поняття має надавати точну інформацію про визначальні ознаки такого поняття, на основі яких, у правозастосовній діяльності, встановлюватиметься його точний зміст та обсяг.

Для прикладу, використаний для позначення ознаки, що кваліфікує злочин термін велика матеріальна шкода, вказує на такі визначальні ознаки оціночного поняття як наявність певних втрат, матеріальний характер таких втрат та великий розмір таких втрат у порівнянні з певною «нормою». В свою чергу термін «велика шкода», такої визначальної ознаки як матеріальний характер не

відображає, і тим самим розширює обсяг поняття і на нематеріальну шкоду, яка може виявлятися і в моральній шкоді, і в шкоді здоров'ю, і в шкоді авторитету тощо. Тому перш ніж використати термін для позначення оціночного характеру ознаки, що кваліфікує злочин, законодавець повинен переконатися чи точно цей термін дозволить правильно і однозначно встановити обсяг тих обставин, з наявністю яких поняття він пов'язує диференціацію відповідальності.

В частині дотримання цієї вимоги звернуто увагу на термін «хуліганський мотив», використаний при регламентації ознаки, що кваліфікує умисне вбивство. Тут незрозуміло чи мова іде про мотив, характерний для хуліганства – явної неповаги до суспільства, чи про щось інше, наприклад будь-який мотив особи, що вчиняє хуліганські дії (в тому числі ревнощі, помста тощо). Судова практика, вийшла за межі розуміння хуліганського мотиву як мотиву явної неповаги до суспільства, однак виключила інші мотиви, можливі при порушенні громадського порядку. Згідно Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», під вбивством з хуліганських мотивів слід розуміти позбавлення іншої особи життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, позбавлення життя без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Однак таким не є вбивство вчинене з ревнощів, помсти чи інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих відносин, хоча при цьому і було порушено громадський порядок. Зважаючи на неможливість точного трактування, використання зазначеного терміну є невдалим.

4. Як відомо, в ході розслідування та судового розгляду злочину, необхідно адекватно оцінити всі фактичні обставини вчиненого злочину, та правильно кваліфікувати діяння. Для того, щоб визначити чи охоплюються певні фактичні обставини вчиненого злочину змістом та обсягом оціночної ознаки, що кваліфікує злочин, правозастосовний орган повинен особисто встановити такий зміст та обсяг. При цьому виникає запитання, як саме, при казуальному тлумаченні оціночних ознак, що кваліфікують злочин, досягнути одноманітності

у їх розумінні, адже відомо, що різні особи (в тому числі і особи, які застосовують кримінально-правову норму), схильні оцінювати певне явище по-різному, в силу своїх особистих рис.

Вирішення даної проблеми вбачається лише в одному – максимально можливому розкритті змісту оціночних ознак, що кваліфікують злочин, на рівні правових норм чи загальних рекомендацій, оскільки визначивши зміст та обсяг певного оціночного поняття, таке поняття по-суті позбавляється оціночного характеру, а разом з тим зникають і всі пов'язані із цим проблеми.

Стосовно визначення оціночних понять, в науковій літературі не має єдиної позиції. Так, на приклад, Ю. Б. Хім'як, досліджуючи трактування принципу правової визначеності закону Європейським судом з прав людини, дійшов до висновку, що «оціночні кримінально-правові поняття, які не знайшли достатньої конкретизації у статті КК України, ні в узагальненнях судової практики (а в судовій практиці відсутні єдині критерії щодо підходів до встановлення змісту таких понять), не можуть використовуватися законодавцем» [229]. О.В. Кобзева навпаки, вважає, що дати визначення всім оціночним ознакам, що містяться в кримінальному законі, неможливо [75, с. 26].

Загалом засоби та вимоги до конкретизації оціночних понять такі ж як і для кримінально-правових понять неоціночного характеру. Деякі особливості стосуються лише способів конкретизації таких понять. Зокрема слід надавати перевагу такому способу як формування детального переліку предметів та явищ, що охоплюються поняттям. Даний спосіб визначення, безумовно, є найкращим в частині простоти та зручності для адресатів. Якщо ж різноманітність предметів та явищ на стільки велика, мінлива, або ж непередбачувана, що унеможливило використання згаданого прийому, можна звернутись до прийому розроблення критеріїв інтерпретації оціночного поняття (його визначення через істотні та неістотні ознаки, приблизний обсяг тощо). Натомість давати визначення через рід та видову відмінність (тобто лише істотні ознаки (ознаку)), зважаючи на специфіку оціночних понять, здебільшого недоцільно, оскільки як слушно зауважує О.В. Кобзева, сформулювати лаконічне та інформативне визначення

оціночного поняття, через нефіксованість та багатогранність його змісту, надзвичайно важко, а закріплення великих за розміром визначень лише загромождаватиме кримінальне законодавство. До того ж, зазначає автор, при розробці такого типу визначень, законодавець часто буде змушений використовувати інші невизначені оціночні поняття [75, с. 28-29].

Із правилами використання термінології тісно пов'язана проблема визначення ознак, що кваліфікують злочин, адже насамперед через їх визначення забезпечується однаковий підхід до диференціації кримінальної відповідальності та зменшення правозастосовних помилок при цьому. Правова система України пропонує чимало засобів розкриття змісту понять, одні з яких широко використовуються, інші ж не виправдано ігноруються.

Найперше, зміст та обсяг ознак, що кваліфікують злочин, може розкриватися за допомогою правових дефініцій безпосередньо у тексті КК, причому, залежно від ступеня використання такої ознаки, як в Загальній, так і Особливій його частинах.

Такий підхід частково використано в чинному КК України: пояснення деяких ознак, що кваліфікують злочин, даються у примітках до статей Особливої частини. Об'єктивним недоліком такого підходу є збільшення обсягу КК, адже примітки – структурний елемент статті Особливої частини КК додаткового характеру, де роз'яснюються основні положення цієї ж статті, а відтак у кожному випадку використання в диспозиції поняття, що потребує визначення, відповідну статтю слід доповнювати приміткою. З метою часткового зменшення кількості приміток, законодавець інколи дає вказівку про поширення певної дефініції на інші статті Особливої частини, проте такий прийом дещо ускладнює користування кодексом, та й суперечить логіці його побудови «від загального до конкретного», адже стаття Особливої частини, де регламентуються ознаки конкретного злочину – це норма про одиничне, а примітка – лише додатковий її елемент. У примітках можна розкривати зміст лише тих понять, які використовуються в одиничних випадках («особлива жорстокість», «відповідальне становище», «державний діяч» тощо). Допустимо розкривати у

примітках і поняття, які у кожному складі злочину, при незмінності змісту, набувають різного обсягу (наприклад, «великий розмір»), однак, це суттєво відобразиться на обсязі Особливої частини КК. Альтернатива такому підходу, розглянеться нижче.

Частково чи повністю відмовившись від використання приміток (адже питання статусу поміщених в них норм є дискусійним [190]), зміст та обсяг понять цілком можливо розкривати в межах основного змісту статей Особливої частини КК. До речі такий підхід використовується у кримінальному законодавстві ряду зарубіжних держав – КК Вірменії, Швеції, Німеччини тощо.

Перспективним напрямом вирішення питання визначення понять, використаних в КК, є використання у таких цілях Загальної частини Кодексу. Особливо актуальним це видається у контексті концепцій створення «термінологічного розділу» [5; 228] в структурі КК. В такому розділі, як поняття загального значення, могли б бути розкриті такі, використані при конструюванні як основних, так і кваліфікованих складів злочинів, поняття як: державний і громадський діяч; насильство; насильство, яке не є, та яке є небезпечним для життя і здоров'я; тривалий і короткочасний розлад здоров'я; значна та незначна втрата працездатності (принаймні у відсотковому відношенні); безпорадний стан; загальнебезпечний спосіб; аварія та катастрофа; значне забруднення довкілля; бойова обстановка; поняття масовості, яке лежить в основі ряду ознак як основних так і кваліфікованих складів злочину тощо. Видається можливим і розкриття у розділі, присвяченому розкриттю термінів, обсягу понять значні, великі та особливо-великі і навіть істотні розміри (що стосується основних складів злочину), принаймні у грошових еквівалентах. Важливо тут правильно обрати грошовий еквівалент – ним повинна бути одиниця, реальний грошовий обсяг якої змінювався б адекватно змінам соціально-економічної ситуації, що б не вимагало періодичного внесення змін у власне кримінальне законодавство.

Якщо ж певні ознаки, що кваліфікують злочин, використовуються лише в межах одного розділу Особливої частини КК України, їх поняття можна було б розкривати в окремих статтях цього розділу. В такому випадку розділ

розпочинався б на зразок Розділу XIX КК України, із статті дефінітивного значення (ст. 401 КК), де б розкривалися основні поняття, що використовуються в межах розділу, в тому числі і поняття, використані при формулюванні ознак, що кваліфікують злочин.

Такий підхід заслуговує особливої уваги у світлі наукової пропозиції передбачати стійкі поєднання ознак, що кваліфікують злочин, типові для складів злочинів зі спільним родовим об'єктом в окремих статтях чи частинах статей на початку глав (розділів) Особливої частини, визначаючи ступінь їх впливу на покарання [23, с. 99; 111, с. 244;].

Прийому визначення ознак, що кваліфікують злочин, та понять, що їх утворюють в інших нормативно-правових актах, слід приділити особливу увагу. Зважаючи на те, що згадані нормативно-правові акти, в силу положень ч. 1 ст. 3 КК України, не становлять законодавство України про кримінальну відповідальність, застосування такого прийому, на наш погляд, можливе та допустиме лише у наступних випадках.

1. Якщо існує необхідність та можливість розкривати поняття через обсяг (перелік) предметів та явищ, які ним охоплюються (такому способу, як зазначалось вище, слід надавати перевагу при визначенні оціночних понять), а такий обсяг постійно піддається об'єктивно зумовленим змінам. Згідно статей 305, 307, 314 КК України, кримінальна відповідальність за злочин з кваліфікованим складом настає, якщо предметом виступають особливо-небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини. Перелік таких наркотичних засобів і психотропних речовин (не беручи до уваги великий обсяг такого переліку) цілком справедливо визначено не у самому КК, а іншим нормативно-правовим актом – Постановою Кабінету міністрів України № 770 від 06.05.2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» зі змінами та доповненнями [152], адже зрозуміло, що такий перелік не є стабільним – постійно відкриваються та розробляються нові наркотичні засоби і психотропні речовини, для їх виготовлення використовують щоразу нові речовини. Помістивши такий перелік у текст КК, в цілях

забезпечення ним ефективної боротьби зі злочинністю, до нього часто слідувало б вносити зміни, а це б, звичайно, суперечило вимозі відносної стабільності кримінального закону. Для прикладу зазначимо, що лише у 2011 році, перелік особливо небезпечних наркотичних засобів доповнено трьома позиціями, а перелік особливо небезпечних психотропних речовин – 68 речовинами.

2. Якщо існує необхідність та можливість розкривати поняття через його обсяг, а він є надто широким, і включає в себе значну кількість різних об'єктів чи явищ. Розглянемо це на прикладі великих та особливо-великих розмірів наркотичних засобів. Значення таких розмірів розкривається у Наказі Міністерства охорони здоров'я України № 188 від 01.08.2000 р. «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо-великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» [132]. Згідно даних таблиць, конкретне значення великого та особливо великого розмірів (вага) відрізняється залежно від виду наркотичного засобу (оскільки визначені добові дози різних наркотичних засобів істотно різняться), а перелік таких засобів є чималим.

3. Якщо встановлення змісту та обсягу конкретного поняття є компетенцією органу, який кримінально-правову норму безпосередньо не застосовує (наприклад, судово-медичний експерт). В такому разі певне поняття може конкретизуватися у нормативно-правовому акті, що регламентує діяльність вищевказаного органу, прямо чи опосередковано пов'язану із встановленням змісту та обсягу цього поняття. Розтлумачимо це на прикладі поняття тяжкого тілесного ушкодження, що неодноразово виступає в якості ознаки, що кваліфікує злочин. У самому тексті КК України, дане поняття конкретизується шляхом закріплення загальних критеріїв його інтерпретації (ч.1 ст. 121 КК України) – ним є тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя. Точне визначення яке тілесне ушкодження слід вважати тяжким,

покладено в обов'язок Судово-медичної служби України Міністерства охорони здоров'я. Тому прийнятно, що конкретний перелік тілесних ушкоджень, що слід відносити до тяжких у вигляді конкретних критеріїв їх визначення, визначається підзаконними нормативними актами даного відомства – Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 р. «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» [156]. Аналогічно можна було б розкрити поняття стану сильного душевного хвилювання, встановлення якого на практиці викликає ряд проблем.

Загалом прийом визначення ознак, що кваліфікують злочин, в нормативно-правових актах не кримінально-правового характеру, з однієї сторони, є цілком допустимим, адже відповідні нормативно-правові акти є цілком доступними як для адресата (слідчого, експерта), так і для інших осіб, однак з іншого боку, як слушно зазначає М.І. Хавронюк, відповідно до статті 68 Конституції України, не звільняє від кримінальної відповідальності незнання тільки законів, а відтак терміни, зміст яких визначений у законах, та терміни, зміст яких визначений у підзаконних актах, мають дещо різний правовий режим [228]. Проте дефініювати ознаки, що кваліфікують злочин, виключно у Законах України, на даному етапі очевидно не можливо, хоч до цього безумовно слід прагнути.

Зовсім по-іншому виглядає справа із роз'ясненням змісту понять у Постановах Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за результатами узагальнення судової практики. Згідно п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [55], роз'яснення судам з питань застосування законодавства при вирішенні справ, надані у Постановах Пленуму Вищого спеціалізованого суду, мають рекомендаційний характер, а отже не є обов'язковими). Відтак обов'язкового характеру не мають і роз'яснення змісту та обсягу конкретних ознак, що кваліфікують злочин, відображені у даних постановах. Для визнання вищеназваних роз'яснень повноцінним допустимим засобом визначення кримінально-правових понять, очевидно «потрібно на законодавчому рівні визначити, що Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з

розгляду цивільних і кримінальних справ є обов'язковими у процесі застосування законодавства про кримінальну відповідальність» [229], інакше кажучи, визнати їх джерелом права.

Невиправдано ігнорується такий засіб визначення кримінально-правових понять як акти офіційного нормативного тлумачення кримінально-правових норм. Згідно чинного законодавства, єдиним суб'єктом офіційного тлумачення Законів України виступає Конституційний суд України (ст. 147 Конституції України). Таке тлумачення термінології КК України здійснюється вкрай рідко, адже і підставою для нього, згідно закону України «Про конституційний суд України» [53], є скерування відповідними суб'єктами конституційного подання чи конституційного звернення. Більш ефективним, на наш погляд, було б наділити відповідними положеннями Верховну Раду України, як орган, уповноважений приймати закони про кримінальну відповідальність, оскільки саме його воля відображається у їх змісті. Приймаючи відповідний закон, законодавчий орган паралельно може приймати документ, в якому б тлумачились спеціальні кримінально-правові терміни та терміни, що мають в кримінальному законі специфічний зміст, не розкриті в самому законі. При використанні у кримінальному законі термінів, зміст яких повністю розкритий в інших нормативно-правових актах (наприклад особливо цінні землі, зони особливого режиму використання земель, унікальні документи Національного архівного фонду, пам'ятки національного значення, інвалід тощо), в актах офіційного тлумачення могла б даватися вказівка на ці нормативно-правові акти.

Правила структуризації нормативного матеріалу, який регламентує відповідальність за кваліфіковані склади злочину, спрямовані насамперед на забезпечення системності та логічності викладу відповідного матеріалу в тексті кримінального закону, а також на уникнення будь-яких труднощів, пов'язаних із застосуванням цих положень.

1. За загальними правилами законодавчої техніки, кожному окремому нормативному припису доцільно приділяти окрему статтю [67, с. 68]. Однак якщо приписи тісно пов'язані між собою (що зокрема стосується норм, які

регламентують різного ступеня суспільної небезпеки склади одного злочину), допускається їх викладення у одній статті, але кожен з них повинен структурно виділятися [51, с. 130]. Із цього випливає, що, по-перше, регламентації відповідальності за кожен вид злочину повинна приділятися окрема стаття, а по-друге, кожному різновиду складу одного виду злочину слід приділяти окрему частину статті, адже лише так кожному з них можна передбачити окрему санкцію.

Чинне кримінальне законодавство передбачає численні випадки регламентації в одній статті декількох основних складів. Як приклад, можна навести статтю 371 КК України, де в частинах першій та другій криміналізовано відповідно завідомо незаконне затримання та незаконний привід, та завідомо незаконний домашній арешт або тримання під вартою. Як слушно зауважує Л.Л. Кругліков, при використанні даного прийому не завжди зрозуміло, чи іде мова про окремий вид злочину, чи про різновид складу злочину того ж діяння [105, с. 88]. До того ж, часто двом основним складам злочину, різним за характером та ступенем суспільної небезпеки, відповідає один кваліфікований склад та відповідно одна санкція (зокрема, ч. 3 ст. 371 КК України). Ще більш суттєвим порушенням при структуризації зазначеного нормативного матеріалу, є регламентація у одній частині основного та кваліфікованого складу злочину (наприклад, ч. 5 ст. 143 КК України). В такому разі, формула кваліфікації діяння не даватиме інформації навіть про вид злочину.

2. Частини статей Особливої частини КК України складаються із двох абзаців: у першому регламентується диспозиція, а в другому – санкція. Саме диспозиція призначена для опису складу злочину, а відтак ознаки, що кваліфікують злочин, повинні регламентуватися саме у першому абзаці. Розміщення таких ознак в органічному поєднанні із санкціями, широко застосовувалось у російському дореволюційному законодавстві та КК УРСР 1922 і 1927 років. При кодифікації кримінального законодавства 1960 року, законодавець від такого прийому відмовився, і як на наш погляд, так і з позицій інших науковців – цілком слушно. Адже за використання такого прийому, в

елементарних структурних елементах Особливої частини (абзаци частини статті є найменшими структурними елементами Особливої частини КК України, за винятком ч. 2 ст. 115, абзац перший якої ділиться на пункти), поєднуюватимуться приписи різного характеру, що звичайно, нівелює значення самої структуризації. Окрім цього, прогнозуються і труднощі з побудовою формули кваліфікації, зокрема, стосовно врахування сукупності ознак, передбачених різними абзацами однієї частини статті.

3. Далі слід вивчити питання послідовності розміщення диспозицій, що регламентують кваліфіковані склади злочинів у тексті Особливої частини КК України. З цього приводу згадується загальне правило законодавчої техніки, згідно з яким, текст закону повинен викладатися від загального до конкретного.

Під кваліфікованим складом злочину розуміється такий склад злочину, який містить всі ознаки основного складу, а також одну або декілька ознак, що кваліфікують злочин. За такого розуміння кваліфікований склад злочину виступає, так би мовити, своєрідною конкретизацією основного, охоплює лише частину діянь узагальнених ним. Звідси норма, що регламентує основний склад злочину, є загальною стосовно норми, яка встановлює кваліфікований склад злочину. Так само норма, що встановлює менш суспільно-небезпечний кваліфікований склад злочину, є загальною щодо норми, яка регламентує склад злочину з більшим ступенем суспільної небезпеки. З нормами, що регламентують склади злочинів зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, ситуація протилежна – загальною виступає та, яка передбачає ознаку, що в меншій мірі знижує ступінь суспільної небезпеки. Виходячи із правил кваліфікації злочинів [130, с. 457], норма, в якій регламентовано склад злочину зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, є спеціальною щодо норм, які передбачають склади злочинів з підвищеним ступенем суспільної небезпеки, оскільки саме їй надається перевага при конкуренції.

З вищевказаного випливає, що норма, яка встановлює основний склад злочину, завжди повинна викладатися по тексту закону першою. Далі повинні регламентуватися кваліфіковані склади з підвищеним ступенем суспільної

небезпеки у порядку зростання такого ступеня. У свою чергу кваліфіковані склади злочину зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, повинні викладатися останніми, у порядку зниження суспільної небезпеки.

В чинному КК України, дане правило дотримане, однак його порушення спостерігаються у всіх попередніх КК, які діяли на території України, а також у ряді чинних зарубіжних КК (зокрема, КК Іспанії, Франції, Швейцарії). Яскравим прикладом застосування такого порядку є регламентації складів умисного вбивства у чинному КК України (статті 115, 116, 117, та 118).

4. Ще на початку ХХ століття, професором П.І. Люблінським було сказано, що однією з найважливіших вимог законодавчої техніки кримінального закону є таке розміщення законодавчого матеріалу, при якому за найбільшої економії об'єму і стислості досягалася б найбільша оглядовість і легкість в орієнтуванні [114, с. 52]. Посилаючись на дану вимогу, основний та кваліфіковані склади злочинів, повинні викладатися у одній статті, адже лише так стиснувши обсяг правового припису одночасно досягнеться підвищення якості закону в плані користування.

Однак з цього правила, на нашу думку, все ж можливі винятки. Зокрема недопустимо, щоб статті КК були надто великими за розміром, що може виникнути внаслідок викладення в одній статті значної кількості різновидів складів злочину. Це стосується насамперед випадків, коли законодавець має на меті диференціювати відповідальність у двох напрямках – в сторону посилення та пом'якшення. Зважаючи на непоширеність регламентації складів злочинів із зниженим ступенем суспільної небезпеки, вважаємо, що в окремих випадках, при значному обсязі правового матеріалу, такі склади злочинів можуть бути регламентовані в окремих статтях.

Проте підхід до регламентації кримінальної відповідальності за умисне вбивство у чинному КК України видається не зовсім вдалим, так як правовий матеріал розміщений аж у чотирьох статтях. Стаття 115 КК України через широкий перелік ознак, що кваліфікують злочин, дійсно є досить об'ємною, що дозволяє регламентувати склад умисного вбивства зі зниженим ступенем

суспільної небезпеки в окремій статті. Однак не зовсім доцільно розміщувати відповідний правовий матеріал аж у трьох окремих статтях. Ознаки, що кваліфікують злочин, регламентовані у статтях 116 – 118 КК України, безперешкодно могли б бути поміщені у одній статті. Санкцій статей 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» та 117 «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» КК України передбачають однакові види та розміри покарання – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, а відтак законодавець прирівняв відповідні ознаки за ступенем впливу на ступінь суспільної небезпеки умисного вбивства. На основі цього вважається доцільним регламентувати дані ознаки як альтернативні у одній частині статті. В іншій частині слід описати ознаки, названі у ст. 118 КК України (при перевищенні меж необхідної оборони, або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця). Зважаючи на те, що останні ознаки у більшій мірі знижують суспільну небезпеку вбивства у порівнянні з попередніми (впливає із порівняння санкцій), відповідно до третього правила структуризації нормативного матеріалу, вони повинні регламентуватися у другій частині статті.

Натомість кваліфіковані склади умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, передбачені статтями 123, 124 КК України (в стані сильного душевного хвилювання, і в разі перевищення меж необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання злочинця), могли б безперешкодно бути регламентовані відповідно у частинах 3 та 4 статті 121, яка на даний момент описує основний та кваліфікований з підвищеним ступенем суспільної небезпеки склади аналізованого злочину.

5. Тісно пов'язаною із попередньою є проблема оптимальної кількості кваліфікованих складів певного злочину. Чинне кримінальне законодавство передбачає максимально 4 кваліфіковані склади одного злочину (статті 185, 186, та 115 КК України). В науці з цього приводу немає якоїсь єдиної позиції. На думку Т.А. Леснієвські-Костаревої, кількість частин статті, яка містить основний та кваліфіковані склади злочинів, не повинна, як правило, перевищувати трьох,

оскільки поміщення у статтю Особливої частини кримінального закону більше ніж два стійкі поєднання ознак, що кваліфікують злочин, закріплених в окремих частинах статті, обтяжує законодавчу конструкцію, перевантажує статтю, і як наслідок, ускладнює її сприйняття [110, с. 200]. Деякі автори навпаки виступають за більш детальну диференціацію відповідальності особливо за найбільш поширені злочини, і тим самим допускають навіть п'ять кваліфікованих складів злочину [216].

Не видається доцільним встановлювати певні обмеження кількості частин у статті Особливої частини, адже її обсяг залежить не лише від кількості частин, але і від кількості самих ознак, що кваліфікують злочин, і причому у більшій мірі. Однак регламентація кваліфікованих складів злочинів двох – трьох рівнів суспільної небезпеки (а це передбачає 3 – 4 частини у статті), на наш погляд є цілком достатньою, адже, незважаючи на превалюючу тенденцію кримінально-правової політики до деталізації регулювання кримінальної відповідальності та обмеження суддівського розсуду, повинні залишатися і достатні можливості для індивідуалізації такої відповідальності. Очевидно, що лише через індивідуалізацію кримінальної відповідальності можна врахувати всю множину обставин, які визначають міру суспільної небезпеки конкретного злочину, передбачити які в тексті закону із відомих причин не можливо. В результаті, залишивши достатні можливості для індивідуалізації кримінальної відповідальності через достатньо широкі рамки санкції, втрачається сенс надто детальної диференціації.

6. Практично загальновизнаною у кримінальному праві є позиція про необхідність структурного виділення та індексації окремих альтернативних ознак, що кваліфікують злочин. Дана пропозиція звичайно є не безпідставною, та виступає конкретизацією загального правила законодавчої техніки про недопустимість перевантаження простих речень «вишикуваними у ланцюжок» однорідними членами [51, с. 148]. Виокремлення ознак, що кваліфікують злочин, вибудовуватиме чітку структуру КК, і тим самим полегшуватиме користування ним. В свою чергу їх позначення дасть змогу відобразити кожен таку ознаку у

формулі кваліфікації. Як результат, така формула нестиме більше інформації про вчинений злочин, що безумовно допомагатиме як у правоохоронній діяльності, так і в науково-теоретичному вивченні відповідних проблем.

У кримінальних кодексах держав континентальної Європи, а також інших держав пострадянського простору, виокремлення ознак, що кваліфікують злочин, здійснюється за допомогою пунктів статей чи частин статей. Індиксація окремих ознак (груп ознак) здійснюється в межах статей чи частин статей за допомогою цифр або ж літер.

У тексті чинного КК України, виокремлення у окремі пункти та індиксація (в межах частини статті за допомогою цифри з дужкою) ознак, що кваліфікують злочин, були проведені лише в ч. 2 ст. 115. Загалом використаний в даній статті підхід видається прийнятним, і повинен бути застосованим в інших статтях Особливої частини КК України. Дотримуючись єдиного підходу до структуризації нормативного матеріалу, виокремлення та індиксація ознак, що кваліфікують злочин, повинна проводитися у всіх частинах статей, де регламентовано кваліфіковані склади злочинів, за винятком випадків наявності лише однієї такої ознаки.

Правила формулювання диспозицій норм про кваліфіковані склади злочину, в цілому, підпорядковані загальним правилам побудови речень, що утворюють нормативно-правові приписи. Особливості становлять відсильний, як правило, характер використаних конструкцій побудови та основний атрибут – ознаки, що кваліфікують злочин.

Використання відсильних конструкцій при побудові диспозицій норм про кваліфіковані склади злочину, прийом цілком допустимий, і навіть бажаний чи обов'язковий для використання, оскільки дає змогу істотно економити правовий матеріал без шкоди у бік зрозумілості. Про правила використання таких конструкцій мова йтиме при розробленні правил забезпечення логічних зв'язків норм про кваліфіковані склади злочину з іншими нормами.

Стосовно самих ознак, що кваліфікують злочин, особливу увагу слід приділити питанню формування їх переліку у диспозиції, адже у більшості

випадків, там передбачається не одна ознака. Враховуючи наявність єдиної санкції, вплив всіх ознак з такого переліку на типовий ступінь суспільної небезпеки злочину, в ідеалі, повинен бути однаковий. Звичайно на практиці досягти такого неможливо – навіть маючи можливість точно визначити вплив ознак на типовий ступінь суспільної небезпеки злочину, важко буде віднайти серед них ті, які матимуть однаковий вплив, а відтак для кожної ознаки необхідно буде конструювати окремий кваліфікований склад злочину та окрему санкцію. Окрім загромождження нормативного тексту та надмірної деталізації диференціації кримінальної відповідальності, це нічого не дасть, адже на суспільну небезпеку злочину впливає не тільки ознака, що кваліфікує злочин, але і ціла низка інших обставин, які розширюватимуть межі суспільної небезпеки злочину, і вимагатимуть від санкції доволі широкого діапазону покарання.

Очевидно, що певну довіру у призначенні справедливого покарання слід покладати і на суддів. Відтак у диспозиції, що регламентує кваліфікований склад злочину, можна перелічувати ознаки, які є схожими за відображуваним впливом на суспільну небезпеку злочину. При цьому, алгоритм регламентації кваліфікованого складу злочину, пропонується таким: визначаємо коло ознак, що плануються використати для диференціації кримінальної відповідальності; визначаємо міру впливу кожної з ознак на суспільну небезпеку злочину; визначаємось із кількістю кваліфікованих складів злочину, що планується регламентувати; розподіляємо ознаки на таку ж кількість груп, об'єднуючи в одній ознаки, максимально схожі за впливом на суспільну небезпеку відповідного злочину; конструюємо санкції, які за діапазоном покарань, будуть відповідати межах типової суспільної небезпеки, відображеної у сконструйованих складах злочину.

Самі ж ознаки, у диспозиції, повинні називатися у певному порядку, хоча як показує дослідження тексту КК України, на даний час вони розміщені хаотично. Застосування такого прийому в парі з індексацією кожної з ознак сприятиме досягненню високого рівня систематики у законодавстві про

кримінальну відповідальність, надаватиме тексту особливої оглядовості, та полегшуватиме користування ним.

О.М. Войтюк, досліджуючи проблему засобів посилювання покарання, дійшла до висновку, що перелік ознак, які кваліфікують злочин, у диспозиції слід формувати на основі пріоритету соціальних цінностей, що знаходяться під охороною кримінального законодавства і їх місця в ряді таких соціальних благ: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадська безпека, довкілля, конституційний устрій. Відповідно до цього, при переліченні ознак, що кваліфікують злочин, автор пропонує дотримуватись такого алгоритму: «а) стосовно двох або більше осіб; б) стосовно неповнолітнього (малолітнього); в) щодо жінки, яка завідомо для винного знаходиться в стані вагітності; г) щодо особи, яка завідомо для винного знаходиться в безпорадному стані; д) з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті чи ворожнечі щодо будь-якої соціальної групи; е) щодо особи або його близький у зв'язку зі здійсненням даною особою службової діяльності чи виконанням службового обов'язку [32, с. 16]. Пропозиція доволі цікава, однак перепона в тому, що наука на даному етапі не дійшла до єдності думки щодо пріоритету соціальних цінностей чи суспільних відносин, які охороняються кримінальним правом.

Можливість розміщення ознак, що кваліфікують злочин, у порядку зростання чи зниження впливу на суспільну небезпеку, на даному етапі, теж неможливе, оскільки існує реальна проблема визначення такої міри впливу. До того ж, розмістивши кілька ознак у одній диспозиції та передбачивши єдину санкцію, законодавець, по-суті, констатує однакову міру їх впливу на суспільну небезпеку.

Тому найбільш оптимальним видається традиційний у кримінально-правовій науці порядок розгляду ознак складу злочину – від потерпілого до ознак суб'єктивної сторони. Окрім теоретичної сторони обґрунтування такого варіанту, є й ще один позитивний момент для практики – використання такого

порядку даватиме чітку інформацію про вид ознаки за місцем у структурі складу злочину, а відтак, надаватиме і деяку інформацію про її зміст.

Правила забезпечення логічних зв'язків між нормами, що регламентують відповідальність за різновиди складу злочину. Дану групу правил доцільно розділити на дві підгрупи: правила забезпечення логічних зв'язків диспозицій та правила забезпечення логічних зв'язків санкцій.

Логіка побудови диспозицій, повинна розвиватися у двох напрямках.

По-перше, диспозиція, що регламентує кваліфікований склад певного злочину, повинна узгоджуватися із диспозицією, що регламентує основний склад даного злочину.

На попередніх етапах дослідження, було виявлено 3 способи конструювання диспозиції, що регламентують кваліфіковані склади злочину: повторення частини диспозиції, що регламентує основний склад злочину з подальшим переліченням ознак, що кваліфікують злочин; повторення назви злочину з подальшим переліченням ознак, що кваліфікують злочин; та використання відсильних конструкцій типів «ті самі дії», «ті самі діяння» із переліченням ознак, що кваліфікують злочин;

Повторення лише частини диспозиції, що регламентує основний склад злочину допустиме лише у випадку, якщо обов'язковість неназваних ознак складу злочину для кваліфікованого складу є очевидною, тобто чітко впливає із диспозиції. Такий спосіб використаний у статтях 310 та 327 КК України, при чому в першому випадку, як видається, невдало. Ч. 2 ст. 310 КК України передбачає відповідальність за «незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 цього Кодексу, або вчинені за попередньою змовою групою осіб з метою збуту...». Мінімальний розмір предмета злочину – 100 рослин снотворного маку та 10 рослин конопель, із такого формулювання диспозиції, не впливає, і якщо трактувати зазначену норму дослівно, особа підлягає більш суворій кримінальній

відповідальності не залежно від наявності вказаних розмірів предмета цього злочину.

Встановлення логічного зв'язку диспозиції, що регламентує кваліфікований склад злочину з диспозицією, яка регламентує основний склад способом повторення назви злочину, вимагає зазначення повної назви, оскільки будь-які упущення можуть привести до проблем із тлумаченням та застосуванням відповідної норми.

Використання відсильних конструкцій і справді є ефективним способом економії правового матеріалу при конструюванні кваліфікованих складів злочину, однак із ними пов'язані, мабуть, і найбільші проблеми.

Як слушно зазначає О. І. Рарог, доцільно використовувати лише такі законодавчі конструкції, які б виключали неоднозначність тлумачення, полегшували б процес кваліфікації, сприяли б досягненню одноманітності у суддівській практиці і максимально обмежували волю судді [159]. В частині конструювання кваліфікованих складів злочинів, найголовніше, щоб використані конструкції давали чітке та однозначне посилання на ознаки, які, окрім перелічених ознак, що кваліфікують злочин, теж виступатимуть обов'язковими для конкретного кваліфікованого складу злочину. На наше переконання, кваліфікований склад злочину повинен охоплювати всі ознаки основного складу (за винятком ознак, які конкретизуються), а відтак словесна конструкція повинна забезпечувати посилання на всі ці ознаки у будь-якому випадку.

У КК України, більше трьохсот кваліфікованих складів злочину сконструйовані за допомогою відсильних конструкцій «та сама дія...», «ті самі дії...», «те саме діяння...», та «ті самі діяння...», «дія, передбачена...», «дії, передбачені...», «діяння, передбачене» та «діяння, передбачені».

Попри значну роль таких конструкцій у забезпеченні стислості обсягу правового матеріалу, їх використання викликає критику у плані вищенаведених положень.

В цілях більш детального уявлення про суть проблеми, можна навести деякі результати вивчення судової практики у кримінальних справах. Так було

вивчено ряд вироків за ч. 2 ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна» за ознаками вчинення даного злочину шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, та за частинами 2 та 3 ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав», за ознаками вчинення даного злочину повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою та службовою особою з використанням службового становища. Обов'язковою ознакою основного складу першого з названих злочинів є шкода у великих розмірах, а другого – матеріальна шкода у значному розмірі. Для конструювання кваліфікованих складів обох злочинів, законодавець використав відсильні конструкції.

Дослідженням виявлено, що при умисному знищенні або пошкодженні чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, на розмір заподіяної шкоди судді, як правило, не зважають, а відтак кваліфікують такі діяння навіть і при відсутності шкоди у великих розмірах [48]. Наприклад вироком Старосамбірського районного суду Львівської області двох осіб було засуджено за ч. 2 ст. 194 КК України як за умисне пошкодження чужого майна шляхом підпалу в ситуації підпалу мотоцикла із заподіянням матеріальної шкоди на загальну суму 1026,64 гривні [30]. Вироком Тетіївського районного суду Київської області особу було засуджено за ч. 2 ст. 194 КК України за знищення шляхом підпалу 150 тюків соломи, вартістю 7 гривень кожен [31]. Вироком Личаківського районного суду м. Львова особу було засуджено з такою ж кваліфікацією за пошкодження будинку шляхом підпалу на загальну суму 45000 гривень (великий розмір на момент вчинення злочину становив 152250 гривень і більше) [28].

Із порушенням авторського та суміжних прав, ситуація протилежна – у всіх вивчених вироках [48], особи засуджуються за порушення таких прав, вчинене повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи службовою особою, з використанням службового становища, лише якщо такими діями спричинено шкоду у значному розмірі.

Із наведеного виникає запитання, що ж спричинило таку двозначність судової практики щодо тлумачення змісту диспозицій статей, побудованих за допомогою однієї і тієї ж юридичної конструкції. Причиною видається насамперед те, що законодавець не визначив зміст та обсяг понять «дія» та «діяння», використаних для побудови диспозиції.

Відомо на загал, що у кримінально правовій доктрині даним поняттям надають різного значення. В одних випадках під дією чи діянням розуміють злочин як такий (назвемо широким значенням), адже згідно ч.1 ст. 11 КК України, злочин – це передбачене КК України суспільно-небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину [10, с. 118]. Відтак, якщо розуміти поняття «діяння» та «дія» у широкому значення, правильною видається позиція судів, відображена при розгляді справ про порушення авторського і суміжних прав. В інших випадках, під поняттями «діяння» та «дія», розуміють однойменні ознаки об'єктивної сторони складу злочину [10, с. 118] (назвемо буквальним значенням). Звичайно, більшість елементів складу злочину безпосередньо у диспозиції статті про основний склад злочину, не вказується, проте її зміст здебільшого не обмежується і називанням лише діяння. У диспозиції статті часто описуються такі ознаки складу злочину як суспільно-небезпечні наслідки діяння (у матеріальних складах злочинів), потерпілий та предмет злочину, місце, спосіб, обставини його вчинення, суб'єкт злочину, мотиви та мета злочину тощо. В якості прикладу можна навести статтю 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. Диспозиція частини першої цієї статті звучить «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій». Із наведеного тексту випливає, що визначальною у першій формі цього злочину є мета. Крім цього, передбачається форма умислу. Власне така ознака складу злочину як діяння, не отримала своєї конкретизації. Проте незважаючи на це, при формулюванні диспозиції, що регламентує кваліфікований склад злочину, використано конструкцію «ті самі дії».

Якщо ж розуміти поняття «діяння» та «дія» у буквальному значенні, то використання при конструюванні диспозиції статті відсильних словесних конструкцій типу «ті самі діяння» та «діяння, передбачені частиною ... цієї статті» фактично виводить всі інші ознаки складу злочину, на який звернене посилання, за межі конструйованого складу злочину. З такої позиції правильною видається судова практика щодо умисного знищення або пошкодження чужого майна.

Отже, виходячи із букви закону, обидві позиції судової практики щодо трактування аналізованих відсильних конструкцій, є цілком правомірними, адже використання термінів «дія» та «діяння» дозволяє неоднозначне тлумачення.

Враховуючи сказане, для встановлення чіткого логічного зв'язку між диспозицією, що регламентує кваліфікований склад злочину і диспозицією, яка регламентує основний склад, при використанні відсильних конструкцій, від термінів «дія» та «діяння», або слід відмовитись, або ж дати їм легальне визначення в тексті самого КК.

Альтернативою існуючій формі посилання, можуть служити словосполучення «такий самий злочин», «злочин, передбачений частинами... цієї статті» та їх відповідні варіації.

По-друге, повинні узгоджуватися диспозиції, що регламентують кваліфіковані склади однорідних злочинів та складів які співвідносяться між собою як загальний та спеціальний. Якщо законодавець вважає за необхідне поряд із загальним виділити спеціальний склад злочину, то відповідальність за такий «спеціальний» злочин, повинна диференціюватися аналогічно як за загальною нормою, за винятком ознак, які для злочинну зі спеціальним складом не будуть характерні, та ознак, характерних лише для такого складу. Зазначимо, що такий підхід у чинному кримінальному законодавстві здебільшого дотримано. Інша справа зі складами однорідних злочинів. КК України регламентує чимало злочинів, які відрізняються один від одного лише родовим об'єктом (оскільки передбачені різними Розділами КК) та предметом чи потерпілим, способом вчинення, а інколи деякими іншими ознаками. Зокрема

чимало статей чинного КК України присвячені відповідальності за умисне знищення чи пошкодження певних об'єктів – чужого майна (ст. 19), виборчої скриньки з бюлетенями (ст. 158), виборчої документації та документів референдуму (ст. 158-2), релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178), релігійних святинь (ст. 179), об'єктів рослинного світу (ст. 245), територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252), об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1), об'єктів культурної спадщини (ст. 298), документів Національного архівного фонду (ст. 298-1), майна працівника правоохоронного органу, журналіста, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок і їх родичів (ст. 347, 352), офіційних документів, штампів та печаток (ст. 357), майна судді чи народного засідателя, захисника чи представника особи (ст. 378, 399), майна, на яке накладено арешт, яке описано, підлягає конфіскації за рішенням суду, яке набрало законної сили (ст. 388), військового майна (ст. 411). Очевидно при диференціації відповідальності за перелічені злочини, шляхом використання ознак, що кваліфікують злочин, теж слід дотримуватись правила, зазначеного вище щодо спеціальних складів злочину. На жаль такий підхід у чинному законодавстві використано далеко не завжди, що в свою чергу створює ряд проблем при кваліфікації. Неодноразово названим в науковій літературі прикладом даної проблеми є стаття 178 КК України, що встановлює відповідальність за пошкодження чи зруйнування релігійної споруди чи культового будинку. Виділивши даний склад злочину, законодавець його не диференціював, передбачивши максимальне покарання рівне максимальному покаранню за основний склад умисного знищення чи пошкодження майна. Звідси виникає питання як саме кваліфікувати знищення чи пошкодження релігійної споруди загальнонебезпечним способом, чи якщо це заподіяло шкоди в особливо-великому розмірі.

Особливої уваги заслуговує проблема побудови санкцій, що відповідають кваліфікованому складу злочину (під санкцією в даному випадку розуміється санкція статті закону про кримінальну відповідальність [72]). Ознаки, що

кваліфікують злочин, виступають лише засобом диференціації кримінальної відповідальності. Результат диференціації відповідальності проявляється у новій санкції, відмінній від санкції, що відповідає основному складу злочину.

Формальний аспект побудови санкцій, що відповідають кваліфікованим складам злочину повністю підпорядкований загальним правилам конструювання санкцій. Тому розглядатиметься саме змістовно-логічний аспект, адже, з однієї сторони, санкція норми про кваліфікований склад злочину, повинна знаходитись у чіткому логічному зв'язку із диспозицією такої норми, в основі чого лежить адекватність відображення санкцією типових меж суспільної небезпеки злочинів, а з іншої, зазначена санкція повинна перебувати у логічному зв'язку із санкцією, що відповідає основному складу, а на загальному рівні – із системою санкцій законодавства про кримінальну відповідальність взагалі.

Власне адекватне відображення ступеня суспільної небезпеки і виконує роль вихідного положення при конструюванні санкцій, відповідних як основним так і кваліфікованим складам злочину. На жаль, у кримінально-правовій науці теорія побудови санкцій досі залишається не розробленою, а в практиці законотворчості досі немає єдиного підходу до їх конструювання. Більшість наукових досліджень санкцій пропонують лише їх зміну, однак не визначають самих критеріїв їх визначення. В науковій літературі домінує думка що по-іншому ніж умоглядним способом визначити межі санкції не вдасться [140, с. 249].

Питання розробки таких критеріїв визначається лише на стадії порушення проблеми. З іншої ж сторони, ще у 70-х роках ХХ століття, радянськими вченими було проведено ряд досліджень, присвячених використанню математичних методів для конструювання санкцій (і відповідно для визначення ступеня суспільної небезпеки злочину), хоч і подальшого розвитку вони не отримали.

В умовах сучасного розвитку математичних технологій та електронно-обчислювальної техніки, таких підхід видається особливо перспективним. Як слушно зауважує М.І. Хавронюк, до критеріїв, за якими визначається ступінь

суспільної небезпеки тих чи інших діянь, належать сутнісні характеристики конкретних ознак складу злочину [227]. Відтак для оптимального конструювання санкцій, слід кожній із ознак складу злочину (у окремих випадках, можливо і поєднанню ознак), на основі методу експертних оцінок та вивчення громадської думки, слід надати числового еквіваленту суспільної небезпеки, та створити на основі цих даних комп'ютерну математичну модель складу злочину, яка б передбачала ряд обчислювальних операцій із зазначеними еквівалентами. В результаті, задавши певний набір ознак, ми б отримували певний числовий показник ступеня суспільної небезпеки. Розробивши шкалу співвідношення такого ступеня і міри покарання, можна було б забезпечити єдиний для всього КК підхід до визначення меж типового покарання. Таким чином можна було б забезпечити принаймні відносну адекватність відображення санкцією ступеня суспільної небезпеки злочину, та встановити обґрунтовані співвідношення між санкціями різних норм.

За існуючої ситуації можливим є конструювання санкцій норм про кваліфіковані склади злочину, на основі норм, що регламентують основні склади злочину, та схожих норм про кваліфіковані склади.

Визначаючи критерії відбору обставин вчинення злочину для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, одним з таких називався обов'язковість істотної зміни обставиною ступеня суспільної небезпеки злочину. Відтак якщо має місце така зміна, обов'язково повинні змінюватись і види та (або) розміри передбаченого покарання. Зміна санкції, у порівнянні з санкцією, передбаченою за злочини з основним складом, може відбуватись у трьох напрямках – зміна виду санкції, зміна видів покарання, та зміна розміру (розмірів) покарання.

Зміна виду санкції може відбуватись лише із альтернативної на безальтернативну та із простої на кумулятивну, або ж навпаки, якщо йде мова про зниження ступеня суспільної небезпеки. Безальтернативну санкцію доцільно використовувати лише у випадку, якщо відповідно до типового ступеня суспільної небезпеки злочину з кваліфікованим складом адекватним (тобто

соціально справедливим) буде лише покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Зміна видів покарання при конструюванні санкцій для кваліфікованих складів злочину може відбуватися як шляхом упущення одного чи кількох видів покарання, передбачених санкцією, що відповідає основному складу, так і передбачення нового виду, або ж поєднанням цих двох способів. З цього приводу Т.А. Леснієвські-Костарева зазначає, що врахування ступеня впливу ознак, що кваліфікують злочин, на вид покарання, як правило повинно обмежуватися змінами в межах одного виду вгору чи вниз по переліку покарань за злочин з основним складом [111, с. 353]. До критики такого підходу схиляють наступні обставини. По-перше, система покарань передбачає такі види, різниця суворості яких мінімальна. По-друге, різні види покарань, мають різні діапазони суворості, що дає законодавцю різні можливості варіювати самими розмірами покарання. По-третє, зміна типового ступеня суспільної небезпеки злочину з кваліфікованим складом, у порівнянні з основним, у різних випадках відбувається неоднаково, що вимагає і неоднакової зміни виду покарання. Враховуючи сказане, встановити єдиний для всієї сукупності норм про кваліфіковані склади злочину порядок зміни видів покарань у порівнянні з нормами про основний склад злочину, неможливо.

Найскладнішим, і одночасно чи не найважливішим моментом визначення санкції, адекватної типовому рівню суспільної небезпеки відображеному у кваліфікованому складі злочину, є правильне визначення зміни розміру покарання, особливо у виді позбавлення волі. З цього приводу в літературі висловлювалися деякі міркування. Так неодноразово пропонувалася ступенева побудова санкцій – коли верхня межа санкції за злочини з основним складом одночасно становитиме нижню межу санкції за злочини з кваліфікованим складом [17; 42, с. 142], в тому числі пропонувалося встановлювати межі санкції, відповідно до категорії злочину [17]. З таким способом конструювання санкцій не можна погодитись. Найперше, очевидним є той факт, що як основний так і кваліфікований склади злочину відображають не конкретну величину суспільної

небезпеки, а її діапазон, що визначається типовими проявами того чи іншого складу злочину у злочинах, які вчиняються. Зважаючи на різноманітність фактичних проявів основного та кваліфікованого складів злочину логічно припустити, що суспільна небезпека, відображена в них, у певній частині може співпадати. Виходячи із взятого за основу положення про адекватне відображення санкцією типового ступеня суспільної небезпеки злочину, покарання (санкції), передбачені за вчинення злочину з основним та з кваліфікованим теж повинні частково співпадати.

З іншої сторони, межі суспільної небезпеки, відображені в кваліфікованому складі злочину, виходячи із сутності ознак, що кваліфікують злочин, істотно відрізняються від таких меж, відображених у основному складі. Відтак санкція, створена для кваліфікованого складу злочину, повинна так само відрізнятися від санкції, що відповідає основному складу, при чому обов'язково як мінімальною, так і максимальною межею. Якщо говорити про кваліфіковані склади злочину з підвищеним ступенем суспільної небезпеки, то різниця нижніх меж зазначених санкцій повинна відповідати мінімальному впливу ознак, що кваліфікують злочин, на злочин, а різниця верхніх меж – їх максимальний вплив на суспільну небезпеку (у випадку складу злочину зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, ситуація протилежна). З цього випливає ще один цікавий факт – при правильному конструюванні санкцій з врахуванням впливу ознак, що кваліфікують злочин, діапазон санкції, що відповідає кваліфікованому складу злочину завжди повинен бути більшим, у порівнянні з санкцією, що відповідає основному складу, оскільки діапазон впливу на суспільну небезпеку злочину самих ознак, що кваліфікують злочин, розширює діапазон суспільної небезпеки, закладений у основному складі. Відтак це ще один аспект логічної відповідності санкції і диспозиції та одночасно санкції норми про кваліфікований склад і санкції норми про основний склад злочину.

Із вищезазначеного також випливає, що фактичне збільшення мінімуму покарання, завжди повинне бути меншим фактичному збільшенню його

максимуму (із складами зі зниженим ступенем суспільної небезпеки, ситуація протилежна).

На основі вищевикладеного стосовно санкцій, можна виділити ряд спеціальних положень, яких слід дотримуватись в цілях забезпечення логіки побудови санкцій норм про кваліфіковані склади злочину.

1. Визначення виду такої санкції, видів та розмірів покарань повинно базуватися на санкції, що відповідає основному складу злочину.

2. Визначення виду санкції, видів та розмірів покарань повинно узгоджуватися із такими ж санкціями, що відповідають однорідним та спеціальним складам злочину. Зокрема, у зв'язку з включенням в схожі за елементами та суспільною небезпекою склади злочину однакового набору ознак, що кваліфікують злочин, зміна суворості санкції повинна відбуватися у відносно однаковій пропорції.

3. Змінюватись обов'язково повинні як нижні, так і верхні межі санкції

4. Неприпустимий розрив між можливим покаранням за вчинення злочину з основним (або ж базовим кваліфікованим) та з кваліфікованим складом. Найбільш вірним буде часткове накладення таких покарань одне на одне.

5. Межі санкції, що відповідає кваліфікованому складу злочину повинні бути ширшими за межі санкції норми про основний склад.

На жаль в чинному КК України дані положення дуже часто не витримані, що й істотно відображається на його якості.

Отже законодавча техніка диференціації кримінальної відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, має свої особливості, насамперед, при структуризації нормативного матеріалу, формулюванні тексту диспозицій, встановленні логічних зв'язків між правовими нормами. Розроблені правила враховують ці особливості, і їх дотримання, на наше переконання, повинно істотно покращити якість законодавчого закріплення цих ознак.

3.3 Шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність в частині використання ознак, що кваліфікують злочин

Наступним та завершальним логічним етапом нашого дослідження буде формулювання пропозицій щодо удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин, в українському законодавстві про кримінальну відповідальність. При цьому доцільно виділяти два напрями: реформування Загальної частини та реформування Особливої частини.

Регламентация системи ознак, що кваліфікують злочин, у Загальній частині чинного КК України представлена лише у вигляді дефініцій понять службової особи, групи осіб, групи осіб за попередньою змовою, організованої групи, повторності злочинів, перевищення меж необхідної оборони та перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, які використовуються як ознаки, що кваліфікують злочин, а також у вигляді визначення обсягу поняття судимість, яке використано при конструюванні ряду таких ознак. Сюди можна віднести також положення про недопустимість врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, якщо такі передбачені у статті Особливої частини як ознаки, що впливають на кваліфікацію злочину (тобто в тому числі і ознаки, що кваліфікують злочин).

На наше переконання, сформоване на попередніх етапах дослідження, в цілях регламентації системи ознак, що кваліфікують злочин, Загальна частина законодавства про кримінальну відповідальність, може і повинна бути використана значно більше.

В ході аналізу КК України виявлено, що деякі з ознак, використовуються доволі часто. Більше того, виходячи з їх змісту, ці ознаки можна використати для диференціації кримінальної відповідальності ще ширше. Зокрема, чимало критики висловлюється з приводу того, чому в одному випадку відповідальність за тією чи іншою ознакою диференціюється, а в іншому – ні. До прикладу, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою чи організованою групою, завжди істотно підвищує його суспільну небезпеку

(мова, звичайно, йде лише про умисні злочини, оскільки тільки тут можлива співучасть), тому обґрунтувати, чому в одних випадках такі обставини регламентовані у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, а в інших, можуть бути враховані лише при індивідуалізації кримінальної відповідальності, неможливо. І справді, якщо ознака істотно впливає на ступінь суспільної небезпеки практично всіх злочинів, чи злочинів певної групи, то логічно, щоб вона диференціювала відповідальність за всі ці злочини.

Реалізація цього положення в Особливій частині, значно розширила б її межі. Тому, зважаючи на загальний характер таких ознак, підтримується позиція щодо регламентації деяких ознак, що кваліфікують злочин, у Загальній частині КК України на зразок інших «загальних» засобів диференціації кримінальної відповідальності, і саме це вкладається в основу пропозицій щодо її реформування.

Реалізація цієї пропозиції вбачається одночасно в двох напрямках. З однієї сторони, система ознак, що кваліфікують злочин, як зазначає Т.О. Леснієвські-Костарева, утворення функціональне [111, с. 231], а відтак правовий матеріал може бути розподілений між предметними інститутами, регламентованими Загальною частиною. З іншого боку, не обійтись і без створення окремих структурних одиниць, оскільки не всі необхідні інститути належним чином регламентовані та структурно виділені.

Першою структурною одиницею, пропонується розділ «Кримінальна відповідальність та її підстава», розміщений перед розділом «Звільнення від кримінальної відповідальності». У пропонованому структурному елементі регламентувалися б підстава кримінальної відповідальності, поняття та види складу злочину, поняття основного та кваліфікованого складу злочину, перелік ознак, що кваліфікують злочин, та деякі правила кваліфікації злочинів.

Другою структурною одиницею пропонується розділ «Диференціація покарання», який би об'єднував норми про диференціацію покарання, пов'язану зі зміною меж санкцій: при незакінченому злочині, при співучасті, при наявності обставин, що пом'якшують покарання, а також, що стосується

вже нашого дослідження – у зв'язку з наявністю загальних ознак, що кваліфікують злочин. Даний розділ слідувало б розмістити перед розділом «Призначення покарання», адже диференціація відповідальності передуює її індивідуалізації.

Легальне визначення кваліфікованого складу злочину потрібне, насамперед, для правильного вирішення питання про кваліфікацію відповідних злочинів. Воно повинно бути лаконічним і, одночасно, давати можливість однозначно виявити такий склад злочину. На основі результатів проведеного дослідження пропонується дефініція наступного змісту: «кваліфікованим є склад злочину, що містить всі ознаки основного складу злочину, і окрім цього, одну чи декілька додаткових ознак, та якому відповідає окрема, більш чи менш суворая санкція. Кваліфікованим слід визнавати також і склад злочину, в основі виокремлення якого лежить конкретизація однієї чи декількох ознак основного».

Стосовно переліку ознак, в Загальній частині КК України може бути регламентована диференціація кримінальної відповідальності при вчиненні злочину щодо двох і більше осіб, неповнолітнього та малолітнього, значних, великих і особливо великих розмірах предмета злочину, та шкоди, спричиненої злочином, при повторному вчиненні злочину, в тому числі і за наявності судимості за такий злочин, вчиненні злочину групою осіб, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою, вчиненні злочину службовою особою з використанням свого службового становища. Дані ознаки зі всієї сукупності відібрано на основі поширеного використання у тексті чинного КК України, істотного впливу на суспільну небезпеку значної частини злочинів, група яких може бути чітко визначена, та відносної однаковості міри впливу на суспільну небезпеку різних злочинів у пропорційному відношенні.

Визначимо коло злочинів, для диференціації відповідальності за які можуть бути використані відібрані ознаки.

Множинність потерпілих, за чинним КК України (вчинення злочину «щодо двох чи більше осіб» та «щодо кількох осіб»), виступає ознакою, що

кваліфікує злочин, якщо об'єктивна сторона основного складу злочину полягає у застосуванні насильства, спричиненні шкоди життю чи здоров'ю особи, втягуванні особи у вчинення злочину чи вчинення інших протизаконних дій (у вчинення терористичного акту, заняття проституцією, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, застосування допінгу). Винятки становлять ст. 149 КК України, в якій криміналізовано торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, ст. 150 КК України, де мова йде про використання праці дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, ст. 169 КК України, що передбачає відповідальність за незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння), та ст. 332 КК України, де криміналізовано незаконне переправлення осіб через державний кордон України.

Загалом, з такою позицією законодавця можна погодитись. Істотна різниця в суспільній небезпеці злочину, коли винним застосовується насильство або заподіюється шкода здоров'ю одному потерпілому, та коли двом чи більше, є очевидною, навіть виходячи із того, що людина, її життя і здоров'я, фізична та психічна недоторканість повинні бути найвищою цінністю у суспільстві. Така ж ситуація і зі злочинами, пов'язаними з втягнення особи в протизаконну діяльність – небезпека заняття протизаконною діяльністю одного члена суспільства і двох чи більше, звичайно що істотно відрізняються, а відтак істотно відрізняється і небезпека втягнення в таку діяльність залежно від кількості втягнених осіб.

Інша ж справа зі злочинами, пов'язаними із заподіянням особі шкоди, що має матеріальний вимір. Тут відповідальність повинна диференціюватися залежно не від кількості потерпілих, а від розміру шкоди, адже очевидно, що суспільна небезпека певного злочину, якщо ним заподіяна шкода одній особі в розмірі, наприклад, 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян буде більшою, ніж суспільна небезпека такого ж злочину, якщо ним заподіяна шкода одночасно, наприклад, трьох особам, в розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян кожному.

Враховуючи вищезазначене, множинність потерпілих, в Загальній частині, у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин, слідувало б регламентувати лише для злочинів, що полягають у застосуванні насильства, заподіянні шкоди життю чи здоров'ю потерпілого, та злочинів, пов'язаних із втягненням осіб в протизаконну діяльність. При цьому, за об'єктивної потреби регламентувати множинність потерпілих як ознаку, що кваліфікує окремі злочини не із вищеназваної категорії, можна використати текст Особливої частини. Також зазначимо, що аналізовану ознаку можна використовувати для диференціації відповідальності як за умисні, так і за необережні злочини (мова йде про злочини, пов'язані із необережним заподіянням шкоди життю і здоров'ю).

Аналогічним чином можна диференціювати кримінальну відповідальність при вчиненні злочину щодо малолітнього та неповнолітнього. Підвищення суспільної небезпеки злочину цими обставинами обумовлене віковими особливостями людини, яка ще повною мірою не розвинулася фізіологічно, що визначає знижену здатність особи чинити опір насильницьким діям, психологічно, що визначає підвищену травматичність психіки за результатами заподіяння шкоди здоров'ю чи насильницьких дій, а також розумово та у вольовій сфері, що знижує здатність особи робити правильний життєвий вибір, і тим самим не піддаватися втягуванню у різного роду протиправну чи антигромадську поведінку. Як і множинність потерпілих, за необхідності, дані ознаки можуть бути регламентовані в Особливій частині і при диференціації кримінальної відповідальності за інші злочини.

Значний, великий та особливо великий розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочинцем, як ознаки, що кваліфікують злочин, у КК України використані разом 93 рази, з них значний розмір – 14 разів, великий – 48 разів та особливо великий – 31 рази. Як видно вже з наведених даних, системність використання цих ознак вкрай низька: в одних випадках, для диференціації відповідальності використано лише значний розмір (статті 361, 362, 363-1 КК України), в других – лише великий (статті 192, 203-1, 265 КК України) чи особливо великий (статті 194, 210 та 211 КК України), в третіх – має місце

використання двох чи, рідше, всіх трьох розмірів (статті 110-2, 185, 209 КК України). Передбачивши ці ознаки в Загальній частині КК України, отримаємо можливість системно та детально (виділяючи три ступені) диференціювати відповідальність за кожен злочин, на який поширювалися б зазначені ознаки.

За КК України, значний, великий та особливо великий розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином, як ознаки, що кваліфікують злочин, регламентуються у випадках, коли обов'язковою ознакою основного складу злочину виступає предмет, що може мати різне кількісне значення (не лише в грошовому еквіваленті), а також коли для злочину характерне заподіяння майнової шкоди, причому незалежно від форми вини. Саме для такого кола злочинів відповідні ознаки і слідувало б регламентувати в Загальній частині.

Повторність, в тому числі і пов'язана з попередньою судимістю за такий злочин, за КК України, виступають в ролі ознак, що кваліфікують злочин, лише в умисних злочинах, а в окремих випадках – у злочинах, що можуть вчинятися як з умислом, так і з необережності (статті 240, 320, 333 та стаття 133). Розробляючи критерії відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, доводилося обґрунтовувати доцільність використання зазначених ознак з погляду їх зв'язку із процесом вчинення злочину, та істотності впливу на суспільну небезпеку злочину. В основі цього обґрунтування лежала теза про те, що вчинення конкретного злочину вдруге та наступні рази свідчить про вироблення в особи «майстерності» із вчинення цього злочину, що відображається у швидшому та легшому досягненні злочинного результату, та, як правило, у більш суспільно-небезпечних наслідках такого злочину. Одтак зазначене стосується виключно умисного злочину. Сказати про безумовне зростання суспільної небезпеки повторного необережного злочину складно. Деяке зростання можна констатувати лише при попередній засудженості особи за аналогічний злочин, оскільки це говорить про невиправлення особи і високу ймовірність вчинення злочину у майбутньому. Однак ці обставини, як видається, достатньо враховувати в

процесі індивідуалізації кримінальної відповідальності, в межах санкції норми про основний склад злочину.

Враховуючи наведене вище, перенісши аналізовані ознаки в Загальну частину, доцільно обумовити їх інкримінування лише випадками вчинення умисного злочину.

Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, та організованою групою можуть бути використані як ознаки, що кваліфікують злочин, стосовно всіх категорій умисних злочинів, за винятком тих, що вчиняються лише такими групами (якщо група осіб, за попередньою змовою група осіб, організована група чи злочинна організація виступають обов'язковою ознакою складу злочину, наприклад у статтях 257, 260, 293 КК України тощо). В цілях уникнення різнотлумачень, при їх регламентації в Загальній частині, це слід обумовити безпосередньо у тексті закону. Обґрунтування допустимості використання цих ознак для диференціації кримінальної відповідальності, практично тотожне обґрунтуванню використання для цих цілей повторності: діючи групою осіб значно легше досягнути злочинного результату, наслідки злочину стають, здебільшого, більш шкідливими, а протидія таким злочинам – ускладненою. Регламентувати у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин його вчинення злочинною організацією не пропонується, так як сама участь в ній, згідно з КК України, є злочином, і цим достатньо відображена вся додаткова суспільна небезпека відповідної обставини. Хоча і не заперечуємо, що відмовитись від такої норми теж можна, регламентувавши відповідну обставину у вигляді ознаки, що кваліфікує злочин.

Вчинення злочину службовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем, як ознака, що кваліфікує злочин, на даний час, на практиці утворює випадки так званого складеного злочину – коли як один злочин трактується зловживання владою чи службовим становищем, відповідальність за що передбачена статтями 364 чи 364-1 КК України та інший злочин. Однак кримінальна відповідальність відповідно до цих статей настає лише у випадку заподіяння такими діяннями істотної шкоди (матеріальний

варіант якої визначений безпосередньо в законі, і є доволі великим). Якщо ж такої шкоди заподіяно не буде, при відсутності відповідної ознаки, що кваліфікує злочин, суспільна небезпека злочину, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (а така, на наше переконання є істотно вищою), не буде повністю врахована при притягненні до кримінальної відповідальності. Тому використання цієї ознаки, на відміну від деяких інших, що зумовлюють існування складеного злочину, є доцільним.

Пов'язувати інкримінування даної ознаки із певною категорією злочинів є недоцільно, оскільки якщо той чи інший злочин може вчинитися шляхом зловживання службовим становищем, то за наявності даної обставини, він завжди буде більш суспільно-небезпечним (суспільну небезпеку, в даному випадку, підвищують, насамперед, більші можливості щодо його вчинення).

Окрім цього, регламентування даної ознаки як загальної для всієї сукупності злочинів, передбачених КК України та вдале визначення міри пов'язаного з нею впливу на ступінь суспільної небезпеки, дасть можливість відмовитися від окремих складів злочину «зловживання владою або службовим становищем» та «зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», оскільки видається, що такі зловживання можуть визнаватися злочинними тільки тоді, коли полягають у вчиненні конкретного злочину.

Окремої уваги, в розрізі даного дослідження потребує питання регламентації обсягу ознак значні, великі та особливо великі розміри предмета злочину та шкоди, заподіяної злочином. В літературі висловлювалося чимало зауважень з приводу того що поняттям значні, великі чи особливо великі розміри у різних статтях надається різного значення. Зокрема Д.С. Азаров та А.В. Калущ визначають такий стан речей як безспірний недолік змісту ознак, що кваліфікують злочин [6], М.І. Ковальов говорить про необхідність встановлення однакової суми наслідків для понять «великі» та «особливо великі розміри» [76]. Спробуємо розібратись чи справді кожному із зазначених розмірів може бути надане єдине для всього КК України кількісне значення.

Загалом КК України використовує чотири види розмірів: істотний, значний, великий та особливо великий. Згідно ч. 2 ст. 11 КК України, злочином є лише діяння, яке заподіяло істотну шкоду, або могло заподіяти таку шкоду. Звідси випливає, що основному складу злочину повинен відповідати лише істотний розмір шкоди, тобто той мінімальний розмір шкоди, за якого можна говорити про наявність злочину взагалі. Дане положення, за аналогією, можна застосувати і щодо розміру предмета злочину, адже він, в основному, і визначає розмір заподіяної шкоди чи шкоди, яка могла бути заподіяна. Звичайно, такий істотний розмір для кожного злочину буде іншим, адже, наприклад, мінімальний розмір шкоди при крадіжці, без сумніву, повинен бути значно меншим такого розміру при знищенні чи пошкодженні майна, або ж ухиленні від сплати податків чи інших обов'язкових платежів. Якщо неможливо встановити єдине для всіх складів злочину значення істотного розміру, то за логікою, не можна уніфікувати і значення значного, великого та особливо великого розмірів, адже воно теж повинно залежати від конкретного злочину.

Перевіримо дане твердження з іншого боку. За основу візьмемо положення, що обсяг поняття є похідним від змісту поняття, а не навпаки. Враховуючи це, конкретне кількісне значення того чи іншого розміру повинно визначатися змістом поняття цього розміру. Поняття значний, великий чи особливо великий розмір за змістом є відносними, а відтак, той чи інший конкретний розмір може бути визнаний таким лише відносно іншого розміру. Вбачаються два логічно можливі варіанти трактування змісту понять зазначених розмірів заподіяної шкоди чи розмірів предмета злочину.

Розмір заподіяної шкоди, по-перше, може бути визнаний значним великим чи особливо великим, якщо він є таким для потерпілої сторони. Таке бачення значного, великого чи особливо великого розмірів не дозволяє взагалі законодавчо визначити ці поняття через конкретну кількість, адже для кожної особи (як фізичної так і юридичної), яка виступатиме в ролі потерпілої сторони, той чи інший розмір шкоди оцінюватиметься по-різному, що залежатиме від

майнового становища. За такого підходу поняття значного, великого та особливо великого розміру залишаться винятково оціночними.

По-друге, значним, великим чи особливо великим може бути названий розмір як заподіяної шкоди, так і предмету злочину, що є таким у структурі всієї сукупності фактів вчинення того чи іншого злочину (тобто в межах сукупності всіх випадків вчинення певного злочину, такий розмір можна назвати значним, великим чи особливо великим). За такого підходу, зазначені розміри можуть бути законодавчо визначені, однак окремо щодо кожного виду злочину. Для різних видів злочинів характерним буде різне середнє значення предмета злочину чи заподіяної ним шкоди, а відтак уніфікувати значення значного, великого та особливо великого розмірів, за такого підходу, теж неможливо.

Враховуючи висловлену позицію про максимально можливе зменшення кількості оціночних понять у системі ознак, що кваліфікують злочин, усталену позицію законотворчої практики щодо визначення понять значного, великого та особливо великого розміру безпосередньо в тексті КК України, конституційне положення про рівність всіх форм власності, і найголовніше, думку про несправедливість диференціації кримінальної відповідальності винятково залежно від матеріального становища потерпілого, правильним видається використати саме другий підхід до трактування змісту зазначених понять. Тут же зазначимо, що за такого підходу, диференціювати значення розмірів залежно від виду особи, що виступає в ролі потерпілої сторони (фізична особа, чи юридична особа), що в одному випадку передбачено КК України (ст.205 КК України), немає потреби.

Виходячи з наведеного, при регламентації значного, великого та особливо великого розмірів предмета злочину та шкоди заподіяної злочином, як загальних ознак, що кваліфікують злочин, у Загальній частині, відповідні поняття обов'язково слід визначати стосовно кожного складу злочину окремо. Видається доцільним запропонувати лише методику такого визначення, адже саме визначення за обсягом роботи, вимагає окремого дослідження.

Для цього слід здійснити аналіз сукупності фактів вчинення кожного зі злочинів, для яких характерним є наявність предмета, що має кількісний вираз та матеріальної шкоди (з погляду теорії великих чисел, достатнім буде аналіз частини таких фактів, вибраних довільно), за результатами чого визначити середнє значення розмірів такого предмета чи шкоди. Далі, обравши певний умовний критерій, на основі відомого середнього значення, можна встановити конкретні значення значного, великого та особливо великого розмірів для кожного зі злочинів. На практиці, це можна зробити, наприклад, так: значний розмір встановити на рівні від одного до п'яти середніх значень розміру предмета злочину чи майнової шкоди, великий розмір – на рівні від п'яти до десяти та особливо великий – більше десяти таких середніх значень. Зазначені критерії розподілу розмірів є лише прикладами, натомість найбільш вдало такі критерії можна обрати лише маючи результати вищеприписаного аналізу. Отримані значення розмірів, на завершальному етапі дослідження, можна в певній мірі стандартизувати – заокруглити та звести до одного значення, якщо в окремих злочинах вони будуть схожими (наприклад, до чисел, кратних 10, 50 чи 100 соціальних пілг залежно від отриманих сум).

Використання саме такої методики дасть можливість однаково диференціювати кримінальну відповідальність при наявності того чи іншого виду розміру за злочини всіх видів: якщо значення значного чи іншого виду розміру для кожного злочину визначатиметься за єдиним для всіх видів злочинів критерієм, то і коефіцієнт впливу цього розміру на покарання має теж бути однаковим для всіх видів злочинів.

Стосовно самого визначення понять значних, великих та особливо великих розмірів предмета злочину та майнової шкоди, з дотриманням правил законодавчої техніки, можливими є два варіанти: визначати їх у кожній статті Особливої частини, на яку поширюється дія аналізованих ознак, або ж дати визначення у Загальній частині, з прив'язкою до зазначених статей. Зважаючи на те, що значення того чи іншого розміру у деяких статтях співпадатимуть, при їх визначенні в Загальній частині можна використати композиційну схему,

на зразок ст. 22 КК України «Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. При цьому текст дефініції буде мати вигляд: «Значним є розмір: ...1) 20 і більше розмірів податкових соціальних пільг у статтях ...; 2) 50 і більше розмірів податкових соціальних пільг у статтях...». При цьому, як і у випадку ст. 22 КК України, орган, який застосовує кримінально-правову норму, в кожному випадку, був би зобов'язаний звертатися до пропонованої статті, і таким чином встановлювати обсяг аналізованих понять.

Визначення розмірів у статтях Особливої частини істотно відобразиться на її обсязі (принаймні значно більше, ніж при регламентації в Загальній частині), а тому цей варіант, на наш погляд, є менш вдалим.

Винесення ознак, що кваліфікують злочин, за межі Особливої частини, та їх регламентація у Загальній частині, вимагає розроблення механізму створення нової санкції, адже лише так вони збережуть свій статус (зумовлення виникнення нової санкції визнано істотною ознакою ознак, що кваліфікують злочин). Таку нову санкцію можна сконструювати лише на основі існуючих санкцій Особливої частини КК, шляхом регламентації порядку їх зміни, беручи за основу санкцію норми про основний склад злочину.

Найперше слід визначити коефіцієнти зміни цієї санкції за наявності тієї чи іншої ознаки, що кваліфікує злочин. Як можливі для регламентації в Загальній частині обрано лише ті ознаки, які хоча б приблизно однаково впливають на ступінь суспільної небезпеки різних злочинів, або ж міру впливу яких можна звести до єдиної основи (мова йде про розміри предмета злочину та майнової шкоди). Враховуючи це пропонується стосовно однієї ознаки передбачити один коефіцієнт зміни санкції, єдиний для всіх складів злочину.

При класифікації ознак, що кваліфікують злочин, за мірою впливу на суспільну небезпеку, щодо таких ознак визначено середнє значення зміни санкції при їх наявності. Отримані коефіцієнти, за існуючого стану дослідження впливу ознак, що кваліфікують злочин, на суспільну небезпеку, і можна використати для визначення міри впливу ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині КК. Стосовно ознак, які пропонується регламентувати в

Загальній частині, зазначені коефіцієнти зміни санкції становили: 2 – при вчиненні злочину щодо неповнолітнього; 2,4 – щодо малолітнього; 1,7 – щодо двох і більше осіб; 2 – при значному розмірі предмета злочину чи заподіяної шкоди; 2,6 – при великому розмірі предмета злочину чи заподіяної шкоди; 2,9 – при особливо великому розмірі предмета злочину чи заподіяної шкоди; 1,8 – при вчинення злочину групою осіб; 2,1 – групою осіб за попередньою змовою; 2,8 – організованою групою; 1,9 – повторно; 1,9 – особою, раніше судимою за такий самий злочин; 2,5 – службовою особою з використанням свого службового становища.

Враховуючи лише презюмовану правильність таких значень (оскільки базуються вони виключно на позиції розробників тексту чинного КК України та змін до нього), можна звести ці значення до чисел, кратних 0,5, враховуючи математичні правила та співвідношення ознак за ступенем впливу на суспільну небезпеку. Застосування кратних 0,5 коефіцієнтів значно спростить процедуру визначення нових меж санкції.

В результаті цього отримаємо наступні коефіцієнти: 2 – для ознаки вчинення злочину щодо неповнолітнього, та 2,5 – щодо малолітнього; 1,5 – для ознаки щодо двох і більше осіб; 2 – при значному, 2,5 – при великому та 3 – при особливо великому розмірах предмета злочину та шкоди, заподіяної злочином; 1,5 – для ознаки вчинення злочину групою осіб (коефіцієнт 1,8 зведено до 1,5 а не до 2, оскільки таке значення отримає група осіб за попередньою змовою), 2 – групою осіб за попередньою змовою та 3 – організованою групою; 2 – для ознак вчинення злочину повторно та особою, раніше судимою за такий саме злочин; 2,5 – для ознаки вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища.

Далі слід визначити механізм застосування цих коефіцієнтів.

У КК держав, де відповідальність диференціюється власне через такі коефіцієнти зміни санкції, при відносно визначених санкціях вказується лише на збільшення верхньої межі санкції (максимально можливого покарання). Однак видається що в цьому випадку диференціацію відповідальності можна, і

навіть доцільно регламентувати більш детально. З однієї сторони, у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, повинні регламентуватися лише ті обставини, які змінюють суспільну небезпеку злочину у всіх випадках, відтак непередбачення зміни нижньої межі, суперечили б цьому положенню. З іншої сторони, санкції норм про основні склади злочину, часто містять два і більше види покарань, кожен з яких, здебільшого, обмежується певним розміром, а тому логічно було б змінювати і ці розміри.

Враховуючи це вищезазначені коефіцієнти пропонується застосовувати до мінімального розміру найменш суворого виду покарання і максимальних розмірів всіх інших видів покарань. При цьому, якщо отриманий мінімальний розмір найменш суворого виду покарання в результаті застосування коефіцієнтів виходитиме за межі максимального розміру, передбаченого Загальною частиною для цього виду покарання, такий вид покарання логічно не застосовувати. Якщо ж за межі максимальних розмірів покарань, передбачених Загальною частиною, виходитимуть отримані внаслідок застосування коефіцієнтів максимальні значення передбачених в санкції покарань, то їх застосування слід обмежити такими максимальними розмірами. Окрім цього, у випадку коли за зазначені межі виходитиме максимальний розмір найбільш суворого в санкції виду покарання, пропонується дозволити застосування більш суворих видів покарань, не передбачених в санкції статті Особливої частини. Максимальний розмір, в якому можуть бути застосовані ці види покарань, при цьому, слідувало б визначати шляхом переведення отриманого в наслідок застосування коефіцієнта максимального розміру найбільш суворого в санкції виду покарання в розмір нового більш суворого виду покарання за правилами, передбаченими у ст. 72 КК України. Якщо ж отриманий при переведенні розмір покарання виявиться нижчим найнижчої межі, передбаченої Загальною частиною КК України для цього виду покарання, можливість його застосування пропонується виключити.

Реалізуємо вищезазначені положення на конкретному прикладі. Якщо санкція норми про основний склад злочину передбачатиме покарання у виді

арешту на строк від трьох до шести місяців та обмеження волі на строк до чотирьох років, при вчиненні цього злочину службовою особою, шляхом використання свого службового становища (пропонований коефіцієнт впливу становить 2,5), покарання у виді арешту застосувати не зможемо, адже отриманий його мінімальний розмір в сім з половиною місяців виходитиме за максимальні межі цього покарання, передбачені КК України. Натомість застосуванню підлягатиме покарання у виді обмеження волі на строк від одного до п'яти років (максимальний для цього виду покарання розмір), а також додатково позбавлення волі на строк до п'яти років (максимальний розмір найбільш суворого виду покарання санкції норми про основний склад злочину в чотири роки множимо на коефіцієнт 2,5 та ділимо на 2, так як згідно ст. 72 КК України, одному дню позбавлення волі відповідають два дні обмеження волі).

Якщо санкція норми про основний склад злочину, наприклад, передбачатиме як найбільш суворе покарання арешт від одного до трьох місяців, при застосуванні коефіцієнту 2,5, суд отримає можливість застосувати покарання у виді обмеження волі на строк до 15 місяців (одному дню арешту рівні два дні обмеження волі), однак не зможе застосувати позбавлення волі, оскільки 7,5 місяця (одному дню арешту рівний один день позбавлення волі) даного виду покарання є нижчим найнижчої межі, передбаченої Загальною частиною КК України для цього виду покарання.

Проблему пропонованого механізму створення санкції норми про кваліфікований склад злочину, створюють випадки, коли за межі передбаченого КК України максимального розміру позбавлення волі (15 років) виходитимуть отримані в результаті застосування коефіцієнтів максимальний, чи одночасно і максимальний і мінімальний розміри цього виду покарання. Зумовлена дана проблема тим, що позбавлення волі на певний строк, в системі покарань, передбаченій КК України, є найбільш суворим видом покарання, що характеризується розмірами, і відтак перевести його в інший вид не можна.

В випадку, коли за межі передбаченого КК України максимального розміру позбавлення волі виходить лише отриманий максимальний розмір

покарання, то проблему ще можна вирішити, обмеживши цей розмір п'ятнадцятьма роками, а при вчиненні злочину пов'язаного із умисним позбавленням життя іншої людини, дозволивши застосування довічного позбавлення волі. Інша справа, якщо за зазначені межі виходитиме і отриманий мінімальний розмір покарання (склади злочину, пов'язані з умисним позбавленням життя іншої людини та ряд інших).

Зазначена проблема, однак, швидше вказує на недоліки системи покарань. На наше переконання, система покарань повинна забезпечити поступове зростання суворості покарання, натомість між передбаченим ст. 63 КК України максимальним розміром покарання у виді позбавлення волі в п'ятнадцять років і довічним позбавленням волі перепад суворості є величезний. Тому доцільно дозволити застосовувати покарання у виді позбавлення волі на строк до двадцяти п'яти років (на рівні найменшого строку, на який може бути здійснена заміна покарання у виді довічного позбавлення волі), принаймні у випадках вчинення злочину, пов'язаного із умисним позбавленням життя іншої людини, сукупності злочинів та сукупності вироків.

Видається необхідним, при диференціації кримінальної відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, також відмовитись від використання деяких видів покарань.

Такі види покарань як штраф, принаймні до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи та службові обмеження для військовослужбовців є порівняно м'якими заходами кримінально правового примусу, а відтак їх застосування доцільне лише за невеликої суспільної небезпеки злочину. В свою чергу ознаки, що кваліфікують злочин, повинні позначати істотне зростання ступеня суспільної небезпеки злочину, а відтак і покарання мають бути більш суворими.

В Особливій частині чинного КК України, зазначені види покарань, окрім штрафу, в нормах про кваліфіковані склади злочину передбачаються доволі рідко: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю як основне покарання – тричі (статті 172, 343 та 376 КК України), громадські роботи – один раз (стаття 164 КК України), виправні роботи – п'ять разів (статті 160, 172, 176, 177 та 190 КК України). Службові обмеження для військовослужбовців не передбачено жодного разу. В тих же випадках, де вони передбачені, системно-логічний аналіз дає змогу констатувати невідповідність даних видів покарань типовій суспільній небезпеці злочину. Те саме стосується і передбачення штрафу в розмірах сто, п'ятсот чи навіть тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, адже на даний час, більші розміри штрафу передбачені за цілий ряд адміністративних правопорушень (наприклад за правопорушення, передбачені статтями 44-2, 55, 96, 122-5, 162-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Тому застосування зазначених видів покарань при наявності ознак, що кваліфікують злочин, за загальним правилом, доцільно виключити (можливість їх застосування в порядку ст. 69 КК України, при цьому, збережеться), за винятком випадків, коли ці види покарання (крім штрафу) виступатимуть в ролі найбільш суворого виду покарання, передбаченого в санкції норми про основний склад злочину. Такий виняток необхідний для забезпечення суду доволі широкими можливостями у виборі конкретної міри покарання.

При вчиненні злочину організованою групою, зважаючи на особливу суспільну небезпечність такого злочину, а також відсутність даного виду покарання у санкціях відповідних норм Особливої частини чинного КК України, слід передбачити також неможливість застосування покарання у виді арешту.

Більш детально необхідно зупинитись на питанні використання в санкціях норм про кваліфіковані склади злочинів покарання у виді штрафу. Особливістю покарання у виді штрафу є те, що його суворість істотно залежить не лише від розміру, але і від значення цього розміру для особи, якій таке покарання призначається: для однієї особи, наприклад 54000 гривень (3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) – надзвичайно велика сума, а для іншої – ні. Враховуючи це, передбачаючи даний вид покарання в санкції,

принаймні слід визначати доволі широкі межі його застосування. Чим ширшими будуть межі покарання у виді штрафу, тим більше буде можливостей у суду призначити справедливе покарання, яке дасть змогу досягнути його основної мети – виправлення.

Нововведення внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 року розділили даний вид покарання на чотири ступеня: до трьох тисяч, від трьох до десяти тисяч, від десяти до двадцяти п'яти тисяч, та більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що відповідають чотирьом ступеням тяжкості злочину. Таку класифікацію розмірів штрафу можна було б покласти і в основу побудови санкцій статей Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність: передбачати даний вид покарання в межах одного, а за необхідності (при широкому діапазоні коливання міри суспільної небезпеки можливих проявів конкретного злочину) – двох ступенів. При цьому кваліфікований склад злочину зумовлював би підвищення (можливо і зниження у випадку конструювання складу злочину зі зниженим ступенем суспільної небезпеки) такого ступеня (ступенів) на один чи два. Таким чином якщо санкція норми про основний склад злочину передбачала б штраф в розмірі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то санкція норми про кваліфікований склад, як мінімум – від трьох до десяти тисяч; якщо ж санкція норми про основний склад злочину передбачала б штраф в розмірі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то санкція норми про кваліфікований склад мала б передбачати штраф в розмірі до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Так само можна було б регламентувати зміну даного покарання і у випадку регламентації ознак, що кваліфікують злочин в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність. В руслі пропонованого концепту такої регламентації, за наявності ознак, що кваліфікують злочин з

коефіцієнтами впливу 1,5, 2 та 2,5 ступінь штрафу пропонується збільшувати на один, в порівнянні з санкцією норми про основний склад злочину, а ознак з коефіцієнтом 3 – на два ступені.

З регламентацією ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині КК України, доцільно пов'язати і застосування додаткових видів покарань. Можливість призначити як додаткові покарання позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, існує незалежно від того чи вказані вони в санкції статті. Інша справа із штрафом та конфіскацією майна, призначення яких, відповідно до чинного КК України, можливе лише у випадках, коли таке прямо передбачене в санкції статті Особливої частини. Якщо ж санкція норми особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність не передбачатиме застосування цих видів додаткових покарань, застосувати їх не зможемо.

В чинному КК України, штраф як додаткове покарання використаний у восьми санкціях, п'ять з яких відповідають кваліфікованим складам злочину, та в трьох випадках, коли такий вид покарання не передбачений за злочин з основним складом. Звичайно жодних логічних закономірностей у використанні цього виду покарання, окрім того, що з одним винятком (ст. 144 КК України) регламентовано воно лише в розділі «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», немає.

Натомість пропонується регламентувати можливість застосування штрафу як додаткового покарання у випадках його відсутності в нормі про основний склад злочину при значному, великому та особливо великому розмірах вартості предмету вчиненого умисного злочину чи майнової шкоди, заподіяної таким злочином. Така пропозиція висловлюється на основі думки, що умисне посягання на матеріальні цінності, повинно тягнути, в тому числі, і певні матеріальні наслідки для винного. Розмір такого штрафу видається за доцільне обмежити вартістю предмету злочину чи розміром заподіяної шкоди.

В статтях Особливої частини чинного КК України, передбачення конфіскації пов'язано із наявністю кожної з ознак, які пропонується регламентувати в Загальній частині. Однак системності у регламентації можливості застосування цього виду покарання в КК України нема. Наприклад у ч. 4 ст. 186 КК України (грабіж, вчинений у великих розмірах – тяжкий злочин), такий вид покарання не передбачений, а у ч. 4 ст. 187 КК України (розбій, спрямований на заволодіння майном у великих розмірах – особливо тяжкий злочину) – передбачений; передбачений цей вид покарання і у ч. 2 ст. 187 КК України, де описаний тяжкий злочин. Натомість пропонується уможливити призначення конфіскації майна у всіх випадках наявності ознак, що кваліфікують злочин, передбачених Загальною частиною, якщо вчинений злочин відноситься до категорії тяжких і вчиняється з корисливих мотивів.

Пропоновані положення щодо видів покарань, для конструювання санкцій норм про кваліфіковані склади злочину, в тій чи іншій мірі можна застосувати і при удосконаленні норм Особливої частини КК України.

За умов регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині КК, в тексті КК обов'язково слід вирішити пов'язані із такими ознаками питання кваліфікації злочинів.

Кваліфікувати злочин, в якому проявилася одна чи декілька передбачених Загальною частиною ознак, що кваліфікують цей злочин, пропонується за нормою Особливої частини, що передбачає відповідальність за цей злочин (якщо проявилася ознака, передбачена статтею Особливої частини, то враховуючи цю ознаку) та з посиланням на відповідну статтю розділу «Кримінальна відповідальність та її підстава», в якій передбачена ознака, що кваліфікує злочин. Формула кваліфікації могла б мати вигляд ч. __, __ ст. __ – ч. 1 ст. 185 КК України, чи ч. __ ст. __ – ч. 2 ст. 307 КК України. Такий підхід дасть можливість максимально відобразити обставини вчинення злочину, що впливають на його суспільну небезпеку у формулі кваліфікації.

Регламентація ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність вимагатиме також

законодавчого врегулювання питань у випадках, коли застосуванню підлягатимуть відразу дві чи більше норми.

По-перше, врегулювання потребують випадки, коли у злочині проявилися відразу кілька ознак, що кваліфікують злочин, передбачених Загальною частиною. Тут пропонується застосовувати лише одну норму про посилення санкції (азначаючи всі ознаки при кваліфікації), і диференціювати покарання за ознакою, що має найбільший вплив на суспільну небезпеку злочину (найвищий коефіцієнт зміни меж санкції). Ідея сумування коефіцієнтів відкидається, адже коефіцієнти впливу ознак, що кваліфікують злочин, визначалися на основі санкції статей Особливої частини КК України, а там, як відомо, санкція, що відповідає складу злочину вищого ступеня суспільної небезпеки охоплює всі ознаки складу злочину нижчого ступеня суспільної небезпеки.

По-друге, слід передбачити як наступатиме відповідальність, якщо кваліфікований склад злочину утворюватимуть одночасно ознака чи кілька ознак, передбачених Загальною частиною та ознака, передбачена Особливою частиною КК. За умов наявності лише ознак, з якими пов'язується посилення кримінальної відповідальності, питання диференціації слідувало б вирішувати як і у попередньому випадку – на користь норми, що передбачає більш сувору відповідальність. Наприклад, якщо викрадення наркотичних засобів (ст. 308 КК України) буде вчинене повторно (що пропонується регламентувати в Загальній частині з коефіцієнтом 2) та якщо воно буде поєднане ще із насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого (дана обставина виступає ознакою, що кваліфікує злочин у частині другій цієї статті), міру покарання визначатиметься відповідно до норми Загальної частини, оскільки згідно неї матимемо можливість призначити покарання у виді позбавлення волі на строк від шести до дванадцяти років (в ч. 1 ст. 308 КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до шести років) при можливих від п'яти до десяти років відповідно до норми Особливої частини.

Під нормою, що передбачає найбільш сувору відповідальність слід вважати ту норму, яка передбачає більш суворий вид покарання чи більший розмір найбільш суворого виду покарання. У випадках коли такі розміри є однакові, нормою, що передбачає більш сувору відповідальність пропонується вважати ту, що передбачає застосування додаткового покарання. Серед норм, які передбачають однакові розміри найбільш суворого виду покарання та можливість призначення додаткового покарання, а так само які такої можливості не передбачають, нормою, що передбачає найбільш сувору відповідальність пропонується визнавати ту, найбільш м'який із видів покарань, що можуть бути застосовані згідно неї є найсуворішим, а при однакових таких видах покарання – яка передбачає найбільший мінімальний строк чи розмір такого виду покарання.

Якщо ж разом із передбаченою Загальною частиною ознакою, що кваліфікує злочин в злочині знайшла відображення передбачена Особливою частиною ознака, яка зумовлює пом'якшення покарання, застосовувати слід норму про пом'якшення покарання.

Незважаючи на врахування лише однієї норми про посилення чи пом'якшення санкції, виходячи з принципу повноти кваліфікації, при кваліфікації доцільно враховувати всі наявні ознаки, що кваліфікують злочин.

По-третє, необхідно регламентувати те, як поступати при наявності ознаки, що кваліфікує злочин, передбаченої Загальною частиною у випадку вчинення незакінченого злочину, адже одна норма вимагатиме посилення покарання, що може бути застосоване, а інша – його пом'якшення. В даному випадку справедливо застосовувати обидві норми, так як це й відбувається у випадках наявності в діях особи кваліфікованого складу злочину, передбаченого Особливою частиною. Зважаючи на те, що механізм визначення меж караності у випадку наявності ознак, що кваліфікують злочин, передбачає не тільки застосування коефіцієнтів, але і зміну видів покарань, тому необхідно визначити і порядок застосування цих норм. При цьому першою логічно

застосовувати норму про диференціацію покарання у зв'язку із наявністю ознак, що кваліфікують злочин.

По-четверте, чинний КК України передбачає норму, відповідно до якої при наявності визначених обставин, що пом'якшують покарання, максимум покарання знижується на третину (стаття 69-1 чинного КК України), і необхідність застосування якої теж може виникнути одночасно з нормою про диференціацію покарання у зв'язку з наявністю ознак, що кваліфікують злочин. В цьому випадку теж доцільно застосовувати обидві норми, однак застосовуватись аналізована норма повинна останньою з усіх норм про диференціацію покарання.

По-п'яте, пропонуючи розділ «Диференціація покарання», в його межах, як видається, необхідно диференціювати також відповідальність залежно від виду співучасника, на зразок незакінченого злочину, оскільки діяння підбурювача та пособника істотно менше суспільно-небезпечні у порівнянні з діяннями виконавця та організатора, а тому їх оцінка в межах однієї і тієї санкції несправедлива. При цьому найбільш оптимальним варіантом диференціації покарання вважається диференціація покарання, аналогічна як при готуванні до злочину, оскільки дії зазначених співучасників об'єктивно дуже схожі з готуванням, а відтак схожі і за суспільною небезпекою. За умов створення такої норми, наявність передбаченої Загальною частиною ознаки, що кваліфікує злочин у випадку участі у вчиненні злочину пособника та підбурювача теж створюватиме випадок, коли застосуванню підлягатимуть одночасно дві норми, які передбачають зміну караності в протилежні сторони. В такому разі теж доцільно спершу застосовувати норму про диференціацію покарання у зв'язку з наявністю ознак, що кваліфікують злочин. У випадку підбурювання чи пособництва у незакінченому злочині, найбільш раціональним є застосування лише норми про диференціацію покарання за злочин, вчинений у співучасті, так як сутність і небезпечність таких дій залежно від стадій вчинення злочину, принаймні істотно не міняється.

Виведені положення пропонується регламентувати в розділі «Призначення покарання», об'єднавши їх в статті «Призначення покарання у випадках, коли застосуванню підлягають одночасно кілька норм про диференціацію покарання».

Ще одним питанням, яке потребує нагального законодавчого вирішення є унормування кваліфікації злочинів у випадках, коли має місце одночасно незакінчений злочин з кваліфікованим складом і закінчений злочин з основним складом.

Випадки вчинення незакінченого злочину з кваліфікованим складом, коли при цьому наявні всі ознаки відповідного основного чи менш суспільно небезпечного кваліфікованого складу злочину, на практиці є непоодинокими, однак з приводу кримінально-правової кваліфікації таких випадків, ні в судово-слідчій практиці, ні в кримінально-правовій доктрині немає єдиного підходу. Причому такого єдиного підходу немає як в розрізі всієї сукупності складів злочину, так і в розрізі окремо взятих складів злочину. Для прикладу, не зовсім зрозуміло як кваліфікувати умисне вчинення дії, спрямованої на вбивство двох чи більше осіб, якщо при цьому наступила смерть лише однієї особи, зґвалтування повнолітньої особи, якщо винний був переконаний, що така особа є неповнолітньою чи малолітньою, або ж крадіжку майна невеликої вартості, якщо при цьому винний намагався викрасти майно у великому чи особливо великому розмірі.

Найбільш показовим видається перший з названих прикладів, а тому існування даної проблеми продемонструємо саме на ньому. В науковій літературі віднайдено три варіанти кваліфікації зазначеного випадку, кожен з яких має своїх прихильників. Першим, та чи не найбільш підтримуваним варіантом, є кваліфікація зазначеного випадку як сукупності злочинів – простого вбивства та замаху на вбивство двох і більше осіб – ч. 1 ст. 115; ч. 2 ст. 15 – п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України [125, с. 262]. Однак при цьому, першим постає питання чи фактично має місце тут сукупність, чи не створюється вона штучно. Як при настанні бажаного для винного суспільно-небезпечного

наслідку (смерть двох осіб), так і при його ненастанні (ненастанні смерті жодної з осіб), відповідальність наступатиме як за одиничний злочин – відповідно за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, та за ч. 2 або 3 ст. 15 – п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України. Звідси, при настанні смерті лише однієї з осіб, на кількість вчинених злочинів впливати не має, а відтак не може бути і сукупності злочинів. В протилежному випадку явно порушуватиметься принцип *non bis in idem*. Прикладом може слугувати ситуація, відображена у вироку Сихівського районного суду м. Львова від 25 вересня 2013 року: особи, маючи умисел вчинити вбивство директора ТзОВ «Шувар» прикріпили вибуховий пристрій до його автомобіля і за допомогою радіо керування привели цей пристрій в дію у момент, коли біля автомобіля, крім директора ТзОВ «Шувар», перебувала стороння особа, лише яка і загинула; суд кваліфікував це діяння як сукупність злочинів – замах на вбивство двох або більше осіб (кваліфікація передбачала і інші пункти ч. 2 ст. 115 КК України), та закінчене умисне вбивство однієї особи [29]. В даному випадку очевидним є інкримінування засудженому посягання на життя вищевказаної сторонньої особи двічі.

Другий варіант – кваліфікація даного випадку як закінченого злочину – за п.1. ч. 2 ст. 115 КК України, який був підтриманий радянським вченим Е.П. Побегайлом [148, с. 91]. Однак такий підхід очевидно суперечить законодавчому розумінню закінченого злочину, яке передбачає наявність всіх ознак складу злочину, передбачених відповідною статтею чи частиною статті Особливої частини КК.

Третій варіант – кваліфікація даного випадку лише як замаху на вбивство двох і більше осіб (ч. 2 або 3 ст. 15 – п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України [147, с. 120-121]. Такий підхід, правда стосовно вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб, відображений у Постанові Пленуму Верховного суду України, де пропонується «у разі коли винний, позбавляючи життя особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечний для життя потерпілого та інших людей, в той час як той фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення

злочину, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК» [153]. Вагомим недоліком такого підходу є те, що не врахованим залишається суспільно-небезпечний наслідок у вигляді смерті однієї особи. Ще одним аргументом проти такого підходу є неоднозначність положень КК України щодо призначення покарання за вчинення замаху на злочин. Згідно ст. 68 КК України строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини. В. ч. 2 статті 115 КК України, найбільш суворим видом покарання є довічне позбавлення волі, яке не має ні строку ні розміру, а тому не зрозуміло чи в даному випадку просто унеможлиблюється застосування цього виду покарання, чи дві третини слід відраховувати з максимального розміру покарання у виді позбавлення волі на певний строк в п'ятнадцять років. Якщо ж застосовувати другий варіант, то максимальне покарання в 10 років позбавлення волі явно не відповідатиме типовому рівню суспільної небезпеки аналізованих діянь.

Окрім цього, можливими видаються ще два варіанти. Найперше – це кваліфікація за фактично заподіяною шкодою – за ч. 1 ст. 115 КК України, як закінченого злочину. Але при цьому не врахується наявність умислу і намагання особи заподіяти смерть не одній, а кільком особам.

Ще один можливий варіант кваліфікації – окрема оцінка посягання щодо кожного потерпілого, незалежно від єдності умислу (ч. 1 ст. 115 та ч. 2 або 3 ст. 15 – ч. 1 ст. 115 КК України). Співзвучний він із висловленою в літературі думкою щодо необхідності окремої кримінально-правової оцінки посягання на життя кожної особи, зважаючи на особливу цінність даного об'єкта кримінально-правової охорони. Однак такий підхід, по-перше, суперечить тому, що законодавець, все ж таки, передбачив множинність потерпілих як ознаку, що кваліфікує злочин, а по-друге, не підлягає застосуванню у всіх випадках.

Отже жоден з можливих варіантів кваліфікації незакінченого злочину з кваліфікованим складом, який має всі ознаки основного складу злочину не є

цілком прийнятним. Тому єдиною можливістю вирішення цієї проблеми є її законодавче врегулювання.

Для цього пропонується передбачити у КК України конструкцію замаху на злочин з кваліфікованим складом, який містить всі ознаки відповідного основного чи нижчого ступеня суспільної небезпеки кваліфікованого складу злочину. Для цього статтю 15 КК України слід доповнити частиною четвертою такого змісту: замахом на злочин визнається також і діяння, яке містить всі ознаки складу злочину, передбачені відповідною частиною статті Особливої частини цього кодексу, якщо дії особи були спрямовані на вчинення більш суспільно небезпечного різновиду злочину (злочину з кваліфікованим складом), і не були доведені до кінця з причин, що не залежали від її волі. Передбачивши таку норму, отримуємо можливість посилатись на неї при кваліфікації, а таке посилення даватиме точну інформацію про досліджуваний випадок.

Окрім цього в статті, присвяченій диференціації покарання за незакінчений злочин (в чинному КК України, це ст. 68 КК України «Призначення покарання за незакінчений злочин та злочин, вчинений у співучасті»), слідувало б передбачити норму стосовно призначення покарання у такому випадку. Як варіант, санкцію статті, передбачену за злочин, який винний мав намір вчинити, можна було б обмежити, по максимуму, трьома четвертими максимального строку чи розміру найбільш суворого виду покарання, а якщо такий строк чи розмір покарання буде меншим за максимальний строк чи розмір найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинений закінчений злочин, то саме таким строком чи розміром. Якщо ж норма про кваліфікований склад злочину передбачає покарання у виді довічного позбавлення волі, то при замаху на злочин з таким складом за наявності ознак основного чи менш суспільно небезпечного складу злочину, норми про які такого покарання не передбачають, можливість його призначення слід виключити.

Відразу слід зазначити, що при визначенні максимуму покарання, яке може застосовуватись у випадках вчинення замаху на злочин з кваліфікованим

складом при наявності всіх ознак основного (менш суспільно небезпечного кваліфікованого) складу злочину, виходило з тієї позиції, що можливе покарання повинне бути більш суворим ніж у випадку замаху, якщо ознак основного складу при цьому теж немає (а це згідно ч. 2 ст. 68 КК України, не більше двох третин покарання, передбаченого за закінчений злочин з кваліфікованим складом), та менш суворим у порівнянні з покаранням, передбаченим за закінчений злочин з кваліфікованим складом).

В свою чергу мінімум можливого покарання або ж може не регламентуватися взагалі, що має місце на даний час при звичайному замаху, і тим самим залишатися на рівні нижньої межі санкції за злочин з кваліфікованим складом, який винний намагався вчинити, або ж, що видається більш справедливим, визначити його трьома четвертими від нижньої межі цієї санкції (і відповідно так само визначити і відповідальність при звичайному замаху та готуванні). Обираючи другий варіант, звичайно, такий підхід слід застосувати і до призначення покарання при готуванні та звичайному замаху.

Законодавчі пропозиції із втілення вищевикладених ідей представлені у Додатку Д.

Наступний крок дослідження – питання реформування системи ознак, що кваліфікують злочин, в Особливій частині законодавства про кримінальну відповідальність.

Аналізуючи текст Особливої частини чинного КК України (підрозділ 2.2), виявлено широке використання синонімії при регламентації ознак, що кваліфікують злочин. Дійшовши до висновку про відсутність потреби у використанні синонімів, доцільно замість терміносполучень «що має характер мордування», «що має характер знуцання або глумлення», та «зі знуцанням над особою» у статтях 126, 373, 406 КК України вжити «що спричинили потерпілому фізичні чи моральні страждання», а замість терміносполучень «з особливою жорстокістю» та «способом, що має характер особливого мучення» в статтях 115 та 121 КК України – «що спричинили потерпілому фізичних чи моральних страждань», оскільки саме до цього зводиться їх наукове та судове

тлумачення [26, с. 246, 371, 474, 690; 90, с. 73, 98, 104; 91, с. 525, 606; 92, с. 54, 69; 125, с. 263, 279-280, 287, 1025, 1095; 151, с. 361; 153; 156; 157, с. 8; 179], і пропонувані терміносполучення дадуть змогу охопити всі обставини, що є джерелом зростання суспільної небезпеки, відкидаючи при цьому обставини, які такого зростання не зумовлюють.

Серед терміносполучень «жінка, яка перебуває в стані вагітності» та «вагітна жінка» пропонується використати лише «вагітна жінка», оскільки саме воно використане в статтях Загальної частини чинного КК України (статті 79 та 83 КК України). З-поміж термінів «люди» та «населення» слід обрати лише «люди», так як населення – це сукупність всіх людей, які постійно живуть в межах якоїсь конкретно вказаної території [134], а таке розуміння суперечить самій сутності ознак, для позначення яких цей термін використовується.

Синонімією в чинному КК України характеризуються і ознаки, які пропонуються регламентувати в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність. Серед терміносполучень «двох або (чи) більше осіб» та «кількох осіб» пропонується використати «двох або більше», так як він більш простий та зрозумілий. Серед термінів «малолітньої дитини», «малолітньої особи» та «малолітнього», а також «неповнолітньої особи» та «неповнолітнього» вважається за правильне використати «малолітньої особи» та «неповнолітньої особи», які використовує чинний КПК України. З-поміж терміносполучень «майнова шкода» та «матеріальна шкода» пропонується обрати перший, оскільки тільки такий, знову ж таки, використаний в чинному КПК України. Окрім цього, при формулюванні відповідних ознак у Загальній частині пропонується використати слово «розмір», так як фрази типу «велика шкода» видаються такими, що не відповідають законодавчому стилю. Серед терміносполучень «службовою особою з використанням свого службового становища», «особою з використанням свого службового становища», «службовою особою з використанням службового становища», та «з використанням службового становища» обрано «службовою особою з використанням свого службового становища», адже воно дає чітку інформацію

про те, що суб'єктом злочину повинна бути лише особа, яка здійснює певні функції чи займає певні посади, і вчиняти злочин вона повинна лише використовуючи своє службове становище. Вказівку на «своє» є необхідною, так як вбачається можливість вчинити злочин, використовувати службове становище іншої особи, не використовуючи при цьому свого, що не повинно посилювати караності діяння. Різні форми повторності та спеціального рецидиву пропонується узагальнити в одній ознаці – «повторно» (раніше вже зазначалося, що суспільна небезпека при спеціальному рецидиві, у порівнянні з повторністю, суттєво не відрізняється, а відтак повинна враховуватися винятково при індивідуалізації покарання). Для регламентації випадків «спеціальної» повторності пропонується використовувати примітки статей Особливої частини (на зразок статті 185 КК України), а в разі відмови від таких – окремі частини статей, чи навіть окремі статті, в яких регламентуватимуться загальні положення відповідного розділу.

Одним з правил використання термінології при регламентації ознак, що кваліфікують злочин, називалося використання більш загального терміну замість кількох конкретних у випадку відсутності шкоди точності, зрозумілості, вичерпності, простоти та ясності. Відповідно до цього правила, прописані в чинному КК України переліки ознак «малолітньої чи малолітнього» (ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153 КК України); неповнолітньої чи неповнолітнього» (ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України); «щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого» (ч. 2 ст. 120 КК України) та «особою, від якої потерпілий був у матеріальній залежності чи іншій залежності» (ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 303 КК України); «зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією» (ч. 2 ст. 372 КК України); «з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії» (ч. 3 ст. 296 КК України); «шляхом підпалу, вибуху, чи іншим загально небезпечним способом» (ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 249, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 347-1, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399 КК України) і «шляхом підпалу або іншим

загально небезпечним способом» (ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 411 КК України); «із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення» (ч. 2 ст. 249 КК України); «вогнепальної або холодної зброї» (ч. 4 ст. 296 КК України); «у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян» (ч. 2 ст. 307 КК України); «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах» (ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 375 КК України) є неприйнятними, а відтак повинні бути замінені однією ознакою – відповідно «малолітньої особи», «неповнолітньої особи» (обґрунтування власне таких формулювань наводилися вище), «щодо особи, яка перебувала в залежності», «із фальсифікацією», «з опором особі, яка припиняла хуліганські дії», «загально небезпечним способом», «способом масового знищення», «зброї», «в місцях масового перебування громадян», «в особистих інтересах». Узагальненню можна піддати і використаний у статтях 155, 156, 304 та 323 КК України перелік «батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього». Як видається, поняттям особи, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування охоплюються всі інші поняття, вказані у цьому переліку.

Високий рівень законодавчої техніки законодавства про кримінальну відповідальність вимагає у усунення граматичної різноманітності при формулюванні ідентичних чи схожих нормативних положень.

Терміни, які у тексті законодавства вживаються одночасно в однині та у множині повинні бути уніфіковані. Розмір заподіяної злочином шкоди є одним, тому слід вживати «в розмірі» замість «в розмірах»; у статтях 121 та 128 КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, мова йде про «тяжке тілесне ушкодження» – однину, тому сова «тяжких тілесних ушкоджень» у складі ознак, що кваліфікують злочин, слід замінити відповідним формулюванням в однині.

Слід виключити і нелогічність у формулюваннях, яка має місце у словосполученні «із застосуванням насильства». В теорії під насильством розуміють діяння, пов'язані з умисним спричиненням фізичної та психічної шкоди людині [65], а отже насильство не застосовується, воно або присутнє при вчиненні злочину, або ні.

Удосконалення побудови диспозицій частин статей Особливої частини, де регламентуються ознаки, що кваліфікують злочин, також вбачається в удосконаленні відсильних конструкцій, які використовуються для вказівки на ознаки основного складу злочину, а також в уніфікації та удосконаленні граматичних конструкцій, що використовуються для опису ознак, що кваліфікують злочин.

Раніше доводилось неправильність застосування відсильних конструкцій типу «ті самі діяння» та «діяння, передбачені» через те, що вони не відображають всіх ознак основного складу злочину. Замість них пропонується використати конструкції типів «такий самий злочин» та «злочин, передбачений», які чітко вказуватимуть на всі ознаки, що є обов'язковими у кваліфікованому складі злочину. При цьому, у всіх випадках регламентації кількох основних складів злочину, застосування таких конструкцій слід виключити з метою недопущення помилок при встановленні виду складу злочину.

В цілях уніфікації граматичних конструкцій, що використовуються для опису ознак, що кваліфікують злочин, у диспозиціях статей Особливої частини, доцільно у всіх випадках, де це можливо, використовувати такі конструкції:

–при описі потерпілого – застосування прийменника «щодо» (найширше застосований в чинному КК України);

–при називанні предмета злочину – словосполучення «якщо предметом цього злочину були»;

–при описі ознак, що характеризують діяння – конструкцію «що супроводжувався (злочин)», адже термін «супроводжуватися», що тлумачиться як «поєднуватися з якою-небудь іншою, побічною дією, явищем; відбуватися

одночасно з чимсь» [26, с. 1416], якнайкраще підходить для опису дій, що мають, до певної міри, другорядне значення;

– для опису ознак, що характеризують суспільно-небезпечний наслідок – конструкцію «що спричинив...», яка, з поміж використаних для цього в чинному КК України, найбільш чітко вказує на причинно-наслідковий зв'язок;

– для опису ознак, що характеризують знаряддя та засоби – конструкцію «з використанням». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, слова «використання» та «застосування» визначаються одне через інше [137, 425], однак, на наш погляд, більш вдалим виглядає вживання в тексті КК саме слова «використання»).

Серед окремих ознак, що кваліфікують злочин, окрім раніше вже названих у цьому підрозділі, пропонується виключити:

– мету спричинення загибелі людей, шкоди здоров'ю, майнової шкоди у великому розмірі або значного забруднення довкілля у статтях 265 та 265-1 КК України, а також мета збуту у статтях 267-1, 310, 311 КК України, оскільки в першому випадку відповідні обставини не можуть бути в повній мірі доведені, а в другому – можуть бути доведені поза розумним сумнівом лише у випадку самого збуту, а це вже інша ознака, що кваліфікує злочин; .

– «з проникненням в інше приміщення та сховище», використану в статтях 185, 186 та 187 КК України, оскільки відповідні обставини в багатьох випадках не змінюють суспільної небезпеки злочину, або ж змінюють її неістотно;

– «внаслідок нецільового використання коштів, призначених для даних виплат у ч. 2 ст. 175 КК України «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат», так як суспільне небезпека у випадках з небюджетними коштами, принаймні істотно, не зростатиме, а в інших випадках – відобразатиметься окремим складом злочину (ст. 210 КК України);

– предмет злочину у виді «кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм», у ст. 300 КК України «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи

релігійну нетерпимість та дискримінацію» та 301 КК України «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; «поєднані із обманом», у ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань»; «шляхом підкопу» та «шляхом пошкодження інженерно-технічних засобів охорони» у ст. 393 КК України «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти»; «з метою пошуку рухомих предметів, які походять із об'єктів археологічної спадщини» у ст. 298 КК України «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини», оскільки узагальнені у цих ознаках обставини, на наше переконання, істотно не підвищують суспільної небезпеки зазначених злочинів;

– «поєднане з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі» (ч. 2 ст. 110 КК України); «поєднане із згвалтуванням» та «поєднане із насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом» (ч. 2 ст. 115 КК України); «поєднане з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень («тяжкого тілесного ушкодження»))» (ч. 4 ст. 187 та ч. 4 ст. 189 КК України); «пов'язані та поєднані з умисним вбивством» (ч. 5 ст. 404 та ч. 2 ст. 438 КК України); «поєднане із заволодінням зброєю» (ч. 2 ст. 393 КК України); «з погрозою вбивства» (ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 355 КК України); «якщо вони (воно) спричинили (-ло) загибель людей», «що спричинили загибель людей», «які призвели до загибелі людей», «якщо вони призвели до загибелі людей», та «що призвело до загибелі людей» (ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 114-1; ч. 3 ст. 194-1, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ч. 5 ст. 260, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265-1, ч. 2 ст. 267, ч. 4 ст. 267-1, ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 273, ч. 2 ст. 274, ч. 2 ст. 275, ч. 3 ст. 276, ч. 3 ст. 277, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 279, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 281, ч. 3 ст. 282, ч. 2 ст. 283, ч. 3 ст. 292, ч. 2 ст. 294, ч. 2 ст. 325, ч. 2 ст. 326, ч. 2 ст. 327, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 347-1, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 3 ст. 399, ч. 2 ст. 411, ч. 2 ст. 439, ч. 2 ст. 446 КК України); «якщо вони спричинили загибель населення» (ч. 2 ст. 253 КК України); «що спричинили

загибель кількох осіб» (ч. 3 ст. 414 КК України); «що призвели до загибелі людини» (ч. 3 ст. 258 КК України) та «якщо вони спричинили загибель людини» (ч. 3 ст. 270-1 КК України); «що спричинило смерть», «що заподіяло смерть» та «якщо внаслідок таких дій настала смерть» (ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 134, ч. 3 ст. 135, ч. 3 ст. 136, ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139, ч. 3 ст. 314, ч. 3 ст. 321-1, ч. 2 ст. 381, ч. 2 ст. 414 КК України); «що спричинили інші нещасні випадки з людьми» (ч. 3 ст. 292 КК України); «якщо вони (що) спричинили (заподіяли) тяжке тілесне (тяжкі тілесні) ушкодження (ч. 2 ст. 276, ч. 2 ст. 277, ч. 2 ст. 281, ч. 2 ст. 282, ч. 2 ст. 314, ч. 3 ст. 399 КК України); та «якщо внаслідок таких дій спричинені (якщо вони спричинили (заподіяли)) середньої тяжкості тілесне (-і) ушкодження» (ч. 3 ст. 150-1, ч. 2 ст. 276, ч. 2 ст. 277, ч. 2 ст. 281, ч. 2 ст. 282, ч. 2 ст. 314, ч. 2 ст. 406 КК України), «з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації» (ч. 2 ст. 163 КК України), оскільки відповідні ознаки представлені в КК України в якості окремих складів злочинів, і можуть бути враховані через інститут сукупності злочинів;

– «тяжкі наслідки» (ч. 3 ст. 133, ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149, ч. 2 ст. 151, ч. 3 ст. 161, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169, ч. 2 ст. 222-1 ч. 3 ст. 232-1, ч. 3 ст. 239-2, ч. 2 ст. 259, ч. 3 ст. 297, ч. 4 ст. 303, ч. 2 ст. 328, ч. 2 ст. 329, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 364-1, ч. 3 ст. 365, ч. 2 ст. 365-1, ч. 3 ст. 365-2, ч. 2 ст. 366, ч. 2 ст. 367, ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 375, ч. 2 ст. 402, ч. 2 ст. 404, ч. 3 ст. 406, ч. 3 ст. 422, ч. 2 ст. 425, ч. 2 ст. 426 КК України); «інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 114-1; ч. 3 ст. 135, ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 155, ч. 3 ст. 194-1, ч. 3 ст. 206, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 253, ч. 2 ст. 258, ч. 3 ст. 258-5, ч. 5 ст. 260, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265-1, ч. 2 ст. 267, ч. 4 ст. 267-1, ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ч. 3 ст. 270-1, ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 273, ч. 2 ст. 274, ч. 2 ст. 275, ч. 3 ст. 278, ч. 2 ст. 279, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 281, ч. 2 ст. 283, ч. 3 ст. 292, ч. 2 ст. 294, ч. 3 ст. 321-1, ч. 4 ст. 323, ч. 2 ст. 325, ч. 2 ст. 326, ч. 2 ст. 327, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 347-1, ч. 2 ст. 352, ч. 3 ст. 355, ч. 2 ст. 374, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 381, ч. 3 ст. 399, ч. 2 ст. 411, ч. 2 ст. 412, ч. 3 ст. 414, ч. 2 ст. 439, ч. 2 ст. 446 КК України) та «особливо тяжкі наслідки» (ч. 4 ст. 152, ч. 3

ст. 153 КК України), оскільки, як свідчать результати наукових досліджень відповідних понять, вони є недостатньо чіткими та можуть мати різне кримінально-правове значення [109, с. 11], а ті наслідки, які вкладають в ці поняття суб'єкти тлумачення, здебільшого можуть враховуватися через інститут сукупності злочинів, а також через інші ознаки, що кваліфікують злочин, в тому числі і ті, які пропонується регламентувати в Загальній частині КК України;

– «що заподіяли істотну шкоду» (ч. 2 ст. 410 КК України); «якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи» (ч. 2 ст. 182 КК України); «якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб» (ч. 3 ст. 359 КК України); якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб» (ч. 3 ст. 382 КК України), оскільки істотна шкода, що впливає зі змісту статті 11 КК України, це обов'язкова ознака основного складу злочину, а відтак використовувати її як ознаку, що кваліфікує злочин, щонайменше, нелогічно; при цьому слова «істотною шкодою» у примітці статті 188 КК України замінити словами «значною шкодою»;

– «з хуліганських мотивів» (ч. 2 ст. 115 та ч. 3 ст. 297 КК України), оскільки зміст даної ознаки настільки незрозумілий та невизначений, що створює реальну загрозу необґрунтованого посилення кримінальної відповідальності;

Деякі з передбачених чинним КК України ознак, що кваліфікують злочин, пропонується змінити.

Так використання кваліфікуючої ознаки «поєднане з вимаганням» не зовсім узгоджується із складом злочину «вимагання», передбаченим статтею 189 КК України. В даній статті чітко зазначено, що вимаганням є вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб,

пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. У статтях 368, 368-3, 368-4 та 369-2 КК України, по-перше, під неправомірною вигодою розуміють не тільки майно, право на майно чи дії майнового характеру, але і немайнові права чи дії (примітка до статті 364-1 КК України, а по-друге, потерпілого схиляють передати цю неправомірну вигоду не лише під загрозою вчинення незаконних дій, але і під загрозою вчинення законних дій, чи їх невчинення. В цілях дотримання єдності термінології ознаку «поєднане з вимаганням» пропонується замінити ознакою «поєднане з вимогою надати неправомірну вигоду».

Вище в роботі пропонувалося у передбачити у статтях 126, 373 та 406 КК України таку ознаку як «що спричинили потерпілому фізичні чи моральні страждання» замість кількох різних ознак, зміст яких практично зводиться до спричинення таких страждань. У ч. 2 ст. 146 КК України передбачена схожа ознака «що супроводжувалося заподіянням фізичних страждань». Як видається, суспільна небезпека незаконного позбавлення волі чи викрадення особи істотно зростає не лише тоді, коли потерпілому спричиняють фізичні страждання, але і у випадку спричинення моральних страждань, тому замість вищеназваної ознаки теж можна використати ознаку «що спричинили потерпілому фізичні чи моральні страждання».

У статтях 121, 122 та 126 КК України відповідно використані такі ознаки як «з метою залякування потерпілого чи інших осіб», «з метою залякування потерпілого або його родичів» та «з метою залякування потерпілого чи його близьких». Заподіяння тяжкого тілесного ушкодження з метою залякування інших осіб, що не мають жодного відношення до потерпілого, відповідно до статті 258 КК України охоплюється складом злочину «терористичний акт». Натомість видається, що зростання суспільної небезпеки умисного спричинення тяжкого тілесного ушкодження, як злочину передбаченого ст. 121 КК України, відбувається тоді, коли воно вчиняється саме з метою залякування осіб, які тісно пов'язані з потерпілим. Стосовно двох інших ознак зазначимо,

що ні поняття родичів ні поняття близьких осіб в чинному законодавстві не визначається, що створює чималі труднощі у правозастосуванні. Натомість чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, без якого застосування положень КК України немислиме, містить визначення поняття «близькі родичі та члени сім'ї». Тому у статтях 121, 122 та 126 КК України замість вищеназваних ознак доцільно використати «з метою залякування близьких родичів потерпілого чи членів його сім'ї».

Проблема ознаки «з метою примусу до певних дій», передбаченої ч. 2 ст. 122 КК України вбачається в тому, що суспільна небезпека відповідного злочину зростає однаково як у випадку примушування до певних дій, так і у випадку примушування до невчинення певних дій. Враховуючи це пропонується викласти її у вигляді «з метою примусу до вчинення чи невчинення певних дій».

У статті 302 КК України ознака «з метою наживи» тлумачиться як мета отримання матеріальної винагороди у будь-якій формі чи ухилення від сплати суми, яку винний повинен був передати [125, с. 824]. Натомість в одинадцяти статтях КК України використовується майже такого ж змісту ознака «з корисливих мотивів». В цілях уніфікації термінології на таку ознаку доцільно замінити вищеназвану ознаку, передбачену статтею 302 КК України.

Доволі невдалою з позиції змісту є ознака складу вбивства зі зниженим ступенем суспільної небезпеки «матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів», оскільки дає можливість призначити менш суворе покарання навіть у випадку наявності у винної наперед обдуманого умислу. Як слушно з цього приводу висловлюються А.М. Макогонюк та І.В. Хохлова, ступінь суспільної небезпеки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини вважається меншим на підставі особливого психофізичного стану жінки під час пологів, або відразу після пологів, який пов'язаний із гормональними і фізичними змінами в організмі вагітної жінки, внаслідок чого відбувається трансформація її психічного стану [230]. Враховуючи це, відповідну ознаку у ст. 117 КК України пропонується

сформулювати як «матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо мати перебувала в обумовленому пологами стані». До речі, саме така термінологія вже використана в ч. 2 ст. 135 КК України.

Перспективним напрямком розвитку особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність видається регламентація складів злочину зі зниженим ступенем суспільної небезпеки. В літературі найбільш активно обговорювалася ідея диференціації покарання у випадках застосування методу евтаназії щодо невиліковно хворої людини з метою полегшення її страждань, яка, до слова, реалізована в КК багатьох держав. У своєму дисертаційному дослідженні С.Д. Бережний пропонує Розділ II Особливої частини КК України доповнити нормою наступного змісту: «умисне позбавлення життя хворої людини з метою полегшення її страждань – евтаназія...» [12, с. 16]. Дещо іншу пропозицію висловлює Я.О. Триньова: «позбавлення життя людини на її осмислене прохання, вчинене із співчуття, викликаного її фізичними або моральними стражданнями, з метою їх припинення» [185, с. 14]. Синтезуючи дані пропозиції, пропонується сформулювати відповідну норму так: «умисне позбавлення життя людини на її осмислене прохання з метою полегшення її страждань». Санкцію, при цьому, пропонується передбачити таку ж як і статтях 116 та 117 КК України.

Підсумовуючи роботу з розроблення напрямів удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин, найперше слід зазначити, що так зване винесення ознак, які кваліфікують злочин, в Загальну частину КК України, про яке на рівні ідей неодноразово згадувалось в науковій літературі, є можливим вже на базі чинного КК України, що наочно продемонстровано у пропозиціях змін до законодавства, наведених у Додатку Д. Для цього необхідне створення нових розділів, а також реформування цілого ряду існуючих нормативних положень, в тому числі і тих, які досліджуваної теми прямо не стосуються.

Удосконалення положень Особливої частини вбачається, по-перше, в усуненні стилістичної різноманітності при описі ознак, що кваліфікують злочин, насамперед через використання однакових конструкцій при описі ознак

одного виду, а по-друге, в істотному зменшенні кількості використовуваних ознак, що кваліфікують злочин, за рахунок усунення синонімії, переліків ознак, що без шкоди в бік точності та зрозумілості можуть бути замінені однією ознакою, уніфікації схожих за змістом ознак, виключення ознак, «додаткова» суспільна небезпека яких може бути врахована через інститут сукупності злочинів, а також виключення ознак, реальний вплив яких на суспільну небезпеку злочину не є істотним, чи відбувається не завжди. Ключовим моментом також є обґрунтування використання відсильних конструкцій «такий самий злочин» та «злочин, передбачений» замість застосованих на даний час конструкцій типів «ті самі діяння» та «діяння, передбачені».

Висновки до розділу

Удосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин, вбачається у трьох взаємопов'язаних напрямках: належний відбір обставин, які планується узагальнити в ознаках, що кваліфікують злочин; дотримання правил законодавчої техніки при регламентації таких ознак; а також скорочення кількості кваліфікованих складів злочину та відповідних ознак в Особливій частині законодавства про кримінальну відповідальність за рахунок передбачення деяких з них в Загальній частині.

В цілях забезпечення належного відбору обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, розроблено дворівневу систему критеріїв перевірки. Критерії першого рівня дозволяють встановити чи може певна обставина або їх сукупність бути узагальнена в ознаці, що кваліфікує злочин взагалі. Такими критеріями пропонуються по-перше, стосунок обставини до процесу вчинення злочину та їх відображення в самому злочині, лише внаслідок чого вона може вплинути на його суспільну небезпеку, а по-друге, реальна можливість виявлення та доказування наявності такої обставини у процесі кримінального провадження. Запропоновані критерії другого рівня

покликані забезпечити доцільність та правомірність регламентації ознаки, що кваліфікує злочин, на рівні конкретного складу злочину. Досягнення такого результату вбачається через встановлення істотності, безумовності та одновекторності впливу відповідних обставин на суспільну небезпеку; фактичної, а в окремих випадках, можливої поширеності даних обставин при вчиненні злочинів певного виду, а також необхідності регламентації обставини, викликані відсутністю інших способів повного врахування суспільної небезпеки злочину із такою обставиною.

Законодавча техніка є тим засобом, який дозволяє системно, систематизовано та логічно правильно узагальнити відібрані обставини в ознаках, що кваліфікують злочин. Аналіз тексту чинного КК України, законодавства, яке діяло раніше, а також законодавства інших держав, як слабкі сторони регламентації ознак, що кваліфікують злочин, в плані законодавчої техніки виділив структурування відповідного правового матеріалу, формулювання тексту відповідних диспозицій та використання термінології, а також встановлення логічних зв'язків між правовими нормами.

Забезпечення досягнення ролі структурування нормативного матеріалу при регламентації ознак, що кваліфікують злочин, вбачається в присвяченні кожному окремому виду злочину окремої статті, а кожному різновиду цього злочину – окремої частини такої статті; конструюванні, за загальним правилом, двох – трьох кваліфікованих складів одного злочину; регламентації складів злочину в порядку зростання суспільної небезпеки, а в випадку із складами зі зниженим ступенем суспільної небезпеки – в порядку зниження; недопущення регламентації досліджуваних ознак в структурних елементах, присвячених санкціям; а також у виділенні структурно всіх ознак, що кваліфікують злочин, та їх нумерації.

При формулюванні тексту, де регламентуються ознаки, що кваліфікують злочин, окремої уваги потребує формування переліку таких ознак. Вагомим тут є поєднання лише ознак, узагальнені в яких обставини є схожими за впливом на суспільну небезпеку злочину. Натомість ознаки, що позначають істотно різний

вплив, незалежно від поширення злочину, повинні утворювати різні склади злочину, а відтак, передбачатися у різних диспозиціях. Перелік ознак у диспозиції повинен формуватися за єдиним принципом, яким пропонується традиційний для науки порядок розгляду ознак складу злочину – від ознак, що характеризують потерпілого до ознак, які вказують на емоційний стан винного.

Стосовно використання термінології розроблено наступні правила:

1) при позначенні обставин, що кваліфікують злочин, використання синонімів слід уникати взагалі;

2) якщо певна група обставин вчинення злочину – кандидатів на роль підстави диференціації кримінальної відповідальності, без шкоди у бік точності, зрозумілості, вичерпності, простоти та ясності, одночасно може бути позначена як кількома більш конкретними, так і одним загальним терміном, у всіх випадках слід використовувати саме такий більш загальний термін;

3) при використанні оціночних понять слід допускати лише за крайньої необхідності, відносно однакового впливу на ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину всіх фактичних обставин, які за змістом та обсягом охоплюються відповідною ознакою, що кваліфікує злочин, вибору терміну, який дає можливість суб'єкту правозастосування правильно розтлумачити відповідне поняття, максимально можливого розкриття змісту цих понять на рівні правових норм чи офіційного тлумачення;

4) ознаки, що кваліфікують злочин, окрім тих, які складаються із загальноживаних однозначних понять, повинні бути визначені, за винятком окремих випадків, на законодавчому рівні, надаючи перевагу тексту законодавства про кримінальну відповідальність чи рівні офіційного тлумачення цього законодавства; визначення відповідних понять в підзаконних нормативних актах видається допустимим лише в випадках, коли обсяг поняття постійно піддається змінам, якщо є необхідність розкривати обсяг поняття, що є доволі великим, та якщо встановлення змісту і обсягу конкретного поняття є компетенцією органу, який кримінально-правову норму безпосередньо не застосовує.

Встановлення логічних зв'язків між правовими нормами повинно бути підпорядковане наступним правилам:

1) диспозиція, що регламентує кваліфікований склад певного злочину, повинна узгоджуватися із диспозицією, що регламентує основний склад даного злочину; ключовим є правильне посилання на другу, чому, зокрема, не відповідають відсильні конструкції типу «ті самі діяння»;

2) диспозиції, в яких регламентуються кваліфіковані склади схожих злочинів, повинні відрізнятися лише в міру різниці цими злочинами;

3) санкція норми про кваліфікований склад злочину в частині її виду, видів та розмірів покарань повинна будуватися на основі санкції норми про основний склад; при цьому перша у порівнянні з другою, повинна змінюватись як у своїй найменш суворій так і найбільш суворій частині, однак види і розміри покарань, в певній частині, повинні збігатися, діапазон суворості першої повинен бути більшим за діапазон суворості другої;

4) вплив тієї самої ознаки, що кваліфікує злочин у складах злочину, що співвідносяться як загальна та спеціальна норма, повинен бути приблизно однаковим.

Регламентація ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність є можливою вже на базі чинного КК України, шляхом внесення ряду запропонованих змін і доповнень. При цьому пропонується застосовувати коефіцієнти до покарань, передбачених санкціями норм про основний склад злочину та правила переведення покарань. Регламентація деяких з ознак, що кваліфікують злочин, в Загальній частині, а також реалізація інших результатів дослідження, отриманих в межах цього розділу, здатні значно зменшити обсяг законодавства про кримінальну відповідальність, покращивши при цьому його якість.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування ефективної системи ознак, що кваліфікують злочин, за кримінальним правом України. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених у ній задач всебічно оцінено ефективність системи таких ознак, виявлено її недоліки та напрацьовано шляхи їх наукового та нормативного вирішення. Детальні, розширені результати дослідження сформульовано у висновках до розділів роботи, а в узагальненому вигляді вони зводяться до такого:

1. Недостатньо дослідженими, на нашу думку, є проблеми відбору обставин, що будуть регламентовані як ознаки, що кваліфікують злочин, а також правила законодавчої техніки нормативного закріплення таких ознак. Майже невивченими є питання класифікації та поділу цих ознак. Узагалі недослідженим є питання практичної реалізації (на рівні пропозицій змін до законодавства) ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у тексті законодавства про кримінальну відповідальність.

2. Аналіз зарубіжного досвіду формування системи ознак, що кваліфікують злочин, у законодавстві дало змогу віднайти низку ідей та рішень, які доцільно використати для удосконалення КК України – регламентація окремих ознак, що кваліфікують злочин, у загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність із визначенням кратності зміни санкції; передбачення окремого структурного елемента для визначення понять, в тому числі й окремих ознак, що кваліфікують злочин; виокремлення ознак, що кваліфікують злочин, в окремі пункти та їх нумерація; регламентація кваліфікованого складу умисного вбивства зі зниженим ступенем суспільної небезпеки «під впливом співчуття до потерпілого та за його категоричним та наполегливим проханням».

3. На основі встановлення істотних ознак поняття ознак, що кваліфікують злочин, доведено, що такими є прямо вказані у законодавстві про кримінальну

відповідальність ознаки складу злочину, які є узагальненим позначенням обставин учинення злочину, що змінюють ступінь його суспільної небезпеки, порівняно з відображеним в основному складі злочину, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу злочину та мають імперативний характер.

Термін «кваліфікуючі ознаки» не відповідає українській граматиці, а тому запропоновано замінити його на «ознаки, що кваліфікують злочин». Термін «обставини, що кваліфікують злочин» слід використовувати лише щодо тих фактичних обставин учиненого злочину, які є узагальнені в ознаці, що його кваліфікує.

Сукупність ознак, що кваліфікують злочин, слід розглядати як систему елементів із властивими внутрішніми та зовнішніми зв'язками. Визнання сукупності таких ознак окремим інститутом кримінального права суперечить сутності інституту як сукупності правових норм. Самі ознаки не є правовими нормами, а відтак може йтися лише про інститут чи підінститут диференціації відповідальності з використанням ознак, що кваліфікують злочин, як сукупність норм, якими встановлюються ці ознаки, визначається зміст та співвідношення з іншими засобами диференціації кримінальної відповідальності, встановлюється зміна караності у зв'язку з наявністю зазначених ознак.

4. Під час аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин, передбаченої КК України, виявлено 280 таких ознак, що утворюють 396 кваліфікованих складів злочину, та передбачені у 259 статтях. Водночас встановлено і широкі можливості удосконалення законодавства у цьому аспекті. Основні недоліки, виявлені на цьому етапі дослідження, – очевидне надмірне використання синонімії, стилістична різноманітність під час опису ознак, що кваліфікують злочин, невичерпні переліки таких ознак, неузгодженість диспозицій норм про кваліфіковані склади злочину з диспозиціями норм про основні склади злочину при використанні словесних конструкцій, наприклад, «ті самі діяння», значні

коливання кратності посилення покарання у зв'язку з однією і тією ж ознакою у різних статтях.

5. Для досягнення наукових та практичних цілей ознаки, що кваліфікують злочин, можна поділити на: ознаки, що характеризують предмет, потерпілого, суспільно небезпечне діяння тощо за групами ознак та елементами складу злочину; прості та складні за будовою; на формально-визначені та оціночні за ступенем визначеності змісту; ознаки із якісним змістом та ознаки із кількісним змістом; позитивні та негативні залежно від того, позначають вони наявність чи відсутність фактів, обставин та явищ; об'єктивні та суб'єктивні залежно від того, чи характеризують вони особу, яка вчинила злочин; загальні на спеціальні за обсягом кваліфікованих складів злочинів, при конструюванні яких можуть використовуватися.

За мірою зміни ступеня суспільної небезпеки, через порівняння санкцій норм про основний та кваліфікований склади злочину, з-поміж найбільш широко використовуваних у КК України ознак встановлено такий порядок зростання суспільної небезпеки: вчинення злочину щодо двох і більше осіб; учинення злочину групою осіб; учинення злочину повторно; вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин; учинення злочину щодо неповнолітнього, великий розмір предмета злочину та значний розмір шкоди, заподіяної злочином; учинення злочину групою осіб за попередньою змовою; вчинення злочину щодо малолітнього; вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища; вчинення злочину організованою групою осіб та тяжкі наслідки вчинення злочину; особливо великий розмір предмета злочину, великий розмір шкоди, заподіяної злочином, та загибель однієї людини внаслідок злочину; загальнонебезпечний спосіб учинення злочину; особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином; загибель людей внаслідок злочину.

6. Відбір обставин для їх регламентації у вигляді ознак, що кваліфікують злочин, слід здійснювати на двох рівнях. Завдання відбору першого рівня – встановити, чи може певна обставина або їх сукупність бути узагальнена в

ознаці, що кваліфікує злочин загалом. Для цього: по-перше, обставина повинна стосуватися процесу вчинення злочину, відобразитися певним чином у самому злочині, отримуючи відтак можливість впливу на його суспільну небезпеку; по-друге, повинна існувати реальна можливість виявлення та доказування наявності такої обставини у процесі кримінального провадження. Відбір на другому рівні має забезпечити доцільність та правомірність регламентації ознаки, що кваліфікує злочин, на рівні конкретного складу злочину. Для цього необхідно користуватися такими критеріями: істотність, безумовний істотний одновекторний вплив обставини на суспільну небезпеку злочину; фактична, а у разі непоширених злочинів – можлива, поширеність певних обставин під час учинення злочинів цього виду; відсутність інших, уже передбачених способів повного врахування суспільної небезпеки злочинів, що характеризуються такою обставиною (обставинами).

7. Правила законодавчої техніки регламентації ознак, що кваліфікують злочин, поділено на 4 групи: правила структуризації відповідного правового матеріалу, правила формулювання тексту відповідних диспозицій, правила використання термінології та правила встановлення логічних зв'язків між правовими нормами.

Для забезпечення виконання ролі структуризації нормативного матеріалу при регламентації ознак, що кваліфікують злочин, необхідно кожному окремому виду злочину присвятити окрему статтю, а кожному різновиду цього злочину – окрему частину такої статті; конструювати, за загальним правилом, два-три кваліфіковані склади одного злочину; регламентувати склади злочину в порядку зростання суспільної небезпеки, а склади зі зниженим ступенем суспільної небезпеки – в порядку її зниження; не допускати регламентації досліджуваних ознак у структурних елементах, присвячених санкціям; а також виділяти структурно всі ознаки, що кваліфікують злочин, та здійснювати їх нумерацію.

Під час формулювання тексту диспозицій, де регламентуються ознаки, що кваліфікують злочин, поєднувати слід лише ті ознаки, які відображають

схожий вплив на суспільну небезпеку злочину. Натомість ознаки, які за мірою відображуваного впливу на суспільну небезпеку значно відрізняються між собою, незалежно від поширеності самого злочину, повинні передбачатися в іншій диспозиції, утворюючи відтак інший кваліфікований склад злочину.

Під час використання термінології слід дотримуватися таких правил: 1) уникати використання синонімів; 2) за відсутності шкоди точності, зрозумілості, вичерпності, доступності надавати перевагу використанню більш загального терміна; 3) допускати використання оціночних понять лише за крайньої необхідності за умови: однакового впливу на ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину всіх фактичних обставин, які за змістом та обсягом охоплюються відповідною ознакою; вибору терміна, який дає змогу суб'єктові правозастосування правильно розтлумачити відповідне поняття; максимально ґрунтовного розкриття змісту цих понять на рівні правових норм чи загальних рекомендацій; 4) давати визначення всім ознакам, що кваліфікують злочин, зміст яких не є загальновідомим чи відрізняється від традиційного розуміння.

Встановлення логічних зв'язків запропоновано підпорядкувати таким правилам: 1) диспозиція норми про кваліфікований склад злочину повинна узгоджуватися із диспозицією норми про основний склад цього ж злочину; санкція норми про кваліфікований склад злочину щодо її виду, видів та розмірів покарань повинна будуватися на основі санкції норми про основний склад; відтак перша, порівняно з другою, повинна змінюватись і у своїй найменш суворій, і найбільш суворій частині; види і розміри покарань, в певній частині, повинні збігатися, а діапазон суворості першої повинен бути більшим від діапазону суворості другої; 2) диспозиції, в яких регламентуються кваліфіковані склади схожих злочинів, повинні відрізнятися лише в міру різниці цих злочинів; 3) вплив тієї самої ознаки, що кваліфікує злочин, у складах злочину, що співвідносяться як загальна та спеціальна норма, повинен бути приблизно однаковим.

8. Основні напрями нормативного вдосконалення системи ознак, що кваліфікують злочин, встановлено такі.

8.1 Регламентація таких ознак, що кваліфікують злочин, як вчинення злочину щодо двох або більше осіб, неповнолітнім та малолітнім, значний, великий та особливо великий розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином, учинення злочину групою осіб, за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, вчинення злочину повторно та вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність та, відповідно, вилучення цих ознак з відповідних статей Особливої частини КК України.

8.2 Уведення до закону конструкції замаху на злочин із кваліфікованим складом, в якому проявилися ознаки закінченого злочину з основним чи меншого ступеня суспільної небезпеки кваліфікованим складом злочину.

8.3 Використання під час побудови диспозицій, присвячених регламентації кваліфікованого складу злочину, відсильних конструкцій «такий самий злочин» та «злочин, передбачений статтею...».

8.4 Формування переліків ознак, що кваліфікують злочин, за єдиним принципом – у традиційному для науки порядку аналізу ознак складу злочину.

8.5 Уніфікація граматичних конструкцій, які використовуються для опису ознак, що кваліфікують злочин, у статтях Особливої частини. Запропоновано застосування прийменника «щодо»: для опису потерпілого; «якщо предметом цього злочину були» – предмета злочину; «що супроводжувалося (-лися)» – діяння; «що спричинив (-ли)» – суспільно небезпечного наслідку; «з використанням» – засобів чи знарядь злочину.

8.6 Виключення зі статей Особливої частини КК України ознак, що кваліфікують злочин, суспільна небезпека яких може бути врахована через інститут сукупності злочинів («поєднане з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень», «поєднане з умисним вбивством», «поєднане із заволодінням зброєю», «з погрозою вбивства», «що спричинило загибель людей», «що спричинило смерть» та ін.), а також підвищення максимальної межі покарання

у виді позбавлення волі у випадках призначення покарання за сукупністю злочинів.

8.7 Усунення випадків використання синонімії при позначенні ознак, що кваліфікують злочин.

8.8 Заміна невичерпних переліків ознак однією ознакою більш загального змісту, яка охопить усі ознаки, узагальнені в такому переліку, а також за змоги, заміна і вичерпних переліків однією ознакою, тотожною за змістом цьому переліку.

8.9 Як підґрунтя втілення ідеї регламентації ознак, що кваліфікують злочин, у Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність становлять пропозиції внести до КК України низку змін:

8.9.1 Доповнити Загальну частину Розділом VIII-1 «Кримінальна відповідальність та її підстава», який би містив: ст. 43-1 «Підстава кримінальної відповідальності»; ст. 43-2 «Склад злочину»; ст. 43-3 «Ознаки, що утворюють кваліфікований склад злочину»; ст. 43-4 «Загальні положення кваліфікації злочинів»; ст. 43-5 «Кваліфікація незакінченого злочину»; ст. 43-6 «Кваліфікація злочину, вчиненого у співучасті»; ст. 43-7 «Кваліфікація злочинів за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину»;

8.9.2 Доповнити Загальну частину Розділом X-1 «Диференціація покарання», в якому передбачити: ст. 64-1 «Загальні засади диференціації покарання»; ст. 64-2 «Диференціація покарання за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину»; ст. 64-3 «Диференціація покарання за незакінчений злочин»; ст. 64-4 «Диференціація покарання за злочин, учинений у співучасті»; ст. 64-5 «Диференціація покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання»;

8.9.3 Викласти в новій редакції ст. 2 КК України, виключивши з неї ч. 1 і перейменувавши її на «Принципи кримінальної відповідальності»; ст. 53 КК України, поділивши штраф як основне покарання на 4 ступені суворості та передбачивши можливість призначення штрафу як додаткового покарання у разі значного, великого та особливо великого розмірів вартості предмета

вчиненого умисного злочину чи матеріальної шкоди, заподіяної таким злочином, у межах розміру вартості предмета чи розміру заподіяної шкоди; ч. 2 ст. 59 КК України, передбачивши можливість призначення конфіскації майна за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини у випадках злочину з кваліфікованим складом, утвореним ознаками, передбаченими Загальною частиною КК України; Розділ XI Загальної частини КК України «Призначення покарання», упорядкувавши відповідно до запропонованих змін ст.ст. 65, 67, 68, 70 КК України, доповнивши КК України ст. 68-1 «Призначення покарання у випадках, коли застосуванню підлягають одночасно кілька норм про диференціацію покарання», водночас виключити ст. 69-1 КК України.

8.9.4 Виключити із КК України ст. 16 та ч.ч. 1 і 2 ст. 29, оскільки відповідні норми пропонується передбачити у статтях Розділу VIII-1 Загальної частини КК України «Кримінальна відповідальність та її підстава».

Цілісний проект унесення змін до Загальної частини КК України представлено у додатку до дисертації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Мотив та мета злочину як кваліфікуючі ознаки за КК України / О. В. Авраменко // Матеріали звітної наук.-практ. конф. Факультету з підготовки слідчих, м. Львів, 23 березня 2012 р. — С. 5–8.
2. Адоевская О. А. О совершенствовании системы квалифицирующих признаков кражи в уголовном законодательстве России / О. А. Адоевская // Вестник СамГУ. — 2006. — № 5/2 (45). — С. 127–132.
3. Азаров Д. С. Асистемність кваліфікуючих ознак та викривлена диференціація кримінальної відповідальності за українським законодавством / Д. С. Азаров // Кримінальний кодекс України 2001 : Проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. Симпозіуму 11 – 12 вересня 2009 року. — Львів, 2009. — С. 14–18.
4. Азаров Д. С. Один вирок суду — кілька проблем диференціації кримінальної відповідальності // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://ukma.academia.edu/DenisAzarov>.
5. Азаров Д. С., Калуп А. В. До питання про доповнення Кримінального кодексу України «термінологічним розділом» та визначення у ньому кваліфікуючих ознак злочинів / Д. С. Азаров, А. В. Калуп // Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. — Харків: Права людини, 2011. — С. 44–48.
6. Азаров Д. С., Калуп А. В. Кваліфікуючі ознаки складів злочинів: вибрані риторичні запитання / Д. С. Азаров, А. В. Калуп // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Луганськ: ЛугДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. — С. 6–11.
7. Акімов М. О. Кваліфікуючі обставини захоплення заручників, пов'язані з особою потерпілого: деякі проблеми та шляхи удосконалення /

- М. О. Акімов // Вісник Луганського державного університету імені Євгена Дідоренка (спецвипуск). — 2010. — № 6, ч. 1. — С. 80–84.
8. Антоненко-Давидович Б. Д. Як правильно говорити / Б. Д. Антоненко-Давидович. — К.: Радянський письменник, 1970. — 182 с.
 9. Бажанов М. И. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства при назначении наказания / М. И. Бажанов // М. И. Бажанов Избрание труди. — Х. : Право, 2012. — С. 428–434.
 10. Бажанов М. І. Кримінальне право України : Загальна частина : Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 2-ге видання, переробл. Допов. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 480 с.
 11. Байлов А. В. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини : актуальні проблеми кримінальної відповідальності за законодавством України та Російської Федерації / А. В. Байлов // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка, 2011. — С. 39–42.
 12. Бережний С. Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Д. Бережний. — К., 2009. — 20 с.
 13. Берзін П. С. Щодо питання про оціночні поняття, які визначаються матеріальними критеріями і виступають кваліфікуючими ознаками за чинним Кримінальним кодексом України / П. С. Берзін // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 10. — С. 90–95.
 14. Биля І. О. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика / І. О. Биля // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — №1(28). — С. 217–226.

15. Бодаєвський В. П. Кваліфікуючі ознаки складу злочину передбаченого ст. 410 КК України / В. П. Бодаєвський // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 12. — С. 160–164.
16. Бойко А. И. Язык уголовного закона и его понимание [монография] // А. И. Бойко. — М. : Издательство «Юрлитинформ», 2010. — 320 с.
17. Бокова И. Н. Проблемы технико-юридического конструирования верхних и нижних пределов наказания в санкциях статей главы 22 УК РФ / И. Н. Бокова // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 15–17.
18. Бокова И. Н. Юридическая техника в уголовном законодательстве : теоретико прикладной анализ главы 22 УК РФ : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И. Н. Бокова. — Нижний Новгород, 2002. — 22 с.
19. Будзинский С. М. Начала уголовного права / С. М. Будзинский. — Варшава, 1870. — Электронный ресурс. — Режим доступа : <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum3736/item3751.html>.
20. Буликеева Д. Ж. Понятие и природа квалифицирующих признаков / Д. Ж. Буликеева // Вестник Челябинского государственного университета. — 2013. — № 11 (302). — С. 68–71 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.lib.csu.ru/vch/302/014.pdf.
21. Буранов Г. К. Отягчающие наказание обстоятельства в уголовном праве : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Г. К. Буранов. — Ульяновск, 2002. — 27 с.
22. Бурдін В.М. Викрадення: окремі проблеми розмежування та диференціації кримінальної відповідальності / В.М. Бурдін // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Вип. 55. — 2012. — С. 216–226.
23. Вакарина Е. А. Дифференциация и индивидуализация наказания и средства их достижения: дис. ... кандидата юрид. наук / Вакарина Екатерина Андреевна. — Краснодар, 2005. — 210 с.

24. Вейберт С. И. Проблемы построения санкций уголовно-правовых норм и практики назначения наказания за взяточничество / С. И. Вейберт // Вестник Челябинского государственного университета. — 2007. — № 2. — С. 93–100.
25. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. — К. : «Юридична думка», 2007. — 992 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови [з дод. і допов.] / Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т.. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
27. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 7 червня 2013 року (справа № 1-кп/366/87/13) // Електронний ресурс : Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34134638>.
28. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 5 травня 2015 року (справа № 1-кп/463/125/15) // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43956386>.
29. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 25 вересня 2013 року (справа № 1-кп/464/150/13) // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33927704>.
30. Вирок Старосамбірського районного суду Львівської області від 23 грудня 2014 року (справа № 1-кп/455/170/2014) // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42457201>.
31. Вирок Тетіївського районного суду Київської області від 3 лютого 2015 року (справа № 1-кп/380/6/15) // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42544762>.
32. Войтюк О. М. Уголовно правовые способы ужесточения наказания: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / О. М. Войтюк. — Тюмень, 2009. — 26 с.
33. Волженкин Б. В. Оценка состояния Уголовного кодекса Российской Федерации и перспективная характеристика законодательной деятельности

- / Б. В. Волженкин // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники: Материалы III Международной науч.-практ. конф. на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 29-30 мая 2003г. — М.: «ЛексЭст», 2004. — С. 9-12.
34. Воронцов А. В. Конкретизація кваліфікуючих ознак окремих злочинів проти правосуддя та шляхи їх удосконалення / А. В. Воронцов // Південноукраїнський правничий часопис. — 2006. — № 4. — С. 72–73.
35. Гальперин И. М. Дифференциация уголовной ответственности и эффективность наказания / И. М. Гальперин // Советское государство и право. — 1983. — № 3. — С. 69–76.
36. Ганова Г. О. Визначення змісту кваліфікуючої ознаки умисного вбивства, вчиненого групою осіб за попередньою змовою / Г. О. Ганова // Вісник прокуратури. — 2008. — № 7 (85). — С. 62–68.
37. Гацелюк В. О. Трансформація кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ст. 301 КК України / В. О. Гацелюк // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 4. — С. 28–32.
38. Горішній О. О. Кваліфікуючі ознаки складу розбою / О. О. Горішній // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 1. — С. 194–199.
39. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм / О. П. Горох // Наукові записки. — 2009. — том 90 : Юридичні науки. — С. 94–98.
40. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина / В. К. Грищук. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. — 568 с.
41. Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності / Н. О. Гуторова // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: Матеріали науково-практичної конференції. — Х. : Вид-во «Кроссруд», 2006. — С. 47–50.

42. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С. И. Дементьев. — Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1986. — 157 с.
43. Донец С. П. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в уголовном праве (правовая природа, классификация, проблемы учета) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. П. Донец. — Казань, 2003. — 17 с.
44. Дробот Ю. В. Рецидив как квалифицирующий признак состава преступления. Вопросы практика к законодателю / Ю. В. Дробот // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. — 2006.— № 2. — С. 38–50.
45. Дудоров О. О. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання : поняття, правова природа, значення / О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 1. — С. 204–211.
46. Дьоменко С. В. Кримінально-правова характеристика особливо-кваліфікуючих ознак вимагання / С. В. Дьоменко // Бюлетень міністерства юстиції України. — 2009 — № 1. — С. 77–83.
47. Електронний підручник з сучасної української мови / О. Сірук, І. Денисенко, О. Кириченко, І. Мельник, Т. Ніколаєнко, О. Оськін. — Режим доступу : <http://linguist.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/dijesl/dijprikm/adverbe.htm#start>.
48. Єдиний державний реєстр судових рішень // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
49. Жеребкін В. Є. Логіка:[підручник для юрид. вузів і фак..] / В. Є. Жеребкін. — Х. : Основа, 1995. — 256 с.
50. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології : теорія і практика : У 3 кн. / А. П. Закалюк — К. : Видавничий Дім «Ін юре», 2007.
Кн. 2 : Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. — 2007. — 712 с.

51. Законодательная техника. Научно-практическое пособие / Н. А. Власенко, В. Б. Исаков, С. В. Кузнецов и др. ; под ред. Ю. А. Тихомирова. — М. : Городец, 2000. — 272 с.
52. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 року // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>.
53. Закон України «Про конституційний суд України» від 16.10.1996 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>.
54. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р.: за станом на 21.04.2011 р. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>.
55. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show?nreg=2453-17&page=1#o217>.
56. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 року // Відомості Верховної Ради України. — № 14. — 2002. — Ст. 97.
57. Залялова І. М. До питання щодо конструювання кваліфікованих складів злочинів / І. М. Залялова // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 24 квітня 2009. — Донецьк : Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. — С. 114–116.
58. Залялова І. М. Диференціація кримінальної відповідальності за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу / І. М. Залялова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: [збірник наукових праць]. — 2005. — № 3. — С. 219–226.

59. Злобин Г. А. Советская уголовная политика: дифференциация ответственности / Г. А. Злобин, С. Г. Келина, А. М. Яковлев // Советское государство и право. — 1977. — № 9. — С. 54–62.
60. Игнатов А. Н. Т. А. Костарева. Квалифицирующие обстоятельства в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности). — Ярославль, 1993. — 234 с. : [Рецензия] / А.Н. Игнатов // Правоведение. — 1995. — № 2. — С. 129–130.
61. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Ільїна. — К., 2007. — 20 с.
62. Ільїна О. В. Обтяжуючі обставини в механізмі утворення кваліфікованих складів злочинів / О. В. Ільїна // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С. 196–198
63. Ільїна О. В. Система обтяжуючих обставин корисливих злочинів проти власності// Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. — 2006. — Випуск 34. — С. 443–450.
64. Ільїна О. В. Проблеми впливу обтяжуючих обставин на кримінальну відповідальність / О. В. Ільїна // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. — С. 191–195.
65. Йосипів А.О. Поняття насильства у кримінальному праві / А.О. Йосипів // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 23 – 24 вересня 2011 р. — Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. — С. 167–173.

66. Керимов Д.А. Законодательная техника : научно – методическое и учебное пособие / Д. А. Керимов. — М. : Издательская группа «Норма – Инфра», 1998. — 127 с.
67. Керимов Д. А. Кодификация и законодательная техника / Д. А. Керимов. — Москва : Госюриздат, 1962. — 104 с.
68. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества / Д. А. Керимов. — М. : Юридическая література. — 1991. — 160 с.
69. Кирюхин А. Б. Смягчающие (привилегирующие) обстоятельства и их роль в дифференциации уголовной ответственности / А. Б. Кирюхин // Дифференциация ответственности в уголовном праве и процес се. — Ярославль : Изд-во Яросл. Ун-та, 1994. — С. 143–151.
70. Кісілюк Е. М. Встановлення оціночних понять при кваліфікації злочинів / Е. М. Кісілюк // Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правової системи в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Львів : Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. — С. 102–106.
71. Кісілюк Е. М. Юридична природа кваліфікуючих ознак складу злочину / Е. М. Кісілюк // Юридична Україна. — 2008. — № 12. — С. 112- 116.
72. Книженко О. О. Поняття санкцій у кримінальному праві / О. О. Книженко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 1 (48). — С. 79 – 84.
73. Книженко О. О. Конструювання кримінально-правових санкцій : прийоми та правила юридичної техніки / О. О. Книженко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 4 (59). — ч. 1. — С. 48–54.
74. Книженко О. О. Правила конструювання кримінально-правових санкцій : проблеми визначення / О. О. Книженко // Право і безпека. — 2011. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_2/PB-2/PB-2_45.pdf .

75. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. Наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Е. В. Кобзева. — Саратов, 2002. — 32 с.
76. Ковалев М. И. Новый УК и проблемы законодательной техники / М. И. Ковалев // Тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории : научная конференция, 27–28 янв. 1994г. : тезисы докладов. — Москва, 1994. — С. 26–27.
77. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року станом на 17.08.2014 // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
78. Козлов А. П. Проблема унификации отягчающих обстоятельств, предусмотренных Общей и Особенной частями уголовного закона / А. П. Козлов // Вестник Московского университета. Серия «Право». — 1977. — №.3. — С. 81–85.
79. Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции : проблемы построения, классификации и измерения / А. П. Козлов. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. — 176 с.
80. Конституція України від 28 червня 1996 року // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
81. Косович В. М. Оціночні поняття в проекті нового КК України / В. М. Косович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2001. — Вип.-36. — С. 54–59.
82. Костарева Т. А. Становление института квалифицирующих признаков в уголовном законе / Т. А. Костарева // Тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории: научная конференция, 27-28 янв. 1994г. : тезисы докладов. — Москва, 1994. — С. 71–72.
83. Костарева Т. А. Квалифицирующие обстоятельства в уголовном праве (понятие, законодательная регламентация, влияние на дифференциацию ответственности) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук

- : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т. А. Костарева. — Казань, 1992. — 20 с.
84. Кострова М. Б. К вопросу о правовой природе розьяснений понятий и терминов в УК РФ / М. Б. Кострова // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники : Материалы III Международной науч.-практ. конф. на юридическом факультете МГУ им. М.В.Ломоносова 29-30 мая 2003г. — М. : «ЛексЭст», 2004. — С. 28–33.
85. Кострова М. Б. Оценочная лексика в уголовном законе: проблемы теории и практики / М. Б. Кострова // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 19–23.
86. Кострова М. Б. Язык уголовного закона : ясность, простота, доступность / М. Б. Кострова // Уголовное право в XXI веке : Материалы Международной научной конференции на юридическом факультете МГУ им. М. В.Ломоносова. — М. : «ЛексЭст», 2002. — С.163–172.
87. Кравченко С. П. Про стиль законодавства / С.П. Кравченко // Право України. — 1998. — №3. — С. 62–63.
88. Кригер Г. А. Индивидуализация наказания по советскому уголовному праву / Г. А. Кригер // Применение наказания по советскому уголовному праву. — Москва, 1958. — С. 18–91.
89. Кримінальне право. Загальна частина : Підручник / За ред.. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. — К. : Істина, 2011. — 1112 с.
90. Кримінальне право (Особлива частина) : Підручник / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. — Т. 1. — Луганськ : видавництво «Елтон -2», 2012. — 780 с.
91. Кримінальне право (Особлива частина) : Підручник / За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. — Т. 2. — Луганськ : видавництво «Елтон -2», 2012. — 780 с.
92. Кримінальне право України. (Особлива частина) : підручник / кол. Авторів А. В. Байлов, О. А. Васильєв, О. О. Житний та ін. ; за заг ред. О. М. Литвинова. — Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. — 572 с

93. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 20 серпня 2014 року (офіційний текст). — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2014. — 212 с.
94. Кримінальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 року. — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1961. — 99 с.
95. Кримінальний кодекс УСРР: в редакції від 8 червня 1927 р. — 2-ге офіц. вид. — Х : юридичне видавництво Наркомюста УСРР, 1927. — 110 с.
96. Кримінальний процесуальний кодекс України із змінами і доповненнями станом на 01 грудня 2012 року : (Відповідає офіційному текстові). — К. : Алерта, 2012. — 300 с.
97. Кротов С. Е. Дифференциация уголовной ответственности в зависимости от категоризации преступлений, квалифицирующих признаков и обстоятельств, отягчающих наказание : дис. ... кандидата юрид. наук / Кротов Сергей Евгеньевич. — М., 2005. — 176 с.
98. Кругликов Л. Л. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступления / Л. Л. Кругликов, В. Н. Савинов. — Ярославль : Ярославский гос. ун-т, 1989. — 88 с.
99. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве: [учебное пособие] / Л. Л. Кругликов. — Ярославль: Ярославский государственный университет, 1977. — 83 с.
100. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве (Вопросы теории) / Л. Л. Кругликов — Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 1985. — 164 с.
101. Кругликов Л. Л. О конструировании квалифицированных составов преступлений / Л. Л. Кругликов // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 1989. — № 2. — С. 42–49.
102. Кругликов Л. Л. О пределах и формах дифференциации ответственности в Общей части уголовного законодательства / Л. Л. Кругликов // Тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории:

- научная конференция, 27-28 янв. 1994г. : тезисы докладов. — Москва, 1994. — С. 69–71.
103. Кругликов Л. Л. Средства законодательной техники и вопросы их применения в уголовном праве / Л. Л. Кругликов // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники: Материалы III Международной науч.-практ. конф. на юридическом факультете МГУ им. М.В.Ломоносова 29-30 мая 2003г. — М. : «ЛексЭст», 2004. — С. 34–37.
104. Кругликов Л. Л. Юридические конструкции и символы в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, О. Е. Спиридонова — СПб. : «Юридический центр Пресс», 2005. — 336 с.
105. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, А. Б. Васильевский — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 300 с.
106. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации / В. Н. Кудрявцев. — М. : Юристь, 2006. — 304 с.
107. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. — Видання п'яте. — Торонто : Видавництво «нові дні», 1960. — 199 с.
108. Курляндский В. И. Уголовная политика, дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В. И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью. — М. : «Юрид. лит.», 1975. — С. 77–95.
109. Лемеха Р. І. Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р. І. Лемеха. — Львів., 2013. — 18 с.
110. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева — М. : Издательство НОРМА, 1998. — 296 с.

111. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация ответственности : теория и законодательная практика. / Т. А. Лесниевски-Костарева. — 2-ге изд., перераб. и доп. — М. : Издательство НОРМА, 2000. — 400 с.
112. Литовський Статут 1529 року [текст] // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://ukrhist.at.ua/publ/13-1-0-225>.
113. Литовський Статут 1566 р. [витяг] // Хрестоматія з історії держави і права України / А. С. Чайковський, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. — Київ: Юрінком Інтер, 2003. — Розд. 5.9. — С. 50–69.
114. Люблінський П. И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. — М. : Зерцало. — 2004. — 248 с.
115. Мамедов Видади Понятие дифференциации ответственности за налоговые преступления / Видади Мамедов // Юриспруденція, теорія і практика. — 2010. — № 1 (63). — С. 46–52.
116. Мантуляк Ю. Питання конкретизації понять «інші тяжкі наслідки» та особливо тяжкі наслідки при кваліфікації злочинів, що вчиняються особами, які виконували спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації / Ю. Мантуляк // Проблеми державотворення і захисту прав людини: Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції 3-4 лютого 2005р. — Львів : Юридичний факультет ЛНУ ім. І.Франка, 2005. — С. 350–354.
117. Марін О. К. Визначення вартості ознак, які кваліфікують злочин / О. К. Марін // Вісник ЛІВС при НАВС: Матеріали науково-практичної конференції. — 2003. — №2(1). — С. 102–104.
118. Марін О. К. Структура статей Особливої частини КК України та проблематика коментування їх змісту / О. К. Марін // Проблеми коментування кримінального закону: Матеріали міжнародної наукової конференції. — Вісник Львівського інституту МВС України. — 2004. — №2 (2) Додаток 2. — С. 297–303.

119. Марін О. К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин / О. К. Марін // Проблеми державотворення і захисту прав людини: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції 9-10 лютого 2006р. — Львів : Юридичний факультет ЛНУ ім. І.Франка, 2006. — С. 366–369.
120. Марін О. К. Про систематику кримінального закону / О. К. Марін // Проблеми державотворення і захисту прав людини: матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції 8-9 лютого 2007р. — Львів : Юридичний факультет ЛНУ ім. І.Франка, 2007. — С. 476–478.
121. Марін О. К. Теоретичні основи виділення системоутворюючих зв'язків норм кримінального права / О. К. Марін // Кримінальний кодекс України 2001р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007р : в 2 ч. — Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2007. — ч.1. — С. 212–215.
122. Марчук В. В. Группа лиц как квалифицирующий признак преступления (проблеми кваліфікації) / В. В. Марчук // Кримінальний кодекс України 2001р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13-15 квітня 2007р : в 2 ч. — Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2007. — ч.1. — С. 256–258.
123. Марчук В. В. Пределы квалификации деяний соучастников при наличии обстоятельств, относящихся исключительно к личности отдельного соучастника / В. В. Марчук // Судовы веснік. — 2006. — № 1. — С. 51–54.
124. Махарадзе А. Влияние признаков, находящихся на стороне исполнителя на ответственность соучастников преступления / А. Махарадзе // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 382–389.
125. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. і доповн. — К. : Юридична думка, 2012. — 1316 с.

126. Микитчик О. В. Сутність злочину як правового явища / О. В. Микитчик // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2000. — № 3. — С. 17–24.
127. Михайлов В. Є. Щодо кваліфікуючих ознак зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби / В. Є. Михайлов // Проблеми законності. — 2009. — № 102. — С. 263–271.
128. Михаль О. А. Классификация отягчающих обстоятельств: соотношение с категориями преступлений / О. А. Михаль // Правоведение. — 2005. — № 2. — С. 79–85.
129. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10-ти томах / відп. ред. Ю. І. Романенко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. — К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре». — 2003. — т.1. — 2003. — 1232 с.
130. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В. О. Навроцький. — К : Юрінком Інтер, 2006. — 704 с.
131. Навроцький В. О. Склад злочину і його роль у процесі кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький // Правничий часопис Донецького університету. — 2000. — № 1 (4). — С. 47–51.
132. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 188 від 01.08.2000р. «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо-великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» // Електронний ресурс. — режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00>.
133. Наконечна І. М. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину / І. М. Наконечна // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 4. — С. 313–317.
134. Населення // Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення>.

135. Наумов А. В. Форма уголовного закона и ее социальная обусловленность / А. В. Наумов // Проблемы совершенствования уголовного закона. — М. : Институт государства и права АН СССР, 1984. — С. 18–27.
136. Нашиц А. Правотворчество : теория и законодательная техника / Анита Нашиц. — М. : Издательство «Прогресс», 1974. — 256 с.
137. Николаев К. Д. О совершенствовании законодательной регламентацииотягчающих обстоятельств преступлений, посягающих на здоровье / К. Д. Николаев // Вестник Воронежского института МВД России. — 2010. — № 4. — [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/o-sovershenstvovanii-zakonodatelnoy-reglamentatsii-otyagchayuschih-obstoyatelstv-prestupleniy-posyagayuschih-na-zdorovie>.
138. Огородник А. Оціночні поняття у структурі норм кримінального права / А. Огородник // Право України. — 2000. — № 1. — С. 103–108.
139. Орловська Н. А. Визначення кримінально-правових санкцій : актуальні питання / Н. А. Орловська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2010. — вип. 51. — С. 372–376.
140. Основания уголовного-правового запрета. Криминализация и декриминализация / за ред. В. М. Кудрявцева. — М. : Наука. — 1982. — 303 с.
141. Павлик Л. В. Кваліфікуючі ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності за злочини в сфері господарської діяльності / Л. В. Павлик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — 2010. — № 2. — С. 303–309.
142. Павлик Л. В. Засоби диференціації кримінальної відповідальності, передбачені в Особливій частині КК України / Л. В. Павлик // Часопис Академії адвокатури України. — 2012. — №2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-2/content.html>.

143. Памятники русского права / С. В. Юшков (ред.). — Москва : Государственное издательство юрид. литературы, 1952.
Вип. 1. — 1952. — 287 с.
144. Пасенюк О. М. Деякі проблемні питання нового Кримінального кодексу України / О. М. Пасенюк // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Харків]. — К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 17–24.
145. Пенитенциарный кодекс Эстонии принят 06.06.2001 г. Зі змінами та доповненнями станом на 28.06.2005 р. // Електронний ресурс. — Режим доступу: www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr17_06-12-2005.pdf.
146. Пилипенко С. П. Институт обстоятельств, отягчающих наказание, в уголовном законодательстве (теоретико-прикладной анализ) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. П. Пилипенко. — Нижний Новгород, 2007. — 26 с.
147. Плаксина Т. А. Социальные основания квалифицирующих убийство обстоятельств и их юридическое выражение в признаках состава преступления: [монография] / Под. науч. ред. В. Д. Филимонова. — Барнаул : Изд-во Алт. ун-та. — 2006. — 432 с.
148. Побегайло Э. Ф. Умышленные убийства и борьба с ними / Э. Ф. Побегайло. — Воронеж : Воронежский университет, 1965. — 205 с.
149. Погребняк С. П. Вимоги до правових актів, що впливають з принципу правової визначеності / С. П. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. — 2005. — №3 (42). — С. 43–53.
150. Пономарев П. Г. Соотношение характеристик преступления и наказания в уголовном законодательстве России / П. Г. Пономарев // Тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории: научная конференция, 27-28 янв. 1994г. : тезисы докладов. — Москва., 1994. — С. 41–44.

151. Попов А. Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах / А. Н. Попов. — СПб. : Юридический центр «Пресс», 2003. — 898 с.
152. Постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п>.
153. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 7 лютого 2003 року // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
154. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. [витяг] // Хрестоматія з історії держави і права України / А. С. Чайковський, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. — Київ : Юрінком Інтер, 2003. — Розд. 8.24. — С. 199-214.
155. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Видання третє, виправлене і доповнене. — К. : Апарат Верховної Ради України, 2006. — Електронний ресурс. — Режим доступу : static.rada.gov.ua/site/zak_rules.rtf.
156. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України № 6 від 17 січня 1995 року. // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
157. Преступления, совершаемые с особой жестокостью (научный обзор результатов исследования) / А. П. Закалюк, В. Д. Жарый, В. С. Ковальский и др. — К., 1989. — 186 с.
158. Примерный уголовный кодекс США // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1250258&subID=100114498,100114499,100114503,100114516>.

159. Рарог А. И Законодательные конструкции и квалификация преступления / А. И. Рарог // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 62–64;
160. Расюк А. Судимість як кваліфікуюча ознака складу злочину / А. Расюк // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. — № 2. — 2014. — С. 82–90 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/2-2014/rasuk.pdf>.
161. Ряшко В.І. Логіка : навчальний посібник / В.І. Ряшко. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 328 с.
162. Риндюк В.І. До питання визначення поняття і видів юридичної техніки // Держава і право. — 2005. — Вип.-27. — С. 71–78.
163. Савченко А. В. Щодо удосконалення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак шахрайства / А. В. Савченко // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. — С. 417–422.
164. Сердюк П. П. Диференціація кримінальної відповідальності: проблема вибору концепту / П. П. Сердюк // Форум права. — 2013. — № 1. — С. 882–892 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13crrppvk.pdf>.
165. Свинкин А. И. Оптимальное конструирование квалифицированных составов по признакам повторности и рецидива / А. И. Свинкин // Проблемы эффективности уголовного закона. Сборник ученых трудов. — 1975. — Вип. 37. — С. 59–64.
166. Свинкин А. И. Признаки личности преступника в роли квалифицирующих обстоятельств / А. И. Свинкин // Проблемы советского уголовного права и криминологии. Сборник ученых трудов. — 1973. — Вип. 28. — С. 48–62.
167. Сингаївська І. В. Критерій розміру кваліфікуючих ознак у диференціації кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво / І. В. Сингаївська // Вісник наукового товариства курсантів і студентів ЛЮО МВС України. — 2004р. — № 1 (2). — С. 125-128.

168. Ситникова А. И. Законодательная текстология и ее применение в уголовном праве [монография] // А. И. Ситникова. — М. : «Юрлитинформ», 2010. — 232 с.
169. Словник іншомовних слів / С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута (укладачі). — К. : Наукова думка, 2000. — 680 с.
170. Сорока К. О. Основи теорії систем та системного аналізу : навч. посібник / К. О. Сорока. — Х. : ХНАМГ, 2004. — 291 с.
171. Старук Ю. О. Окремі проблеми інституту кваліфікуючих ознак (на прикладі статті 306 КК України / Ю. О. Старук // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 6 (162). — С. 142–146.
172. Статут Великого князівства Литовського, виданий у Кракові в 1588 році [витяг] // Хрестоматія з історії держави і права України / А. С. Чайковський, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. — Київ : Юрінком Інтер, 2003. — Розд. 6.5. — С. 75–84.
173. Строган А. Ю. Состав злочину як підстава кримінальної відповідальності: навчальний посібник / А. Ю. Строган. — К : Атіка, 2007. — 424 с.
174. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. Пособие / Ю. П. Сурмин. — К. : МАУП, 2003. — 368 с.
175. Таганцев Н. С. Уголовное право (Общая часть). Часть 1. — Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum105/item882.html>.
176. Тер-Акопов А. А. Защита личности — принцип уголовного закона / А. А. Тер-Акопов // Тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории : научная конференция, 27–28 янв. 1994г. : тезисы докладов. — Москва, 1994. — С. 52–54.
177. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник / І. Я. Терлюк. — Львів : Ліга-Прес, 2007. — 92 с.
178. Тихонова С. С. К вопросу о необходимости учета правил юридической техники при построении системы квалифицирующих признаков в отечественном уголовном праве / С. С. Тихонова // Российское право в

- Интернете — 2009. — № 5 (спецвыпуск). — Режим доступу : http://www.rpi.msal.ru/prints/200905_41tikhonova.html.
179. Тицька Л. І. Зміст поняття жорстокості / Л. І. Тицька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — 2012. — № 2 (2). — С. 253–262.
180. Ткаченко В. И. К проекту Уголовного кодекса РФ / В. И. Ткаченко // Тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории: научная конференция, 27–28 янв. 1994г. : тезисы докладов. — Москва, 1994. — С. 50–52.
181. Токарська А. С. Довідник із фахового мовлення для працівників правоохоронних органів / А. С. Токарська. — 2-ге вид., доп. і випр. — Л. : ПАІС, 2004. — 140 с.
182. Трайнин А. Н. Учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. — Москва : Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1946. — 186 с.
183. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. — Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1957. — 364 с.
184. Трахов, А. И. Уголовный закон в теории и судебной практике : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 — «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. И. Трахов. — Саратов, 2002.— 48 с.
185. Триньова Я. О. Кримінально-правова оцінка позбавлення життя людини із співучасті до неї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Я. О. Триньова. — К., 2010. — 21 с.
186. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія / З. А. Тростюк — К : Атіка, 2003. — 144 с.
187. Тростюк З. А. До проблеми єдності термінології у Кримінальному кодексі України / З. А. Тростюк // Вісник ЛІВС при НАВС. Матеріали науково-практичної конференції. — 2003. — №2 (1). — С. 131–134.

188. Тростюк З. А. Окремі композиційні особливості диспозицій статей Особливої частини Кримінального кодексу України / З. А. Тростюк // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. — С. 501 – 505.
189. Тростюк З. А. Про окремі вади законодавчої регламентації кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак у Кримінальному кодексі України / З.А. Тростюк // Кримінальний кодекс України 2001 : Проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. Симпозіуму 11 – 12 вересня 2009 року. — Львів, 2009. — С. 219–224.
190. Тростюк З. А. Співвідношення диспозицій кримінально-правових норм та приміток статей: до постановки проблеми / З. А. Тростюк // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Конф., м. Луганськ, 19 – 20 квітня 2012 р. — С. 513–515.
191. Уголовный закон Латвии от 8 июля.1998 года (С изменениями, внесенными по состоянию на 16 июня 2009 года). // Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.alex-lawyer.lv/kua1.htm>.
192. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. По состоянию на 15 ноября 2011 г. // Электронный ресурс. — Режим доступа : http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=4&lang=_rus.
193. Уголовный кодекс Голландии / Б. В. Волженкин (науч. ред.), И. В. Миронова (пер. с англ.). — Спб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. — 253 с.
194. Уголовный кодекс Испании / Н. Ф. Кузнецова, Ф. М. Решетников (ред.). — М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. — 218 с.
195. Уголовный кодекс китайской народной республики принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г. // Электронный ресурс. — режим доступа : <http://ukknr.ucoz.ru/index/0-13>.

196. Уголовный кодекс Республики Армения принят 18.04.2003 по состоянию на 19.03.2012 // Электронный ресурс. — режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.
197. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 г. По состоянию на 13.12.2011 г. // Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}>.
198. Уголовный кодекс Республики Болгария / Ред. кол. А. И. Лукашов (науч. ред.) и др.; пер. с болг. Д. В. Милушев, А. И. Лукашов; вступ. ст. Й. И. Айдаров. — Минск. : «Тесей», 2000. — 192 с.
199. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 г. с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.04.2012г. // Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2>.
200. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16.07.1997 г. С изменениями и дополнениями по состоянию на 16.02.2012 // Электронный ресурс. — Режим доступа : <http://www.zakon.kz/211944-ugolovnyjj-kodeks-rk-2011.html>.
201. Уголовный кодекс республики Корея с изменениями и дополнениями на 1 октября 2003 г. / А. И. Коробеев (науч. Ред. и предисл.), В. В. Верхоляк (перевод с корейского). — СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. — 240 с.
202. Уголовный кодекс республики Молдова от 18.04.2002 по состоянию на 12.04.2012 // Электронный ресурс. — Режим доступа : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
203. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21.05.1998 г. С изменениями и дополнениями по состоянию на 16.04.2012 г. // Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.

204. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. По состоянию на 18.04.2012 г. // Электронный ресурс. — Режим доступа: http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug.
205. Уголовный кодекс российской федерации от 13 июня 1996 года по состоянию на 1 марта 2012 года // Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>.
206. Уголовный кодекс Туркменистана от 12 июня 1997 года в редакции от 10 мая 2010 года // Электронный ресурс. — Режим доступа: http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01go.
207. Уголовный кодекс У.С.С.Р. від 23.08.1922 р. — офиц. изд. — Х: Юрид. Издат. Наркомюста УССР, 1922. — 50 с.
208. Уголовный кодекс Франции: принят в 1992 г. : вступил в силу с 1 марта 1994 г. : с изм. и доп. на 1 янв. 2002 г. / Ассоциация Юридический центр / Л. В. Головки (науч. ред.), Н. Е. Крылова (пер. с фр. и предисл.), Н. Е. Крылова (науч. ред.). — Спб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 648 с.
209. Уголовный кодекс ФРГ / А. В. Серебренникова (перевод и предисловие). — М. : Издательство «Зерцало», 2000. — 208 с.
210. Уголовный кодекс Швейцарии / Н.Ф. Кузнецова (науч. ред.), А. В. Серебренникова (перевод и предисл.). — М. : Издательство «Зерцало», 2000. — 138 с.
211. Уголовный кодекс Швеции по состоянию на 1 мая 1999 года : перевод на русский язык / С. С. Беляева. — М. : МГУ им М. В. Ломоносова, 2000. — 167 с.
212. Уголовный кодекс Японии : Закон № 45 от 24 апреля 1907 года в редакции Закона № 91 от 12 мая 1995 года // Электронный ресурс. — Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241616&subID=100097517,100097518,100097561,100097891>.

213. Уголовное право. Особенная часть : учебник / отв. ред. И. Я. Козаченко. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Норма, 2008. — 720 с.
214. Уголовное уложение от 22 марта 1903 года // Российское законодательство X-XX веков. Т. 9 : Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. — М. : Юрид. лит., 1994 — С. 275–320.
215. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ від 15 серпня 1845 р. — Санктпетербургъ : Типографія втораго отделения Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845. — 898 с.
216. Устинов В. С., Арефьев А. Ю. Об имущественных преступлениях / В. С. Устинов, А. Ю. Арефьев // Вопросы уголовной ответственности и ее дифференциации (в проекте Особенной части УК РФ). — Ярославль, 1994. — С. 88–90.
217. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів за наявності декількох кваліфікуючих ознак / Н. І. Устрицька // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. — Львів : Льв ДУВС, 2008. — С. 224–227.
218. Федорчук І. М. Класифікація обставин, які обтяжують покарання за кримінальним правом України / І. М. Федорчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. — Львів : Льв ДУВС, 2008. — С. 228–232.
219. Филимонов В. Д. Обстоятельства, определяющие содержание и конструкцию состава преступления / В. Д. Филимонов // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 83–85.
220. Філей Ю. В. Побудова кримінально-правових санкцій з урахуванням повторності злочинів / Ю. В. Філей // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. — С.512–515.

221. Фомичева М. А. Угроза как способ в квалифицированном составе преступления / М. А. Фомичева // Актуальные проблемы российского права. — 2001. — № 1. — С. 431–437 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.nbpublish.com/view_articles/19885.pdf.
222. Фролов Е. А. Стабильность закона и соотношение формально-определенных и оценочных понятий в уголовном праве / Е. А. Фролов // Проблемы советского уголовного права и криминологии. Сборник ученых трудов. — 1973. — Вып. 28. — С. 33–47.
223. Хавронюк М. І. Диференціація кримінальної відповідальності чи кримінальна безвідповідальність? / М. І. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 8. — С. 3–7.
224. Хавронюк М. І. Довідник з особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. — К : Істина, 2004. — 504 с.
225. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. [монографія] / М. І. Хавронюк — К : Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.
226. Хавронюк М. І. Особливості визначення санкцій у кримінальних законах європейських держав / М. І. Хавронюк // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя Незалежності України. — 2005. — вип. 2. — С. 13–22.
227. Хавронюк М. І. Щодо відповідності санкцій кримінально-правових норм суспільній небезпеці діянь / М. І. Хавронюк // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. — 2001. — №1. — С. 101–109.
228. Хавронюк М. І. Термінологічні вади нового Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 6. — С. 77–81.
229. Хімяк Ю. Б. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини / Ю. Б. Хімяк //

- Вісник Національної академії прокуратури України. — 2011. — № 2. — С. 65–69.
230. Хохлова І. В., Макогонюк Ф. М. Кримінально-правова характеристика злочину вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) / І. В. Хохлова, А. М. Макогонюк. // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://www.elibrary.nubip.edu.ua/15826/1/12siv.pdf>.
231. Юшков Ю. Н. Повторность преступлений как отягчающее обстоятельство, предусмотренное п. 1 ст. 39 УК РСФСР / Ю. Н. Юшков // Проблемы эффективности уголовного закона. Сборник ученых трудов. — 1975р. — Вып. 37. — С. 59–64.
232. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін]. — К.: «Українська енциклопедія», 2001.
т. 3: К-М. — 2001. — 992 с.
233. Яремко Г. З. Співвідношення обставин, які пом'якшують покарання, та привілеюючих ознак складів злочинів / Г. З. Яремко // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ 20 – 21 травня 2011 р. — С. 587 – 591.
234. Яремко Г. З. Спільність суспільно-небезпечного діяння в асоціаціях норм про різні склади одного злочину / Г. З. Яремко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — 2010. — № 2. — С. 377–387.
235. California penal code // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?codesection=pen>.
236. Polski kodeks karny z dnia 11 lipca 1932 roku wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami Kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i dokładnym skorowidzem. — Lwow: Drukarnia “Alfa”, 1935 — 163 с.
237. Ustawa z dnia czerwca 1997 r. Kodeks karny / Електронний ресурс. — Режим доступу: http:

isap.sejm.gov.pl/download;jsessionid=574AB6941F71C2606EBBFCA05FA72B55?id=WDU19970880553&type=3.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ознаки, що кваліфікують злочин, використані в КК України

№ п/п	Ознака, що кваліфікує злочин	Елемент складу злочину, який дана ознака характеризує	Статті, в яких використано	Використано разів
1	щодо двох або (чи) більше осіб	Потерпілий	ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 119; ч. 2 ст. 120; ч. 3 ст. 130; ч. 2 ст. 131; ч. 2 ст. 133; ч. 2 ст. 142; ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст. 314; ч. 2 ст. 315; ч. 3 ст. 323	11
2	щодо кількох осіб; щодо кількох дітей; кільком особам	Потерпілий	ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 150; ч. 2 ст. 169; ч. 2 ст. 258-1; ч. 2 ст. 258-4; ч. 3 ст. 286; ч. 2 ст. 303; ч. 2 ст. 332; ч. 2 ст. 406; ч. 2 ст. 415	10
3	стосовно малолітньої дитини	Потерпілий	ч. 2 ст. 115;	1
4	щодо малолітнього	Потерпілий	ч. 2 ст. 146; ч. 3 ст. 149; ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153; ч. 4 ст. 303	5
5	щодо малолітньої	Потерпілий	ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153	2
6	щодо малолітньої особи	Потерпілий	ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304;	2
7	щодо неповнолітнього	Потерпілий	ч. 2 ст. 120; ч. 3 ст. 130; ч. 2 ст. 133; ч. 2 ст. 140; ч. 2 ст. 142; ч. 2 ст. 144; ч. 2 ст. 147; ч. 2 ст. 149; ч. 3 ст. 152; ч. 2 ст. 153; ч. 2 ст. 172; ч. 3 ст. 303; ч. 3 ст. 314; ч. 2 ст. 315	14
8	неповнолітніх	Потерпілий	ч. 3 ст. 300; ч. 4 ст. 301; ч. 2 ст. 369-3	3
9	щодо неповнолітньої	Потерпілий	ч. 3 ст. 152; ч. 2 ст. 153	2
10	щодо неповнолітньої особи	Потерпілий	ч. 2 ст. 365-2	1
11	щодо недієздатної особи	Потерпілий	ч. 2 ст. 365-2	1
12	щодо особи похилого віку	Потерпілий	ч. 2 ст. 365-2	1
13	стосовно жінки, яка завідомо для винного перебувала в стані вагітності	Потерпілий	ч. 2 ст. 115	1
14	щодо вагітної жінки	Потерпілий	ч. 2 ст. 172; ч. 3 ст. 314	2
15	щодо самотнього батька, матері, або особи яка їх замінює і виховує дитину віком до чотирнадцяти років	Потерпілий	ч. 2 ст. 172	1
16	щодо самотнього батька, матері, або особи яка їх замінює і виховує дитину-інваліда	Потерпілий	ч. 2 ст. 172	1

17	заручника	Потерпілий	ч. 2 ст. 115	1
18	викраденої людини	Потерпілий	ч. 2 ст. 115	1
19	вчинені щодо державних діячів	Потерпілий	ч. 2 ст. 163	1
20	вчинені щодо громадських діячів	Потерпілий	ч. 2 ст. 163	1
21	стосовно громадянина, з яким укладена угода щодо його роботи за межами України	Потерпілий	ч. 2 ст. 173	1
22	щодо особи, яка перебувала(є) у безпорадному стані	Потерпілий	ч. 2 ст. 144; ч. 3 ст. 314	2
23	щодо особи, яка перебувала у іншій залежності від винного	Потерпілий / суб'єкт	ч. 2 ст. 120	1
24	щодо особи, яка перебувала у матеріальній залежності від винного	Потерпілий / суб'єкт	ч. 2 ст. 120; ч. 2 ст. 144	2
25	щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни	Предмет	ч. 3 ст. 297	1
26	щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять жертв нацистських переслідувань	Предмет	ч. 3 ст. 297	1
27	щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять воїнів інтернаціоналістів	Предмет	ч. 3 ст. 297	1
28	щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять миротворців	Предмет	ч. 3 ст. 297	1
29	щодо пам'яток національного значення	Предмет	ч. 3 ст. 29	1
30	щодо унікальних документів Національного архівного фонду	Предмет	ч. 2 ст. 298-1	1
31	щодо кіно- та відеопродукції	Предмет	ч. 2 ст. 300; ч. 2 ст. 301	2
32	щодо комп'ютерних програм	Предмет	ч. 2 ст. 301	1
33	що містять дитячу порнографію (твори зображення або інші предмети)		ч. 4 ст. 301	1
34	якщо предметом були особливо небезпечні (наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги)	Предмет	ч. 2 ст. 305; ч. 2 ст. 307; ч. 3 ст. 314	3
35	у кількості ... і більше рослин (310)	Предмет	ч. 2 ст. 310	1
36	вчинені щодо особливо важливих (документів, штампів, печаток	Предмет	ч. 2 ст. 357	1
37	у значному розмірі	Предмет	ч. 2 ст. 368	1
38	вчинення у великих розмірах; майно у великих розмірах; у великому розмірі;	Предмет або предмет / суспільно небезпечний наслідок	ч. 4 ст. 185; ч. 4 ст. 186; ч. 4 ст. 187; ч. 3 ст. 190; ч. 4 ст. 191; ч. 2 ст. 203-1; ч. 2 ст. 212; 2 ст. 212-1; ч. 2 ст. 233; ч. 2 ст. 305; ч. 2 ст. 306; ч. 2 ст. 307; ч. 2 ст. 308; ч. 2 ст. 309; ч. 2 ст. 311; ч. 2 ст. 312; ч. 3 ст. 321; ч. 2 ст. 321-1; ч. 3 ст. 110-2; ч. 2 ст. 199; ч. 2 ст. 209; ч. 2 ст. 258-5; ч. 3 ст. 368	23
39	в особливо великих розмірах; майно в особливо великих розмірах;	Предмет або предмет / суспільно	ч. 5 ст. 185; ч. 5 ст. 186; ч. 4 ст. 187; ч. 4 ст. 190; ч. 5 ст. 191; ч. 2 ст. 210; ч. 2 ст. 211; ч. 3 ст. 212; ч. 3 ст. 212-1; ч. 3 ст. 305; ч. 3 ст.	22

	в особливо великому розмірі;	небезпечний наслідок	307; ч. 3 ст. 308; ч. 3 ст. 309; ч. 3 ст. 311; ч. 3 ст. 312; ч. 4 ст. 321; ч. 3 ст. 321-1; ч. 4 ст. 110-2; ч. 3 ст. 199; ч. 3 ст. 209; ч. 3 ст. 258-5; ч. 4 ст. 368	
40	що мають характер мордування	Діяння	ч. 2 ст. 126;	1
41	що має характер знущання або глумлення	Діяння	ч. 2 ст. 406	1
42	вчинене з особливою жорстокістю	Діяння / спосіб / обставини	ч. 2 ст. 115	1
43	пов'язані з опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 3 ст. 296	1
44	поєднане з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 110	1
45	поєднане із зґвалтуванням	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 115	1
46	поєднане з насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 115	1
47	що супроводжувалося заподіянням фізичних страждань	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 146	1
48	поєднані з погрозою знищення людей	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 147	1
49	з погрозою вбивства	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 355	4
50	з погрозою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 35	4

51	поєднане з заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (тяжкого тілесного ушкодження)	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 4 ст. 187; ч. 4 ст. 189	2
52	поєднане з вимаганням	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 4 ст. 159-1; ч. 4 ст. 354; ч. 3 ст. 368; ч. 4 ст. 368-3; ч. 4 ст. 368-4; ч. 3 ст. 369-2	6
53	поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 372; ч. 2 ст. 383; ч. 2 ст. 384	3
54	поєднане зі штучним створенням доказів	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 372; ч. 2 ст. 383; ч. 2 ст. 384	3
55	поєднане з іншою фальсифікацією	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 372	1
56	зі знуцанням над особою	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 373	1
57	пов'язані з умисним вбивством (поєднані з умисним вбивством)	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 5 ст. 404; ч. 2 ст. 438;	2
58	поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких	Поєднання з ін. злочином чи правопор. + додатковий потерпілий	ч. 2 ст. 149;	1
59	поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я	Поєднання з ін. злочином чи правопор	ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 355	3
60	поєднані з насильством, яке (що) не є небезпечним для життя чи (або) здоров'я потерпілого	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 186; ч. 2 ст. 278; ч. 2 ст. 289; ч. 2 ст. 308; ч. 2 ст. 312	5

61	з погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких	Поєднання з ін. злочином чи правопор. + додатковий потерпілий	ч. 2 ст. 149	1
62	з погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 186; ч. 2 ст. 289; ч. 2 ст. 308; ч. 2 ст. 312	4
63	якщо вчинене внаслідок нецільового використання коштів	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 175	1
64	поєднані із насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких;	Поєднання з ін. злочином чи правопор. + додатковий потерпілий	ч. 3 ст. 149	1
65	поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 3 ст. 189; ч. 3 ст. 206; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 289; ч. ч. 3 ст. 355	6
66	поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 3 ст. 262; ч. 3 ст. 312; ч. 3 ст. 313; ч. 4 ст. 410	4
67	з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких	Поєднання з ін. злочином чи правопор. + додатковий потерпілий	ч. 3 ст. 149	1
68	з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 3 ст. 289	1
69	пов'язані (поєднані) із застосуванням насильства	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 150-1; ч. 2 ст. 162; ч. 3 ст. 297; ч. 2 ст. 373; ч. 2 ст. 393	5
70	поєднані з насильством (що	Поєднання	ч. 2ст. 161; ч. 2 ст. 365	2

	супроводжувалися насильством)	з ін. злочином чи правопор.		
71	що супроводжувалося болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 365	1
72	поєднані з погрозами	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 161	1
73	з погрозою застосування насильства	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 150-1; ч. 2 ст. 162; ч. 3 ст. 297; ч. 2 ст. 365; ч. 2 ст. 393	5
74	поєднані із знищенням чи пошкодженням (пошкодженням чи знищенням) майна	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 355	4
75	поєднані із заволодінням зброєю	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 393	1
76	поєднані з обманом	Поєднання з ін. злочином чи правопор.	ч. 2 ст. 161	1
77	якщо вони (воно) спричинили (-ло) загибель людей; що спричинили загибель людей; які призвели до загибелі людей; якщо вони призвели до загибелі людей; що призвело до загибелі людей;	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 110; ч. 2 ст. 114-1; ч. 2 ст. 194; ч. 3 ст. 194-1; ч. 2 ст. 238; ч. 2 ст. 239; ч. 3 ст. 239-1; ч. 4 ст. 240; ч. 2 ст. 241; ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243; ч. 2 ст. 245; ч. 5 ст. 260; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1; ч. 2 ст. 267; ч. 4 ст. 267-1; ч. 2 ст. 269; ч. 2 ст. 270; ч. 2 ст. 271; ч. 2 ст. 272; ч. 2 ст. 273; ч. 2 ст. 274; ч. 2 ст. 275; ч. 3 ст. 276; ч. 3 ст. 277; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 279; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 281; ч. 3 ст. 282; ч. 2 ст. 283; ч. 3 ст. 292; ч. 2 ст. 294; ч. 2 ст. 325; ч. 2 ст. 326; ч. 2 ст. 327; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 347-1; ч. 2 ст. 352; ч. 2 ст. 378; ч. 3 ст. 399; ч. 2 ст. 411; ч. 2 ст. 439; ч. 2 ст. 446	45
78	якщо вони спричинили загибель	Суспільно	ч. 2 ст. 253	1

	населення	небезпечний наслідок		
79	що спричинили загибель кількох осіб	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 414	3
80	що призвели до загибелі людини якщо вони спричинили загибель людини	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 258; ч. 3 ст. 447; ч. 3 ст. 270-1	3
81	що спричинило смерть (потерпілого, особи, інше); що заподіяло смерть; якщо внаслідок таких дій настала смерть	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 134; ч. 3 ст. 135; ч. 3 ст. 136; ч. 2 ст. 137; ч. 2 ст. 139; ч. 3 ст. 314; ч. 3 ст. 321-1; ч. 3 ст. 321-2; ч. 2 ст. 381; ч. 2 ст. 414	11
82	що спричинили інші нещасні випадки з людьми	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 292	1
83	якщо вони (що) спричинили (заподіяли) тяжкі тілесні ушкодження (тяжке тілесне ушкодження)	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 276; ч. 2 ст. 277; ч. 2 ст. 281; ч. 2 ст. 282; ч. 2 ст. 314; ч. 3 ст. 399	6
84	якщо внаслідок таких дій спричинені (якщо вони спричинили (заподіяли)) середньої тяжкості тілесне (-і) ушкодження	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 150-1; ч. 2 ст. 276; ч. 2 ст. 277; ч. 2 ст. 281; ч. 2 ст. 282; ч. 2 ст. 314; ч. 2 ст. 406	7
85	якщо воно заподіяло легкі тілесні ушкодження	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 406	1
86	спричинення тривалого розладу здоров'я	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 134; ч. 2 ст. 142; ч. 2 ст. 321-1	3
87	спричинення короткочасного розладу здоров'я	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 125	1
88	спричинення незначної втрати працездатності	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 125	1
89	що спричинили безплідність	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 134; ч. 2 ст. 155	2
90	що заподіяли шкоду здоров'ю потерпілого	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 323	1
91	якщо спричинили істотну шкоду для здоров'я; що заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 150; ч. 4 ст. 323	2
92	масове захворювання населення	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 253	1
93	що спричинили масове захворювання людей	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 239; ч. 4 ст. 240	2
94	що спричинили захворювання людей	Суспільно	ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243	2

		небезпечний наслідок		
95	зараження	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 130	1
96	якщо вони призвели до наркотичної залежності потерпілого	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 314	1
97	якщо спричинили істотну шкоду для фізичного розвитку	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 150	1
98	якщо спричинили істотну шкоду для освітнього рівня	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 150	1
99	що призвели до аварії	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 292	1
100	що призвели до пожежі	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 292	1
101	спричинення тяжких технологічних аварій	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 253	1
102	спричинення екологічних катастроф	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 253	1
103	що спричинили значне забруднення довкілля	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1; ч. 3 ст. 292	3
104	що спричинили масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 239-1; ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243	3
105	що спричинили масову загибель тварин	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 245	1
106	тяжкі наслідки	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 133; ч. 3 ст. 146; ч. 2 ст. 147; ч. 3 ст. 149; ч. 2 ст. 151; ч. 3 ст. 161; ч. 2 ст. 168; ч. 2 ст. 169; ч. 2 ст. 222-1 ч. 3 ст. 232-1; ч. 3 ст. 239-2; ч. 2 ст. 259; ч. 4 ст. 297; ч. 4 ст. 303; ч. 2 ст. 328; ч. 2 ст. 329; ч. 2 ст. 364; ч. 2 ст. 364-1; ч. 3 ст. 365; ч. 3 ст. 365-2; ч. 2 ст. 366; ч. 2 ст. 367; ч. 3 ст. 371; ч. 2 ст. 375; ч. 2 ст. 402; ч. 2 ст. 404; ч. 3 ст. 406; ч. 3 ст. 422; ч. 2 ст. 425; ч. 2 ст. 426; ч. 3 ст. 426-1	31
107	тяжкі наслідки для інтересів держави	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 330	1
108	інші тяжкі наслідки	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 110; ч. 4 ст. 110-2; ч. 2 ст. 114-1; ч. 3 ст. 135; ч. 2 ст. 137; ч.	61

		й наслідок	2 ст. 139; ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 194; ч. 3 ст. 194-1; ч. 3 ст. 206; ч. 3 ст. 206-2; ч. 2 ст. 238; ч. 2 ст. 239; ч. 3 ст. 239-1; ч. 4 ст. 240; ч. 2 ст. 241; ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243; ч. 2 ст. 245; ч. 2 ст. 253; ч. 2 ст. 258; ч. 3 ст. 258-5; ч. 5 ст. 260; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1; ч. 2 ст. 267; ч. 4 ст. 267-1; ч. 2 ст. 269; ч. 2 ст. 270; ч. 3 ст. 270-1; ч. 2 ст. 271; ч. 2 ст. 272; ч. 2 ст. 273; ч. 2 ст. 274; ч. 2 ст. 275; ч. 3 ст. 278; ч. 2 ст. 279; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 281; ч. 2 ст. 283; ч. 3 ст. 292; ч. 2 ст. 294; ч. 3 ст. 321-1; ч. 3 ст. 321-2; ч. 4 ст. 323; ч. 2 ст. 325; ч. 2 ст. 326; ч. 2 ст. 327; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 347-1; ч. 2 ст. 352; ч. 3 ст. 355; ч. 2 ст. 374; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 381; ч. 3 ст. 399; ч. 2 ст. 411; ч. 2 ст. 412; ч. 3 ст. 414; ч. 2 ст. 439; ч. 2 ст. 446	
109	особливо тяжкі наслідки	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153	2
110	що призвело до неможливості встановлення підсумків голосування на виборчій дільниці	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 4 ст. 158	1
111	що призвело до неможливості встановлення підсумків голосування у відповідному виборчому окрузі	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 4 ст. 158	1
112	що призвело до визнання голосування на виборчій дільниці недійсним	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 4 ст. 158	1
113	що заподіяли істотну шкоду	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 410	1
114	значна шкода	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 185; ч. 3 ст. 186; ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 190; ч. 2 ст. 361; ч. 2 ст. 361-1; ч. 2 ст. 361-2; ч. 3 ст. 362; ч. 2 ст. 363-1	9
115	значна майнова шкода (якщо вони призвели до;)	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 110-2; ч. 2 ст. 258; ч. 2 ст. 258-5	3
116	значна матеріальна шкода	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 289	1
117	шкода у великих розмірах	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 188-1	1
118	шкода в особливо-великих розмірах	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 399	1

		й наслідок		
119	велика шкода	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 206; ч. 3 ст. 206-2; ч. 3 ст. 355	3
120	матеріальна шкода у великому розмірі	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 176; ч. 2 ст. 177; ч. 2 ст. 229; ч. 2 ст. 239-1	4
121	майнова шкода у великих розмірах (у великому розмірі)	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 189; ч. 2 ст. 192; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1; ч. 3 ст. 270-1	5
122	матеріальна шкода в особливо-великому розмірі	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 176; ч. 3 ст. 177; ч. 3 ст. 229;	3
123	майнова шкода в особливо-великих розмірах (особливо-великому розмірі)	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 4 ст. 189; ч. 2 ст. 194; ч. 2 ст. 270	3
124	велика матеріальна шкода	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 205; ч. 2 ст. 222; ч. 2 ст. 224; ч. 2 ст. 276; ч. 2 ст. 277; ч. 2 ст. 281; ч. 2 ст. 282; ч. 3 ст. 289	8
125	особливо велика матеріальна шкода	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 224	1
126	отримання доходу у великих розмірах	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 301; ч. 5 ст. 301	2
127	спричинення нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 320;	1
128	що призвели до викрадення, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 320	1
129	що призвели до привласнення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 320	1
130	що призвели до вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 320	1
131	що призвели до заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами шляхом шахрайства	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 320	1
132	що призвели до заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 320	1
133	якщо вони перешкодили запобіганню злочину, чи затриманню особи, яка його вчинила	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 343; ч. 2 ст. 376	2

134	якщо вони спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 357	1
135	якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 359	1
136	якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 3 ст. 382	1
137	Якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 182	1
138	які призвели до засудження невинної у вчиненні злочину особи	Суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 374	1
139	вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб	Спосіб	ч. 2 ст. 115	1
140	Загальнонебезпечний спосіб	Спосіб	ч. 2 ст. 194-1; ч. 2 ст. 270-1; ч. 2 ст. 292	3
141	способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб	Спосіб	ч. 2 ст. 393	1
142	способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (особи)	Спосіб	ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст. 332	2
143	вчинене способом, що має характер особливого мучення	Спосіб	ч. 2 ст. 121	1
144	поєднані з примушенням шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій	Спосіб	ч. 2 ст. 342	1
145	шляхом примушування	Спосіб	ч. 2 ст. 142	1
146	шляхом обману	Спосіб	ч. 2 ст. 142	1
147	шляхом підпалу	Спосіб	ч. 2 ст. 194; ч. 3 ст. 239-1; ч. 4 ст. 240; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 347-1; ч. 2 ст. 352; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 399; ч. 2 ст. 411	9
148	шляхом підпалу, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки	Спосіб / суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 252	1
149	шляхом вибуху	Спосіб	ч. 2 ст. 194; ч. 3 ст. 239-1; ч. 4 ст. 240; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 347-1; ч. 2 ст. 352; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 399	8
150	вчинені способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу	Спосіб	ч. 2 ст. 248	1
151	іншим способом масового знищення	Спосіб	ч. 2 ст. 249	1
152	іншим загальнонебезпечним	Спосіб	ч. 2 ст. 194; ч. 3 ст. 239-1; ч. 4 ст.	9

	способом		240; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 347-1; ч. 2 ст. 352; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 399; ч. 2 ст. 411;	
153	іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки	Спосіб / суспільно небезпечний наслідок	ч. 2 ст. 252	1
154	шляхом підкопу	Спосіб	ч. 2 ст. 393	1
155	з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони	Спосіб	ч. 2 ст. 393	1
156	з використанням засобів масової інформації	Спосіб	ч. 3 ст. 109; ч. 2 ст. 258-2; ч. 2 ст. 436-1	3
157	з використанням службового становища	Спосіб	ч. 2 ст. 169	1
158	з проникненням в житло,	Спосіб / місце	ч. 3 ст. 185; ч. 3 ст. 186; ч. 3 ст. 187	3
159	з проникненням в інше приміщення чи сховище (приміщення чи інше сховище)	Спосіб / місце	ч. 3 ст. 185; ч. 3 ст. 186; ч. 3 ст. 187; ч. 2 ст. 289	4
160	вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки	Спосіб / засіб	ч. 3 ст. 190	1
161	шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем	Спосіб / суб'єкт	ч. 2 ст. 190	1
162	особливо цінні землі	Місце	ч. 2 ст. 197-1; ч. 4 ст. 197-1	2
163	охоронні зони	Місце	ч. 2 ст. 197-1; ч. 4 ст. 197-1	2
164	зони санітарної охорони	Місце	ч. 2 ст. 197-1; ч. 4 ст. 197-1	2
165	санітарно-захисні зони	Місце	ч. 2 ст. 197-1; ч. 4 ст. 197-1	2
166	зони особливого режиму використання земель	Місце	ч. 2 ст. 197-1; ч. 4 ст. 197-1	2
167	в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації	Місце	ч. 2 ст. 238	1
168	у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів	Місце	ч. 2 ст. 307	1
169	в інших місцях масового перебування громадян	Місце	ч. 2 ст. 307	1
170	у місця позбавлення волі	Місце	ч. 2 ст. 307	1
171	на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду	Місце	ч. 3 ст. 240	1
172	у шкідливому виробництві	Місце / обставини	ч. 2 ст. 150	1
173	здійснюване протягом тривалого часу	Час	ч. 2 ст. 146	1
174	тривалістю понад один місяць	Час	ч. 3 ст. 407	1
175	з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації	Засоби	ч. 2 ст. 163	1
176	вчинені з використанням транспортних засобів	Засоби	ч. 2 ст. 248	1
177	із застосуванням вибухових речовин	Засоби	ч. 2 ст. 249	1
178	із застосуванням отруйних речовин	Засоби	ч. 2 ст. 249	1
179	із застосуванням електроструму	Засоби	ч. 2 ст. 249	1

180	пов'язане з використанням форменого одягу	Засоби	ч. 2 ст. 353	1
181	пов'язане з використанням службового посвідчення працівника правоохоронного органу	Засоби	ч. 2 ст. 353	1
182	із застосуванням вогнепальної зброї	Знаряддя	ч. 4 ст. 296	1
183	Із застосуванням холодної зброї	Знаряддя	ч. 4 ст. 296	1
184	Із застосуванням іншого предмета, спеціально пристосованого, або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень	Знаряддя	ч. 4 ст. 296	1
185	із застосуванням зброї	знаряддя	ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст. 365; ч. 2 ст. 404; ч. 4 ст. 405; ч. 3 ст. 406; ч. 3 ст. 426-1;	6
186	із використанням зброї	знаряддя	ч. 2 ст. 393	1
187	із застосуванням спеціальних засобів	знаряддя	ч. 2 ст. 365	1
188	в умовах особливого періоду, крім воєнного стану	Обставини	ч. 3 ст. 402, ч. 2 ст. 403; ч. 3 ст. 404; ч. 3 ст. 405; ч. 4 ст. 407; ч. 3 ст. 408; ч. 3 ст. 409; ч. 3 ст. 410; ч. 3 ст. 411; ч. 2 ст. 413; ч. 2 ст. 418; ч. 2 ст. 419; ч. 2 ст. 420; ч. 2 ст. 421; ч. 3 ст. 425; ч. 3 ст. 426; ч. 4 ст. 426-1; ч. 2 ст. 428	18
189	в умовах воєнного стану	Обставини	ч. 4 ст. 402; ч. 3 ст. 403; ч. 4 ст. 404; ч. 4 ст. 405; ч. 5 ст. 407; ч. 4 ст. 408; ч. 4 ст. 409; ч. 4 ст. 410; ч. 4 ст. 411; ч. 3 ст. 413; ч. 3 ст. 418; ч. 3 ст. 419; ч. 3 ст. 420; ч. 3 ст. 421; ч. 4 ст. 425; ч. 4 ст. 426; ч. 5 ст. 426-1; ч. 3 ст. 428;	18
190	у бойовій обстановці	Обставини	ч. 4 ст. 402; ч. 3 ст. 403; ч. 4 ст. 404; ч. 4 ст. 405; ч. 5 ст. 407; ч. 4 ст. 408; ч. 4 ст. 409; ч. 4 ст. 410; ч. 4 ст. 411; ч. 3 ст. 413; ч. 3 ст. 418; ч. 3 ст. 419; ч. 3 ст. 420; ч. 3 ст. 421; ч. 4 ст. 425; ч. 4 ст. 426; ч. 2 ст. 426-1; ч. 3 ст. 428;	18
191	при перевищенні меж необхідної оборони	Обставини	Ст. 118; ст. 124	2
192	у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця	Обставини	Ст. 118; ст. 124	2
193	у присутності малолітнього	Обставини	ч. 2 ст. 299	1
194	із зброєю	Обставини	ч. 2 ст. 408	1
195	щодо малолітнього	Обставини	ч. 3 ст. 307	1
196	неповнолітнім	Обставини	ч. 2 ст. 300; ч. 2 ст. 301	2
197	із залученням неповнолітнього	Обставини	ч. 3 ст. 302; ч. 2 ст. 307; ч. 3 ст. 309; ч. 2 ст. 317	4
198	із залученням малолітнього	Обставини	ч. 3 ст. 307	1
199	службовій особі, яка займає відповідальне становище	Обставини	ч. 3 ст. 369	1
200	службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище	Обставини	ч. 4 ст. 369	1

201	поєднані із втягуванням (в діяльність) неповнолітніх	Обставини	ч. 2 ст. 181	1
202	Повторно	Суб'єкт	ч. 3 ст. 109; ч. 2 ст. 110; ч. 3 ст. 110-2; ч. 2 ст. 127; ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 150-1; ч. 2 ст. 152; ч. 2 ст. 153; ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 3 ст. 159-1; ч. 4 ст. 160; ч. 2 ст. 169; ч. 2 ст. 172; ч. 2 ст. 176; ч. 2 ст. 177; ч. 2 ст. 182; ч. 2 ст. 185; ч. 2 ст. 186; ч. 2 ст. 188-1; ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 190; ч. 3 ст. 191; ч. 2 ст. 194-1; ч. 2 ст. 199; ч. 2 ст. 200; ч. 2 ст. 203-1; ч. 2 ст. 205; ч. 2 ст. 205-1; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 209; ч. 2 ст. 210; ч. 2 ст. 211; ч. 2 ст. 216; ч. 2 ст. 220-1; ч. 2 ст. 222; ч. 2 ст. 222-1; ч. 2 ст. 224; ч. 2 ст. 229; ч. 3 ст. 232-1; ч. 2 ст. 232-2; ч. 2 ст. 238; ч. 2 ст. 239-1; ч. 2 ст. 239-2; ч. 3 ст. 240; ч. 2 ст. 256; ч. 2 ст. 258; ч. 2 ст. 258-1; ч. 2 ст. 258-4; ч. 2 ст. 258-5; ч. 2 ст. 259; ч. 2 ст. 262; ч. 2 ст. 263-1; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1; ч. 4 ст. 267-1; ч. 2 ст. 270-1; ч. 2 ст. 280; ч. 2 ст. 289; ч. 2 ст. 292; ч. 3 ст. 297; ч. 3 ст. 300; ч. 3 ст. 301; ч. 5 ст. 301; ч. 2 ст. 303; ч. 2 ст. 305; ч. 2 ст. 306; ч. 2 ст. 307; ч. 2 ст. 308; ч. 2 ст. 309; ч. 2 ст. 311; ч. 2 ст. 312; ч. 2 ст. 313; ч. 2 ст. 314; ч. 2 ст. 315; ч. 2 ст. 316; ч. 2 ст. 317; ч. 2 ст. 318; ч. 2 ст. 319; ч. 2 ст. 320; ч. 3 ст. 321; ч. 2 ст. 321-1; ч. 2 ст. 321-2; ч. 2 ст. 323; ч. 2 ст. 330; ч. 2 ст. 332; ст. 332-1; ч. 2 ст. 333; ч. 2 ст. 354; ч. 4 ст. 354; ч. 2 ст. 355; ч. 3 ст. 358; ч. 2 ст. 359; ч. 2 ст. 361; ч. 2 ст. 361-1; ч. 2 ст. 361-2; ч. 3 ст. 362; ч. 2 ст. 363-1; ч. 2 ст. 365-2; ч. 3 ст. 368; ч. 2 ст. 368-3; ч. 4 ст. 368-3; ч. 2 ст. 368-4; ч. 4 ст. 368-4; ч. 2 ст. 369; ч. 2 ст. 369-3; ч. 2 ст. 393; ч. 2 ст. 410; ч. 2 ст. 436-1; ч. 2 ст. 446.	111
203	вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК України	Суб'єкт	ч. 2 ст. 115	1
204	особою, яка раніше скоїла (вчинила) один із (будь-який із) злочинів, передбачених статтями ... КК	Суб'єкт	ч. 2 ст. 150-1; ч. 2 ст. 152; ч. 2 ст. 153; ч. 2 ст. 307; ч. 2 ст. 308; ч. 2 ст. 309; ч. 2 ст. 310; ч. 2 ст. 313;	13

	України		ч. 2 ст. 314; ч. 2 ст. 315; ч. 2 ст. 316; ч. 2 ст. 318; ч. 2 ст. 323	
205	особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм	Суб'єкт	ч. 2 ст. 187	1
206	вчинене особою, раніше судимою за зараження іншої особи венеричною хворобою	Суб'єкт	ч. 2 ст. 133	1
207	особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею	Суб'єкт	ч. 2 ст. 164; ч. 2 ст. 165; ч. 2 ст. 197-1; ч. 2 ст. 201; ч. 2 ст. 213; ч. 2 ст. 248; ч. 2 ст. 249; ч. 3 ст. 382;	8
208	особою, раніше судимою за такий саме злочин	Суб'єкт	ч. 4 ст. 197-1	1
209	особою, раніше судимою за цей злочин	Суб'єкт	ч. 2 ст. 302	1
210	особою, яка була засуджена за цією статтею	Суб'єкт	ч. 2 ст. 310	1
211	особою, раніше судимою за злочин, передбачений частиною ... цієї статті	Суб'єкт	ч. 4 ст. 197-1	1
212	особа, раніше судима за зайняття гральним бізнесом	Суб'єкт	ч. 2 ст. 203-2	1
213	особа, раніше судима за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)	Суб'єкт	ч. 3 ст. 212	1
214	особа, раніше судима за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	Суб'єкт	ч. 3 ст. 212-1	1
215	особа, раніше судима за хуліганство	Суб'єкт	ч. 3 ст. 296	1
216	особа, яка є представником влади	Суб'єкт	ч.3 ст.109; ч.2 ст.110; ч. 2 ст. 436-1	3
217	службовою особою з використанням свого службового становища	Суб'єкт / спосіб	ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 205-1; ч. 2 ст. 258-4; ч. 2 ст. 343; ч. 2 ст. 344; ч. 2 ст. 397	6
218	особою з використанням свого службового становища	Суб'єкт / спосіб	ч. 2 ст. 376	1
219	службовою особою з використанням службового становища	Суб'єкт / спосіб	ч. 2 ст. 149; ч. 4 ст. 158; ч. 3 ст. 176; ч. 3 ст. 177; ч. 2 ст. 201; ч. 3 ст. 206; ч. 3 ст. 206-2; ч. 3 ст. 229; ч. 2 ст. 248; ч. 2 ст. 258-1; ч. 5 ст. 298; ч. 3 ст. 298-1; ч. 2 ст. 303; ч. 2 ст. 332; ч. 2 ст. 332-1; ч. 2 ст. 447	16
220	іншою службовою особою з використанням свого службового становища	Суб'єкт / спосіб	ч. 3 ст. 157; ч. 2 ст. 159	2
221	іншою службовою особою з використанням влади або службового становища	Суб'єкт / спосіб	ч. 2 ст. 158-2	1
222	службовою особою	Суб'єкт	ч. 2 ст. 161; ч. 2 ст. 162; ч. 2 ст.	6

			163; ч. 2 ст. 256; ч. 4 ст. 267-1; ч. 2 ст. 382	
223	службовою особою, якій відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі	Суб'єкт / обставини	ч. 2 ст. 168	1
224	працівником медичного закладу, якому відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по роботі	Суб'єкт / обставини	ч. 2 ст. 168	1
225	службовою особою, яка займає відповідальне становище	Суб'єкт	ч. 3 ст. 368; ч. 2 ст. 368-2; ч. 3 ст. 382	3
226	службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище	Суб'єкт	ч. 4 ст. 368; ч. 3 ст. 368-2; ч. 3 ст. 382	3
227	службовою особою правоохоронних органів	Суб'єкт	ч. 2 ст. 370	1
228	вчинені військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем	Суб'єкт	ч. 2 ст. 410	1
229	вчинене членом організованої групи (учасником організованої групи)	Суб'єкт	ч. 2 ст. 129; ч. 4 ст. 369	2
230	вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, під час пологів, або відразу після пологів.	Суб'єкт / потерпілий / час	ст. 117	1
231	вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані.	Суб'єкт / потерпілий / емоційний стан	ч. 2 ст. 135	1
232	особою, від якої потерпілий був у матеріальній залежності	Суб'єкт / потерпілий	ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 303	2
233	особою, від якої потерпілий був у іншій залежності	Суб'єкт / Потерпілий	ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 303	2
234	батьком	Суб'єкт	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
235	матір'ю	Суб'єкт	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
236	вітчимом	Суб'єкт	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
237	мачухою	Суб'єкт	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
238	опікуном	Суб'єкт	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
239	піклувальником	Суб'єкт	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
240	особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого	Суб'єкт / потерпілий	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
241	особою, на яку покладено обов'язки щодо піклування про потерпілого	Суб'єкт / потерпілий	ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 156; ч. 2 ст. 304; ч. 2 ст. 323	4
242	членом виборчої комісії	Суб'єкт	ч. 3 ст. 157; ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 2 ст. 158-2; ч. 2 ст. 159; ч. 4 ст. 160	6
243	членом комісії з референдуму	Суб'єкт	ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 2 ст.	4

			159; ч. 4 ст. 160	
244	кандидатом на виборах	Суб'єкт	ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 4 ст. 160	3
245	представником політичної партії, місцевої організації політичної партії	Суб'єкт	ч. 4 ст. 158;	1
246	уповноваженою особою політичної партії, місцевої організації політичної партії	Суб'єкт	ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 4 ст. 160	3
247	представником політичної партії, місцевої організації політичної партії у виборчій комісії чи комісії з референдуму	Суб'єкт	ч. 2 ст. 158-1; ч. 4 ст. 160	2
248	довіреною особою кандидата на виборах	Суб'єкт	ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 4 ст. 160	3
249	офіційним спостерігачем (на виборах або референдумі)	Суб'єкт	ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 4 ст. 160	3
250	членом ініціативної групи референдуму	Суб'єкт	Ч. 2 ст. 158-1; ч. 4 ст. 160	2
251	його тренером	Суб'єкт	ч. 2 ст. 323	1
252	групою осіб	Суб'єкт	ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 126; ч. 2 ст. 152; ч. 2 ст. 153; ч. 2 ст. 197-1; ч. 2 ст. 296; ч. 2 ст. 317; ч. 2 ст. 402; ч. 4 ст. 405; ч. 3 ст. 406	10
253	за попередньою змовою групою осіб (групою осіб за попередньою змовою)	Суб'єкт	ч. 2 ст. 110; ч. 3 ст. 110-2; ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 127; ч. 5 ст. 143; ч. 3 ст. 144; ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст. 149; ч. 2 ст. 150-1; ч. 3 ст. 157; ч. 4 ст. 158; ч. 2 ст. 158-1; ч. 2 ст. 158-2; ч. 4 ст. 159-1; ч. 4 ст. 160; ч. 2 ст. 169; ч. 2 ст. 176; ч. 2 ст. 177; ч. 2 ст. 185; ч. 2 ст. 186; ч. 2 ст. 187; ч. 2 ст. 188-1; ч. 2 ст. 189; ч. 2 ст. 190; ч. 3 ст. 191; ч. 2 ст. 192; ч. 2 ст. 194-1; ч. 2 ст. 199; ч. 2 ст. 200; ч. 2 ст. 201; ч. 2 ст. 203-1; ч. 2 ст. 205-1; ч. 2 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ч. 2 ст. 209; ч. 2 ст. 210; ч. 2 ст. 212; ч. 2 ст. 212-1; ч. 2 ст. 216; ч. 2 ст. 220-1; ч. 2 ст. 222-1; ч. 2 ст. 229; ч. 3 ст. 232-1; ч. 2 ст. 233; ч. 2 ст. 239-1; ч. 2 ст. 239-2; ч. 2 ст. 248; ч. 2 ст. 258; ч. 2 ст. 258-1; ч. 2 ст. 258-4; ч. 2 ст. 258-5; ч. 2 ст. 262; ч. 2 ст. 263-1; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 265-1; ч. 2 ст. 278; ч. 2 ст. 280; ч. 2 ст. 289; ч. 2 ст. 292; ч. 3 ст. 297; ч. 3 ст. 300; ч. 3 ст. 301; ч. 5 ст. 301; ч. 2 ст. 303; ч. 2 ст. 305; ч. 2 ст. 306; ч. 2 ст. 307; ч. 2 ст. 308; ч. 2 ст. 309; ч. 2 ст. 311; ч. 2 ст. 312; ч. 2 ст. 313; ч. 2 ст. 318; ч. 3 ст. 321; ч. 2	98

			ст. 321-1; ч. 2 ст. 330; ч. 2 ст. 332; ч. 2 ст. 332-1; ч. 2 ст. 354; ч. 4 ст. 354; ч. 2 ст. 355; ч. 3 ст. 358; ч. 2 ст. 359; ч. 2 ст. 361; ч. 2 ст. 361-1; ч. 2 ст. 361-2; ч. 3 ст. 362; ч. 2 ст. 363-1; ч. 3 ст. 368; ч. 2 ст. 368-3; ч. 4 ст. 368-3; ч. 2 ст. 368-4; ч. 4 ст. 368-4; ч. 3 ст. 369; ч. 2 ст. 374; ч. 2 ст. 393; ч. 2 ст. 408; ч. 2 ст. 410	
254	вчинення організованою групою, вчинені організованою групою осіб (ст. 161, 369 КК України)	Суб'єкт	ч. 3 ст. 109; ч. 4 ст. 110-2; ч. 3 ст. 146; ч. 2 ст. 147; ч. 3 ст. 149; ч. 3 ст. 150-1; ч. 4 ст. 159-1; ч. 3 ст. 161; ч. 3 ст. 176; ч. 3 ст. 177; ч. 5 ст. 185; ч. 5 ст. 186; ч. 4 ст. 187; ч. 4 ст. 189; ч. 4 ст. 190; ч. 5 ст. 191; ч. 3 ст. 199; ч. 3 ст. 206; ч. 3 ст. 209; ч. 3 ст. 224; ч. 3 ст. 229; ч. 4 ст. 232-1; ч. 3 ст. 258-5; ч. 3 ст. 262; ч. 3 ст. 263-1; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 289; ч. 3 ст. 292; ч. 2 ст. 302; ч. 3 ст. 303; ч. 3 ст. 305; ч. 3 ст. 307; ч. 3 ст. 308; ч. 3 ст. 311; ч. 3 ст. 312; ч. 3 ст. 313; ч. 4 ст. 321; ч. 3 ст. 332; ч. 3 ст. 332-1; ч. 2 ст. 333; ч. 4 ст. 345; ч. 4 ст. 345-1; ч. 3 ст. 359; ч. 2 ст. 368-4; ч. 4 ст. 369; ч. 2 ст. 436-1	47
255	вчинене на замовлення	Суб'єкт	ч.2 ст. 115; ч. 2 ст. 121	2
256	групою осіб з метою збуту	Суб'єкт / мета	Ч.2 ст. 310	1
257	з мотивів расової нетерпимості	Мотив	ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 122; ч. 2 ст. 126; ч. 2 ст. 127; ч. 2 ст. 129	6
258	з мотивів національної нетерпимості	Мотив	ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 122; ч. 2 ст. 126; ч. 2 ст. 127; ч. 2 ст. 129	6
259	з мотивів релігійної нетерпимості	Мотив	ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 122; ч. 2 ст. 126; ч. 2 ст. 127; ч. 2 ст. 129	6
260	з корисливих мотивів	Мотив	ч. 3 ст. 110-2; ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 146; ч. 2 ст. 258-5; ч. 3 ст. 297; ч. 2 ст. 317; ч. 2 ст. 330; ч. 3 ст. 332; ч. 3 ст. 371; ч. 2 ст. 375; ч. 2 ст. 383; ч. 2 ст. 384	12
261	з хуліганських мотивів	Мотив	ч. 2 ст. 115; ч. 3 ст. 297	2
262	у зв'язку з виконанням особою службового чи громадського обов'язку	Мотив / потерпілий	ч. 2 ст. 115	1
263	в інших особистих інтересах	Мотив	ч. 3 ст. 371; ч. 2 ст. 375	2
264	з метою приховати інший злочин	Мета	ч. 2 ст. 115	1

265	з метою полегшити вчинення іншого злочину	Мета	ч. 2 ст. 115	1
266	з метою спричинення загибелі людей	Мета	ч. 2 ст. 265; ч. 2 ст. 265-1	2
267	з метою спричинення шкоди здоров'ю людей	Мета	ч. 2 ст. 265; ч. 2 ст. 265-1	2
268	з метою спричинення значного забруднення довкілля	Мета	ч. 2 ст. 265; ч. 2 ст. 265-1	2
269	з метою спричинення майнової шкоди у великому розмірі	Мета	ч. 2 ст. 265; ч. 2 ст. 265-1	2
270	з метою залякування потерпілого чи інших осіб	Мета	ч. 2 ст. 121	1
271	з метою залякування потерпілого або його родичів	Мета	ч. 2 ст. 122	1
272	з метою залякування потерпілого чи його близьких	Мета	ч. 2 ст. 126	1
273	з метою примусу до певних дій	Мета	ч. 2 ст. 122	1
274	з метою продажу	Мета	ч. 3 ст. 144	1
275	з метою збуту	Мета	ч. 3 ст. 267-1; ч. 2 ст. 311	2
276	вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини	Мета	ч. 4 ст. 298	1
277	з метою наживи	Мета	ч. 2 ст. 302	1
278	з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів	Мета	ч. 3 ст. 313	1
279	з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста	Мета	ч. 2 ст. 375	1
280	в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виник внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого	Емоційний стан / обставини	ст. 116, ст. 124	2

**Визначення коефіцієнта зміни санкції
ознакою, що кваліфікує злочин «вчинення повторно»**

Стаття	ч. 3 ст. 109	ч. 2 ст. 110	ч. 3 ст. 110-2	ч. 2 ст. 127	ч. 2 ст. 149	ч. 2 ст. 150-1	ч. 2 ст. 152	ч. 2 ст. 153	ч. 4 ст. 158
сер. зн.1	2	2	4 / 6	3,5	5,5	2	4	3	3/5/6
сер. зн.2	3	4	7	7,5	8,5	5,5	7,5	5	8,5
коєф.	1,5	2	1,8 / 1,2	2,1	1,5	2,8	1,9	1,7	2,8/1,7/1,4

Стаття	ч. 4 ст. 160	ч. 2 ст. 169	ч. 2 ст. 176	ч. 2 ст. 177	ч. 2 ст. 185	ч. 2 ст. 186	ч. 2 ст. 189	ч. 3 ст. 191	ч. 2 ст. 194-1
сер. зн.1	2 / 3	2	1,5	1,5	2	2,5	3	2,5 / 3	2
сер. зн.2	6	4	3,5	3,5	3	5	5	5,5	6,5
коєф.	3 / 2	2	2,3	2,3	1,5	2	1,7	2,2/1,8	3,3

Стаття	ч. 2 ст. 199	ч. 2 ст. 205-1	ч. 2 ст. 209	ч. 2 ст. 211	ч. 3 ст. 232-1	ч. 3 ст. 240	ч. 2 ст. 256	ч. 2 ст. 258	ч. 2 ст. 258-1
сер. зн.1	5	1,5	4,5	2,5	1,5	1,5 / 2	4	7,5	4
сер. зн.2	7,5	4	9,5	4	3,5	3,5	7,5	9,5	5,5
коєф.	1,5	2,7	2,1	1,6	2,3	2,3/1,8	1,9	1,3	1,4

Стаття	ч. 2 ст. 258-4	ч. 2 ст. 258-5	ч. 2 ст. 259	ч. 2 ст. 262	ч. 2 ст. 263-1	ч. 3 ст. 265	ч. 3 ст. 265-1	ч. 4 ст. 267-1	ч. 2 ст. 270-1
сер. зн.1	5,5	6,5	4	5	5	3,5	3,5	2 / 3	2
сер. зн.2	7,5	9	6	7,5	7,5	11,5	11,5	5	5,5
коєф.	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	3,3	3,3	2,5/ 1,7	2,8

Стаття	ч. 2 ст. 289	ч. 2 ст. 292	ч. 2 ст. 297	ч. 5 ст. 301	ч. 2 ст. 303	ч. 2 ст. 305	ч. 2 ст. 306	ч. 2 ст. 307	ч. 2 ст. 308
сер. зн.1	4	3	2	7,5	4	6,5	9,5	6	4,5
сер. зн.2	6,5	5,5	4	9,5	5,5	9	11,5	8	7,5
коєф.	1,6	1,8	2	1,3	1,4	1,4	1,2	1,3	1,7

Стаття	ч. 2 ст. 309	ч. 2 ст. 312	ч. 2 ст. 314	ч. 2 ст. 315	ч. 2 ст. 316	ч. 2 ст. 317	ч. 2 ст. 320	ч. 3 ст. 321	ч. 2 ст. 321-1
сер. зн.1	2	2	3,5	3,5	2	4	2,5	2 / 2	4
сер. зн.2	3,5	5	6,5	8,5	4	6	4	3,5	6,5
коєф.	1,8	2,5	1,9	2,4	2	1,5	1,6	1,8/1,8	1,6

Стаття	ч. 2 ст. 330	ч. 2 ст. 332	ч. 2 ст. 332-1	ч. 2 ст. 333	ч. 2 ст. 354	ч. 4 ст. 354	ч. 2 ст. 359	ч. 2 ст. 361	ч. 2 ст. 361-1
сер. зн.1	3,5	4	2	2	1,5	1,5	2,5	2	1,5

сер. зн.2	6	6	4	3	2	2	5,5	4,5	3
коэф.	1,7	1,5	2	1,5	1,3	1,3	2,2	2,3	2

Стаття	ч. 2 ст. 361-2	ч. 3 ст. 362	ч. 3 ст. 368	ч. 2 ст. 368-3	ч. 4 ст. 368-3	ч. 2 ст. 368-4	ч. 4 ст. 368-4	ч. 3 ст. 369	ч. 2 ст. 393
сер. зн.1	1,5	2	3	1,5	2	1,5	3,5	3	4
сер. зн.2	3,5	4,5	7,5	2,5	5	2,5	6	4,5	6,5
коэф.	2,3	2,3	2,5	1,7	2,5	1,7	1,7	1,5	1,6

Стаття	ч. 2 ст. 410	ч. 2 ст. 446							
сер. зн.1	5,5	8,5							
сер. зн.2	7,5	11,5							
коэф.	1,4	1,4							

Значення скорочень, використаних в таблиці.

Сер. зн. 1 — середнє арифметичне строку покарання у виді позбавлення волі на певний строк (обмеження волі), передбаченого санкцією норми про основний склад злочину.

Сер. зн. 2 — середнє арифметичне строку покарання у виді позбавлення волі на певний строк (обмеження волі), передбаченого санкцією норми про кваліфікований склад злочину.

Коеф. — коефіцієнт зміни строку покарання у зв'язку із наявністю ознаки, що кваліфікує злочин.

$$\text{Коефіцієнт впливу ознаки} = \frac{1,5+2+1,8+1,2+2,1+1,5+2,8+1,9+1,7+2,8+1,7+1,4+3+2+2+2,3+2,3+1,5+2+1,7+2,2+1,8+3,3+1,5+2,7+2,1+1,6+2,3+2,3+1,8+1,9+1,3+1,4+1,4+1,4+1,5+1,5+1,5+3,3+3,3+2,5+1,7+2,8+1,6+1,8+2+1,3+1,4+1,4+1,2+1,3+1,7+1,8+2,5+1,9+2,4+2+1,5+1,6+1,8+1,8+1,6+1,7+1,5+2+1,5+1,3+1,3+2,2+2,3+2+2,3+2,3+2,5+1,7+2,5+1,7+1,7+1,5+1,6+1,4+1,4}{82} = 1,89$$

**Групи ознак, що кваліфікують злочин
за ступенем впливу на суспільну небезпеку злочину**

при поділі на дві групи

група	Ознака (коефіцієнт зміни розміру найбільш суворого виду покарання)
1 група	вчинення злочину щодо неповнолітнього (2,0); вчинення злочину щодо малолітнього (2,4) вчинення злочину щодо двох і більше осіб (1,7); великий розмір предмета злочину (2,0); значний розмір шкоди, заподіяної злочином (2,0); вчинення злочину групою осіб (1,8); вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (2,1); вчинення злочину повторно (1,9); вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин (1,9);
2 група	особливо великий розмір предмета злочину (2,9); загально небезпечний спосіб вчинення злочину (3,0); загибель однієї людини внаслідок злочину (2,9); загибель людей внаслідок злочину (3,3); великий розмір шкоди, заподіяної злочином (2,9); особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином (3,1); тяжкі наслідки вчинення злочину (2,8); вчинення злочину організованою групою осіб (2,8); вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (2,6);

при поділі на три групи

група	Ознака (коефіцієнт зміни розміру найбільш суворого виду покарання)
1 група	вчинення злочину щодо неповнолітнього (2,0); вчинення злочину щодо двох і більше осіб (1,7); великий розмір предмета злочину (2,0); значний розмір шкоди, заподіяної злочином (2,0); вчинення злочину групою осіб (1,8); вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (2,1); вчинення злочину повторно (1,9); вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин (1,9);

2 група	вчинення злочину щодо малолітнього (2,4); вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (2,6);
3 група	особливо великий розмір предмета злочину (2,9); загально небезпечний спосіб вчинення злочину (3,0); загибель однієї людини внаслідок злочину (2,9); загибель людей внаслідок злочину (3,3); великий розмір шкоди, заподіяної злочином (2,9); особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином (3,1); тяжкі наслідки вчинення злочину (2,8); вчинення злочину організованою групою осіб (2,8);

при поділі на чотири групи

група	Ознака (коефіцієнт зміни розміру найбільш суворого виду покарання)
1 група	вчинення злочину щодо неповнолітнього (2,0); вчинення злочину щодо двох і більше осіб (1,7); великий розмір предмета злочину (2,0); значний розмір шкоди, заподіяної злочином (2,0); вчинення злочину групою осіб (1,8); вчинення злочину повторно (1,9); вчинення злочину особою, раніше судимою за такий самий чи подібний злочин (1,9);
2 група	вчинення злочину щодо малолітнього (2,4); вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (2,1);
3 група	тяжкі наслідки вчинення злочину (2,8); вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища (2,6); вчинення злочину організованою групою осіб (2,8);
4 група	особливо великий розмір предмета злочину (2,9); загально небезпечний спосіб вчинення злочину (3,0); загибель однієї людини внаслідок злочину (2,9); загибель людей внаслідок злочину (3,3); великий розмір шкоди, заподіяної злочином (2,9); особливо великий розмір шкоди, заподіяної злочином (3,1).

Пропозиції щодо внесення змін до Загальної частини КК України, направлених на регламентацією в її межах окремих ознак, що кваліфікують злочин.

Статтю 2 викласти в новій редакції:

Стаття 2. Принципи кримінальної відповідальності.

1. Кримінальна відповідальність в Україні ґрунтується на принципах законності, гуманізму, вини та особистої відповідальності, рівності осіб перед законом, невідворотності кримінальної відповідальності, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання.

2. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

2. Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу.

3. Особи, які вчинили злочин, рівні перед законом, і підлягають кримінальній відповідальності незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними чи іншими ознаками.

Статтю 15 КК України доповнити частиною четвертою наступного змісту:

4. Замахом на злочин визнається також і діяння, яке містить всі ознаки складу злочину, передбачені відповідною частиною статті Особливої частини цього кодексу, якщо дії особи були спрямовані на вчинення більш суспільно небезпечного різновиду злочину (злочину з кваліфікованим складом), і не були доведені до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Статтю 16 КК України виключити.

Частини 1 і 2 статті 29 КК України виключити.

Загальну частину КК України доповнити розділом VIII-1 наступного змісту:

Розділ VIII-1 Кримінальна відповідальність та її підстава.

Стаття 43-1. Підстава кримінальної відповідальності

1. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом

Стаття 43-2. Склад злочину

1. Складом злочину є сукупність передбачених цим Кодексом об'єктивних та суб'єктивних ознак, які визначають суспільно-небезпечне діяння як конкретний злочин.

2. Видами складу злочину є основний та кваліфікований.

3. Основним складом злочину є найменша сукупність передбачених цим Кодексом ознак, які визначають суспільно-небезпечне діяння як конкретних злочин.

4. Кваліфікованим є склад злочину, що містить всі ознаки основного складу злочину і, окрім цього, одну чи декілька додаткових ознак, та якому відповідає окрема, більш чи менш сувора санкція.

5. Кваліфікованим слід визнавати також і склад злочину, в основі виокремлення якого лежить конкретизація однієї чи декількох ознак основного складу злочину.

Стаття 43-3. Ознаки, що утворюють кваліфікований склад злочину

1. Кваліфікований склад злочину утворюють ознаки, передбачені цією статтею, а також ознаки, передбачені у статтях Особливої частини цього кодексу.

2. Вчинення злочину щодо двох або більше осіб утворює кваліфікований склад злочинів, що полягають у застосуванні насильства, заподіянні шкоди життю чи здоров'ю потерпілого, та злочинів, пов'язаних із втягненням осіб в протизаконну діяльність.

3. Вчинення злочину щодо особи, яка не досягла вісімнадцятирічного віку утворює кваліфікований склад злочину у випадках, передбачених частиною другою цієї статті.

4. Вчинення злочину щодо особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку утворює кваліфікований склад злочину у випадках, передбачених частиною другою цієї статті.

5. Значний розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином утворює кваліфікований склад злочину у випадках, коли обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого особливою частиною цього Кодексу виступає предмет, що може мати різне кількісне вираження, а також коли для злочину характерне заподіяння майнової шкоди.

6. Великий розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином утворює кваліфікований склад злочину у випадках, передбачених частиною п'ятою цієї статті.

7. Особливо великий розмір предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином утворює кваліфікований склад злочину у випадках, передбачених частиною п'ятою цієї статті.

8. Вчинення злочину групою осіб утворює кваліфікований склад умисних злочинів, окрім випадків, коли така група виступає обов'язковою ознакою основного складу злочину.

9. Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою утворює кваліфікований склад злочину у випадках, передбачених частиною восьмою цієї статті.

10. Вчинення злочину організованою групою утворює кваліфікований склад злочину у випадках, передбачених частиною восьмою цієї статті.

11. Вчинення злочину повторно, в тому числі при наявності у особи судимості за такий саме злочин утворює кваліфікований склад злочину у випадку вчинення умисного злочину.

12. Вчинення злочину службовою особою утворює кваліфікований склад злочину у всіх випадках вчинення злочину з використанням свого службового становища.

Стаття 43-4. Загальні положення кваліфікації злочинів.

1. Кваліфікація злочину полягає у встановленні точної відповідності фактичних ознак посягання ознакам складу злочину, передбаченого цим Кодексом.

2. Кожен злочин підлягає окремій кваліфікації

Стаття 43-5. Кваліфікація незакінченого злочину

1. Готування до злочину та замах на вчинення злочину слід кваліфікувати за статтею 14 чи відповідною частиною статті 15 і тією статтею чи частиною статті Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин.

Стаття 43-6. Кваліфікація злочину, вчиненого у співучасті

1. Дії виконавця (співвиконавця) слід кваліфікувати за статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинений ним злочин.

2. Дії організатора, підбурювача та пособника слід кваліфікувати за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає злочин, вчинений виконавцем.

Стаття 43-7. Кваліфікація злочинів при наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину

1. Дії особи, за наявності ознак, передбачених частинами 2 – 12 статті 43-3 цього Кодексу слід кваліфікувати за відповідною частиною (частинами) статті 43-3 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин.

Статтю 53 доповнити частиною третьою такого змісту:

3. штраф як основне покарання передбачає чотири ступені суворості, що відповідають чотирьом ступеням тяжкості злочину:

1) штрафом першого ступеня є штраф в розмірі, що не перевищує трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів громадян;

2) штрафом другого ступеня є штраф від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3) штрафом третього ступеня є штраф від десяти до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) штрафом четвертого ступеня є штраф понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Частину третю статті 53 вважати частиною четвертою і викласти її у такій редакції:

4. Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або при значному, великому та особливо великому розмірах вартості предмету вчиненого умисного злочину чи матеріальної шкоди, заподіяної таким злочином, в межах розміру вартості предмету чи розміру заподіяної шкоди.

Частини четверту та п'яту статті 53 вважати відповідно частинами п'ятою та шостою цієї статті.

Частину другу статті 59 викласти в такій редакції:

2. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу або у випадках, передбачених статтею 43-3 цього Кодексу.

У частині другій статті 63 слово «п'ятнадцяти» замінити словами «двадцяти п'яти»

Загальну частину КК України доповнити розділом XI-1 наступного змісту:

Розділ X-1 Диференціація покарання.

Стаття 64-1. Загальні засади диференціації покарання.

1. Диференціація покарання полягає у регламентації зміни видів, строків та розмірів покарань, встановлених статтями (частинами статей) Особливої частини цього Кодексу.

2. Суд вправі призначити особі, яка вчинила злочин, вид строк чи розмір покарання, не передбачений статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу виключно на підставі та у порядку, передбаченому статтями цього розділу, статтями Розділу XV, а також статтею 69 цього Кодексу.

Стаття 64-2 Диференціація покарання за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину.

1. При вчиненні злочину у випадках, передбачених статтею 43-3 цього Кодексу строки і розміри покарань, встановлені статтею (частиною статті) Особливої частини, що передбачає основний склад злочину, окрім основного покарання у виді штрафу збільшуються в:

1) 1,5 рази — при вчиненні злочину щодо двох чи більше осіб або групою осіб;

2) 2 рази — при вчиненні злочину щодо особи, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, або значному розмірі предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином, або групою осіб за попередньою змовою, або повторно;

3) 2,5 рази — при вчиненні злочину щодо особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, або великому розмірі предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином, або службовою особою з використанням службового становища;

4) 3 рази — при особливо великому розмірі предмета злочину чи шкоди, заподіяної злочином, або вчиненні злочину організованою групою.

2. Коефіцієнти, передбачені частиною 1 цієї статті застосовуються до мінімального строку чи розміру найменш суворого та максимальних строків всіх інших видів покарань, передбачених статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, що визначає основний склад злочину.

3. Якщо отриманий строк чи розмір покарання перевищуватиме максимальний строк чи розмір встановлений Загальною частиною цього Кодексу для даного виду покарання, то суд може призначити даний вид покарання лише в межах такого максимального строку чи розміру, окрім випадків, передбачених частиною 5 цієї статті, а також може перейти до більш суворого виду покарання, не передбаченого в санкції цієї статті, і призначити його в межах, визначених відповідно до правил переведення строків і розмірів покарань (стаття 72 цього Кодексу).

4. Особі, яка вчинила злочин, пов'язаний з умисним позбавленням життя іншої людини, окрім випадків, передбачених статтями 116-118 Цього Кодексу, за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину, суд може призначити покарання у виді довічного позбавлення волі.

5. Якщо отриманий мінімальний строк чи розмір найменш суворого виду покарання з передбачених статтею Особливої частини цього Кодексу, перевищуватиме максимальний строк чи розмір встановлений Загальною

частиною цього Кодексу для даного виду покарання, то такий вид покарання не застосовується.

6. Покарання у виді штрафу в розмірі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання, громадські роботи, виправні роботи, і службові обмеження для військовослужбовців за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину призначенню не підлягають, окрім випадків, якщо будь-який з цих видів покарання є найбільш суворим із передбачених санкцією статті, що передбачає основний склад злочину.

7. Покарання у виді арешту не підлягає призначенню у випадку вчинення злочину організованою групою.

8. Якщо санкція статті, що встановлює основний склад злочину як основний вид покарання передбачає штраф, суд може призначити цей вид покарання:

1) у випадках передбачених пунктами 1 – 3 частини першої цієї статті — в межах ступеня (ступенів) даного виду покарання, підвищеного (підвищених) на один, відповідно до частини третьої статті 53 цього Кодексу;

2) у випадках передбачених пунктом 4 частини першої цієї статті — в межах ступеня даного виду покарання, підвищеного на два, відповідно до частини третьої статті 53 цього Кодексу;

9. Якщо санкція статті Особливої частини передбачає покарання у виді штрафу відразу кількох ступенів, у випадках передбачених частиною восьмою цієї статті, суд може призначити даний вид покарання теж в межах кількох ступенів, підвищених відповідно на один чи два.

Стаття 64-3. Диференціація покарання за незакінчений злочин.

1. При вчиненні незакінченого злочину, максимальний строк чи розмір найбільш суворого та мінімальні строки всіх інших покарань, які відповідно до

цього Кодексу можуть бути застосовані до особи, що вчинила закінчений злочин, зменшуються:

- 1) удвічі — при вчиненні готування до злочину;
- 2) на одну третину — при вчиненні замаху на злочин;
- 3) на чверть — при вчиненні замаху, передбаченого частиною четвертою статті 15 цього Кодексу.

2. Якщо половина, дві третини чи три четверті найменшого строку або розміру покарань у випадках, передбачених частиною першою цієї статті буде меншою за мінімальні строки чи розміри, встановлені для даних видів покарань в Загальній частині цього Кодексу, то суд може призначити ці види покарань лише в межах такого мінімального строку чи розміру, а також призначити менш суворий вид покарання в межах відповідно до правил переведення строків і розмірів покарань (стаття 72 цього Кодексу).

3. Якщо найбільш суворим видом покарання, передбаченим цим Кодексом за закінчений злочин є довічне позбавлення волі, при замаху на вчинення злочину суд призначає покарання у виді позбавлення волі в межах строку, передбаченого Загальною частиною цього Кодексу для даного виду покарання, а при готуванні, в межах половини цього строку.

Стаття 64-4. Диференціація покарання за злочин, вчинений у співучасті.

1. Покарання підбурювачеві до злочину та пособникові у злочині визначається відповідно до правил, передбачених цією статтею для готування до злочину.

Стаття 64-5. Диференціація покарання при наявності обставин, що пом'якшують покарання

1. При з'явленні із зізнанням, щирому каятті або активному сприянні розкриттю злочину, добровільному відшкодуванні або усуненні заподіяної шкоди, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні

обвинуваченим своєї вини, мінімальні строки чи розміри видів покарань, які відповідно до цього Кодексу можуть бути застосовані до особи, що вчинила злочин, а також максимальний строк чи розмір найбільш суворого з таких видів покарань, зменшуються на одну третину.

2. Якщо дві третини найменшого строку або розміру покарань у випадках, передбачених частиною першою цієї статті будуть меншими за мінімальні строки чи розміри, встановлені для даних видів покарань в Загальній частині цього Кодексу, то суд може призначити ці види покарань лише в межах таких мінімальних строків чи розмірів, а також призначити менш суворий вид покарання в межах відповідно до правил переведення строків і розмірів покарань (стаття 72 цього Кодексу).

3. Якщо найбільш суворим видом покарання, передбаченим цим Кодексом за певний злочин є довічне позбавлення волі, то у випадку, передбаченому частиною 1 цієї статті, суд призначає покарання у виді позбавлення волі в межах строку, передбаченого Загальною частиною цього Кодексу для даного виду покарання

Розділ XI Загальної частини викласти в такій редакції:

Розділ XI Призначення покарання.

Стаття 65 Загальні засади призначення покарання

1. Суд призначає покарання:

1) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, окрім випадків, передбачених Загальною частиною цього Кодексу;

2) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу;

3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

2. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий

вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише в разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

3. Більш м'яке чи більш суворе покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, може бути призначено за вчинення злочину відповідно до статей 64-2, 64-3, 64-4 та 64-5 та 69 цього Кодексу.

4. У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини, суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди.

Стаття 66. Обставини, що пом'якшують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються:

- 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;
- 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
- 3) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;
- 4) вчинення злочину неповнолітнім;
- 5) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;
- 6) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;
- 7) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;
- 8) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;
- 9) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;

10) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених цим Кодексом.

2. При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

3. Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує.

Стаття 67. Обставини, що обтяжують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

- 1) рецидив злочинів;
- 2) вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;
- 3) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 4) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 5) вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;
- 6) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 7) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 8) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 9) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- 10) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

- 11) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;
- 12) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 5, 6, 8, 9, 11 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вироку.

3. При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

4. Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в Загальній частині чи статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Стаття 68. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті

1. При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статті 64-3, а також статей 65-67 цього Кодексу, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

2. При призначенні покарання співучасникам злочину суд, керуючись положеннями статті 64-4, а також статей 65-67 цього Кодексу, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні злочину.

Стаття 68-1. Призначення покарання у випадках, коли застосуванню підлягають одночасно кілька норм про диференціацію покарання

1. Якщо застосуванню підлягають одночасно дві чи більше норми про кваліфікований склад злочину, передбачені Загальною чи Особливою частиною цього Кодексу, при визначенні розміру чи строку покарання, що може бути

призначене, застосовується лише та норма, яка передбачає найбільш сувору відповідальність, окрім випадків, коли одна з таких норм передбачає пом'якшення відповідальності.

2. Нормою, що передбачає найбільш сувору відповідальність слід вважати ту норму, яка передбачає найбільш суворий вид покарання чи найбільший розмір такого виду покарання. Якщо ж такі розміри є однакові, нормою, що передбачає більш сувору відповідальність слід вважати ту, що передбачає застосування додаткового покарання. Серед норм, які передбачають однакові розміри найбільш суворого виду покарання та можливість призначення додаткового покарання чи не передбачають такої можливості, нормою, що передбачає найбільш сувору відповідальність слід визнавати ту норму, найбільш м'який із видів покарань, що можуть бути застосовані згідно якої є найсуворішим, а при однаковому найбільш м'якому виді покарання — ту норму, яка передбачає найбільший мінімальний строк чи розмір такого виду покарання.

3. Якщо застосуванню підлягають одночасно норма про диференціацію покарання за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину (стаття 64-2 цього Кодексу), та норма про диференціацію покарання при незакінченому злочині (стаття 64-3 цього Кодексу) або норма про диференціацію покарання за злочин, вчинений у співучасті (стаття 64-4 цього Кодексу), застосовуються обидві норми. Першою застосовується норма про диференціацію покарання за наявності ознак, що утворюють кваліфікований склад злочину.

4. Якщо застосуванню підлягають норма про диференціацію покарання при незакінченому злочині (стаття 64-3 цього Кодексу) та норма про диференціацію покарання за злочин, вчинений у співучасті (стаття 64-4 цього Кодексу), застосовується лише норма про диференціацію покарання за злочин, вчинений у співучасті.

Стаття 69. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом

1. За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом за відповідний злочин, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не передбаченого цим Кодексом за такий злочин. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом за відповідний злочин.

2. На підставах, передбачених у частині першій цієї статті, суд може не призначати додаткового покарання, що передбачене цим кодексом за відповідний злочин як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 70. Призначення покарання за сукупністю злочинів

1. При сукупності злочинів суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

2. При складанні покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається в межах, встановлених цим Кодексом за найбільш тяжкий злочин, що складає сукупність.

3. Якщо хоча б один із злочинів є умисним тяжким, суд може призначити остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років.

4. Якщо хоча б один зі злочинів є умисним особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання у виді позбавлення волі на певний строк в межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині цього Кодексу.

5. Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається шляхом поглинення будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

6. До основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною.

7. За правилами, передбаченими в частинах першій – шостій цієї статті, призначається покарання, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У цьому випадку в строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю злочинів, зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в статті 72 цього Кодексу.

Стаття 71. Призначення покарання за сукупністю вироків

1. Якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

2. При складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. При складанні

покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б один із злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. При складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

3. Призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вирокіом підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

4. Остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вирокіом.

5. Якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив два або більше злочинів, суд призначає покарання за ці нові злочини за правилами, передбаченими у статті 70 цього Кодексу, а потім до остаточного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, повністю чи частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вирокіом у межах, встановлених у частинах другою-четвертою цієї статті.

Стаття 72. Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення

1. При складанні покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид виходячи з такого їх співвідношення:

1) одному дню позбавлення волі відповідають:

а) один день тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту;

б) два дні обмеження волі;

в) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;

г) вісім годин громадських робіт;

2) одному дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту відповідають:

а) два дні обмеження волі;

б) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;

3) одному дню обмеження волі відповідають три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;

4) одному дню обмеження волі або арешту відповідають вісім годин громадських робіт.

2. При призначенні покарання за сукупністю злочинів або вироків у виді виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців складанню підлягають лише строки цих покарань. Розміри відрахувань із заробітку засудженого складанню не підлягають і обчислюються за кожним вирокі самостійно.

3. Основні покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю при призначенні їх за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягають і виконуються самостійно.

4. Додаткові покарання різних видів у всіх випадках виконуються самостійно.

5. Зарахування судом строку попереднього ув'язнення у разі засудження до позбавлення волі в межах того самого кримінального провадження, у межах якого до особи було застосовано попереднє ув'язнення, провадиться з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі.

У разі призначення судом іншого покарання, ніж позбавлення волі, зарахування строку попереднього ув'язнення в межах того самого кримінального провадження здійснюється в такому порядку:

1) строк попереднього ув'язнення переводиться у строк позбавлення волі відповідно до співвідношення, визначеного абзацом першим цієї частини;

2) визначений відповідно до пункту 1 цієї частини строк позбавлення волі переводиться в інший призначений вид покарання відповідно до співвідношення, визначеного частиною першою цієї статті.

При призначенні основного покарання, не зазначеного в частині першій цієї статті, суд зобов'язаний повністю звільнити засудженого від відбування такого основного покарання.

У строк попереднього ув'язнення включається строк:

- а) затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;
- б) затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання;
- в) тримання особи під вартою як запобіжний захід, обраний суддею, судом на стадії досудового розслідування або під час судового розгляду кримінального провадження;

г) перебування обвинуваченого у відповідному стаціонарному медичному закладі при проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи;

г) перебування особи, яка відбуває покарання, в установах попереднього ув'язнення для проведення слідчих дій або участі у судовому розгляді кримінального провадження.

Суд має звільнити засудженого від відбування покарання, якщо строк попереднього ув'язнення, відбутий засудженим у межах кримінального провадження, дорівнює або перевищує фактично призначене йому основне покарання, передбачене частиною першою цієї статті.

У разі якщо до винесення вироку строк попереднього ув'язнення, відбутий особою, перевищуватиме співвідношення, визначене абзацом першим цієї частини, максимально можливий строк позбавлення волі, передбачений Особливою частиною цього Кодексу для злочину (злочинів), у якому (яких) підозрюється така особа, така особа має бути негайно звільнена судом з-під варти за ініціативою суду або за ініціативою особи, яка звільняється, або її захисника (законного представника) чи прокурора. Таке звільнення допускається на стадії судового розгляду кримінального провадження і на стадії досудового розслідування такого кримінального провадження.

6. Встановлені в частині першій цієї статті правила співвідношення видів покарань можуть застосовуватись і в інших випадках, передбачених Загальною частиною цього Кодексу.

Стаття 73. Обчислення строків покарання

1. Строки покарання обчислюються відповідно в роках, місяцях та годинах.
2. При заміні або складанні покарань, а також у разі зарахування попереднього ув'язнення допускається обчислення строків покарання у днях